CUMHURIYET ÜNIVERSITESI
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

DAĞISTAN SÜVARİ BÖLÜĞÜ VE DAĞISTANLI (MUHAMMED) MEHMET FAZIL PAŞA

Yüksek Lisans Tezi

Serkan AKINCI

Sivas
Eylül 2016

CUMHURIYET ÜNIVERSITESI
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

DAĞISTAN SÜVARİ BÖLÜĞÜ VE DAĞISTANLI (MUHAMMED) MEHMET FAZIL PAŞA

Yüksek Lisans Tezi

Serkan AKINCI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Sivas
Eylül 2016

KABUL VE ONAY

Üniversite:	**: Cumhuriyet Üniversitesi**
Enstitü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Ana Bilim Dalı	**: Tarih Anabilim Dalı**
Bilim Dalı	**: Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı**
Tezin Başlığı	**: Dağıstan Süvari Bölüğü ve Dağıstanlı (Muhammed) Mehmet Fazıl Paşa**
Savunma Tarihi	**: 26/09/2016**
Danışmanı	**: Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL**

	Unvanı - Adı Soyadı	**İmza**
Jüri Başkanı	**: Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL**	
Üye	**: Prof. Dr. Ömer DEMİREL**	
Üye	**: Doç. Dr. Alpaslan DEMİR**	

Oy Birliği ☒

Oy Çokluğu ☐

Serkan AKINCI tarafından hazırlanan "Dağıstan Süvari Bölüğü ve Dağıstanlı (Muhammed) Mehmet Fazıl Paşa" başlıklı tez, kabul edilmiştir.

26/09/2016

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Serkan AKINCI

ÖNSÖZ

Bu çalışma Sultan II. Abdülhamid döneminde muhafız bölüğü olarak kurulan Dağıstan Süvari Bölüğünü ve bu bölüğün mirlivası yani ikinci kumandanı olan Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın hayatını içermektedir. Muhafız birlikleri, II. Abdülhamid dönenimin önemli konularından birisidir. Kurulan muhafız birliklerinin Osmanlı Tarihi'ndeki yeri çok önemlidir ve bu münasebetle incelenmesi gereken konulardan birisidir. Ancak bu konuda kapsamlı bir çalışma henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu münasebetle Dağıstan Süvari Bölüğü'nün ve Dağıstanlı Muhammed Paşa'nın hayatının incelenmesi yakın dönem Osmanlı tarihindeki boşluklardan birisinin doldurulması noktasında naçizane bir merhale olacaktır.

Çalışma oldukça kısıtlı denilebilecek bir arşiv dokümanı ile gerçekleştirilmiştir. Bu kısıtlılığın nedeni Dağıstan Süvari Bölüğü'nün varlığının oldukça kısa sürmesiyle ilgilidir. Çalışmamızda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan Hazine-i Hassa Nezareti Maruzatı, Hazine-i Hassa Defteri Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arizaları ana kaynaklar olarak kullanılmış, ayrıca incelenen dönem ve konuyla alakalı ikinci elden kaynaklar ile araştırma ve inceleme eserlerden de istifade edilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sultan II. Abdülhamid'in hayatı ve kişisel özelliklerine değinilmiş, sonrasında Abdülhamid'in evi ve devletin yönetildiği merkez olan Yıldız Sarayı, Dağıstan bölüğü ile olan münasebetinden ötürü farklı yönleriyle anlatılmıştır. İkinci bölümde Dağıstan Süvari Bölüğü çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Dağıstanlı Muhammed Paşa'nın hayatı anlatılmıştır.

Böyle bir çalışmanın hayata geçirilmesi fikri, elektronik ortamda Başbakanlık Osmanlı arşivinde yapılan katalog taraması sırasında karşılaşılan belgelerden ilham almıştır. Bu belgelerin temin edilmesi ve incelenmesinden sonra çalışmanın gerçekleştirilebileceğine dair inanç daha da pekişmiştir. Gerek bahsedilen sürecin oluşmasında gerekse çalışmanın tamamlanması aşamasında benden emeğini esirgemeyen ve sürekli yanımda olan danışman hocam Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Serkan Akıncı

Sivas 2016

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ii
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI iii
ÖNSÖZ iv
İÇİNDEKİLER v
ÖZET viii
ABSTRACT ix
GİRİŞ 1
I. BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİD, YILDIZ SARAYI VE HASSA ALAYLARI 3
1. II. Abdülhamid'in Hayatı ve Kişiliği 3
2. Yıldız Sarayı 7
3. Hassa Alaylarını Oluşturma Gerekçesi 10
3.1 Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi ve Ölümü 10
3.2. Çerkez Hasan'ın Hüseyin Avni Paşa'yı Öldürmesi 11
3.3. Çırağan Baskını (Vak'ası) 12
4. Hassa Alaylarının Oluşumu ve II. Abdülhamid Dönemi Hassa Alayları 14
4.1. Ertuğrul Alayı (Söğütlü Bölüğü) 17
4.2. Tüfekçi Bölüğü 18
II. BÖLÜM: DAĞISTAN SÜVARİ BÖLÜĞÜ 23
1. Oluşumu 23
2. Mensupları 25
2.2. Sayı 26
2.3. Nitelik 33
2.4. Barınma 35
2.5. Kıyafetler 36
2.6. Terfiler 38
3. Sahneden Çekiliş 39
III. BÖLÜM: DAĞISTANLI MUHAMMED FAZIL PAŞA 45
1. Osmanlı İmparatorluğu'na Gelmesinden Önceki Yaşamı 45
2. Muhammed Fazıl Paşa'nın Rusya'dan Ayrılıp İstanbul'a Yerleşmesi 47
3. Bağdat Yılları 50
4. Muhammed Fazıl Paşa I. Dünya Savaşı'nda 53
SONUÇ 57

KAYNAKÇA 59
EKLER 63
Ek-1- Von Der Goltz Paşa'nın Muhammed Fazıl Paşa'ya Mektubu 63
Ek-2- Zuhur Gazetesi Baş Makalesi "Muhammed Fazıl Paşa Şehit Oldular" 64
Ek-3- Başkumandan Vekili Ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Tarafından Orduya Verilen Resmi Tebliğ: 65
Ek-4- Baş Kumandan Vekili Ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Muhammed Fazıl Paşa'nın Refikasına Taziyet Mektubu 66
Ek-5- Irak'ın Büyük Şairi Cemil Sıtkı Elzehawi Tarafından Muhammed Fazıl Paşa'nın Şehadeti Münasebetiyle Yazılan Mersiyesi ve Tarihi Şehadeti Tercümesi 67
Ek-6- Harb Mecmuasında Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa Hakkında Yazılan Yazı 71
Ek-7- Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın İrtihali 75
Ek-8- Muhammed Fazıl Paşa 77
Ek-9- Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın Kızı Hadduç Dağıstanlı'ya TBMM Tarafından Maaş Verilmesi 80
Ek-10- Dağıstan Süvari Bölüğü'nün Kışla Tamiratına Ait Hazine-İ Hassa Kaydı 81
Ek-11- Dağıstan Süvari Bölüğü'nün Elbise Ve Eyer Takımı Hakkında Layiha 84
ÖZGEÇMİŞ 87

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren
HHD.	: Hazine-i Hassa Dairesi.
İDH.	: Dahiliye İradeleri
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
TTK.	: Türk Tarih Kurumu.

ÖZET

Sultan II. Abdülhamid dönemi kurumları, olayları ve kişileriyle Osmanlı tarihinin en renkli dönemidir. Bu dönemde yaşanan olaylar, yaşayan kişiler ve oluşturulan kurumlar bugünün Türkiye'sinin temellerinin atılmasında etkili olmuştur. Nitekim söz konusu kurumların bazıları günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Aynı şekilde çeşitli değişimlere uğrayan muhafız birlikleri de varlıklarını bugüne kadar korumuşlardır. Bu birlikler Sultan Abdülaziz zamanında kurulmuş ve II. Abdülhamid devrinde tam anlamıyla işlevsel bir hal almıştır. Onlardan birisi olan Dağıstan Süvari Bölüğü bu çalışmanın konusu olmuştur. Bölüğün kuruluşu, mensupları ve özellikle de kapatılma hadisesi mevcut arşiv vesikaları ile kaynak eserler ışığında ele alınmıştır. Ayrıca bölüğün ikinci kumandanı durumunda olan Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri de Rusya'dan başlamak suretiyle detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde Başbakanlı Osmanlı Arşivinde yer alan Hazine-i Hassa Defteri, Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arizaları ile Dahiliye İradeleri'nden birinci elden kaynak olarak istifade edilmiştir. Aynı şekilde incelenen dönem ve konuya ilişkin ana kaynak ve birinci elden kaynaklar ile araştırma ve inceleme eserlerinden de yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: II. Abdülhamid, Dağıstan Süvari Bölüğü, Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa, Muhafız Birliği

ABSTRACT

The period of Sultan Abdulhamid II is the most colorful period of the Ottoman history with its institutions, events and people. The events taking place, the people having lived and the institutions created during this period have been effective in laying the foundations of today's Turkey. Indeed, some of these institutions have survived until today. Likewise, the federation guards that underwent various changes have also subsisted so far. These guards were established in the period of Sultan Abdulaziz and made exactly functional during the reign of Abdulhamid II. One of them called Dagestan Cavalry Squadron has been the subject of this study. The organization, members and especially the closure matters of the squadron have been discussed in the light of the existing archival documents and resource works. Besides, the life and activities of Dagestani Muhammad Fazil Pasha, known as the second squadron commander, have been examined in detail by starting from Russia.

While carrying out the study, the Imperial Treasury Notebook, the Mabeyn Officials, the Palace Staff Documents, the Decrees for Internal Affairs found in Ottoman Archives of the Prime Ministry have been used as primary sources. In the same way the main resource, primary sources, research and examination works regarding the period and the subject have also been used.

Keywords: Abdulhamid II, Dagestan Cavalry Squadron, Dagestani Muhammad Fazil Pasha, Federation Guard.

GİRİŞ

Farklı yönleriyle araştırılan Osmanlı İmparatorluğu'nun gün yüzüne çıkmamış ve araştırılmayı bekleyen olayları, kişileri ve kurumları olduğu aşikardır. Arşiv belgelerinin daha çok ortaya çıkarılmasına bağlı olarak araştırılacak konular da çoğalmaktadır. Bazı kaynaklarda sadece isminden bahsedilen askeri bir bölük olan Dağıstan Süvari Bölüğü de kısa ömrüne rağmen çeşitli yönleriyle araştırılması gereken bir bölüktür. Aslında Sultan II. Abdülhamid zamanı hakkında oldukça fazla araştırma inceleme çalışması yapılmış, bu şekilde kitaplar makaleler ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmalar incelendiğinde Dağıstan Süvari Bölüğü veya II. Abdülhamid'in muhafız birlikleri hakkında kapsamlı bir inceleme yapılmamıştır. Sadece Türk değil dünya tarihinde de önemli bir yere sahip olan Sultan II. Abdülhamid döneminin muhafız birliklerinin incelenmemesi önemli bir eksikliktir. Bu çalışma bahsedilen eksikliği gidermek yolunda atılmış küçük bir adımdır.

Yeterli miktarda arşiv malzemesinin bulunmaması muhafız birlikleri konusunda gereken çalışmaların vücuda getirilememesinin önemli nedenlerinden birisi olarak göze çarpmaktadır. Dağıstan Süvari Bölüğü ile ilgili olarak incelenen ikinci elden kaynaklarda ise sadece bölüğün kapatılması sırasında yaşanan hadiselerden kısaca bahsedilmiştir. Yıldız Sarayı ve Sultan II. Abdülhamid'i korumakla görevli olan Dağıstan Süvari Bölüğü varlığını devam ettirdiği süreç içerisinde sultan ve sarayına karşı herhangi bir olumsuz hareketin, bir kalkışma veya darbe girişiminin içinde yer almadığından tarihin vitrininde kendisine yeterince yer bulamamıştır. En basitinden Ali Suavi Hadisesi yahut diğer adıyla Çırağan Baskını sırasında yaptığı hamle ile muhtemel bir darbe girişimini önlediği için Beşiktaş Karakol muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa bugün kendisinden sıklıkla bahsedilmesini sağlamıştır. Ancak Dağıstan Süvari Bölüğü'nün emir komuta zinciri içerisinde yer alan şahıslar için böyle bir gelişme söz konusu değildir. Burada anlatılmak veya vurgulanmak istenen kısaca budur.

Dağıstan Süvari Bölüğü mirlivası olan Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa oldukça iyi bir askeri eğitim almış, maharetli, savaşmayı çok iyi bilen bir şahsiyet olmasına rağmen İstanbul'da bulunduğu sırada bu özelliklerini gösterme imkanı bulamamıştır. Ancak özellikle Bağdat'a sürgün edildikten sonra kişiliği, askerliği ve

yapmış olduğu faaliyetler neticesinde bölge insanları tarafından oldukça sevilen ve saygı duyulan bir insan haline gelmiştir. Şehadetinden sonra Almanya'da dergilere dahi konu olabilen o muhteşem insan çok ön plana çıkamamış olsa da faaliyetleri irdelenmeye değerdir.

Özetle, çalışma ana kaynaklar ve ikinci elden kaynaklar ışığında Dağıstan Süvari Bölüğü ve Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa ile sınırlı tutulmuştur. Öncelikle olarak II. Abdülhamid dönemine değinildikten sonra Dağıstan Süvari Bölüğü'nün kurulma nedenleri, nitelik ve sayı yönünden incelenmesi ve kapatılması üzerinde yoğunlaşılmıştır. Muhammed Fazıl Paşa'nın hayatı ise Rusya, İstanbul ve Bağdat yılları olmak üzere üç bölümde incelenmiştir.

I.BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD, YILDIZ SARAYI VE HASSA ALAYLARI

1. II. Abdülhamid'in Hayatı ve Kişiliği

Bugünün tarihçileri tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok tartışılan padişahlarının başında hiç şüphe yoktur ki II. Abdülhamid gelmektedir. Hakkında çok sayıda kitap yazılan II. Abdülhamid hükümdarlığı döneminde yapmış olduklarıyla günümüz tarihçileri tarafından halen çeşitli yönleriyle araştırılmaktadır. Bu çalışmanın da daha iyi anlaşılabilmesi için onun hayatı hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

1876-1909 yılları arasında otuz üç yıl Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten II. Abdülhamid 21 Eylül 1842 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası otuz birinci Osmanlı Padişahı Abdülmecid, annesi Tirimüjgân Kadın Efendidir.[1] Tirimüjgân Kadın Efendi Çerkezlerin Şapsığ kabilesine mensup, inceliği, nezâket ve güzelliği ile meşhur, yeşil ela gözlü, açık kumral ve gayet uzun saçlı, beyaz şeffaf tenli, nahif endâmlı, çok güzel bir kadındır.[2] Abdülhamid on yaşında iken annesi Tirimüjgân vefat etmiş ve babasının emriyle emanet edildiği saray kadınlarından Piristû Kadın Efendi onunla ilgilenmiş ve ona analık etmiştir.[3]

Abdülhamid şehzadeliği döneminde kardeşlerine kıyasla iyi bir eğitim almamıştır. Kardeşi Murad Efendi'nin eğitimine veliaht şehzade olduğu için daha çok önem verilmiş ve Abdülhamid biraz geri planda kalmıştır. Abdülhamid Gerdankıran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahvî Efendi'den Farsça, Ferid ve Şerif Efendilerden Arapça ve diğer ilimleri, Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi'den Osmanlı

[1] Cevdet Küçük, "II. Abdülhamid", *TDVİA, C. X*, Ankara 1988, s. 216.
[2] Ziya Nur Aksun, *II. Abdülhamid Han*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s. 14.
[3] Küçük, "II. Abdülhamid", s. 216.

Tarihi, Edhem ve Kemal Paşalarla Gardet adındaki bir Fransız'dan Fransızca, Guatelli ve Lombardi adındaki iki İtalyan'dan da musiki tahsil etti.[4]

Eğitimi diğer şehzadelere göre sınırlı bir düzeyde kalsa da Abdülhamid, Osmanlılarda "edeb" adı verilen geleneksel şehzade eğitimini alarak büyümüştür. Adab-ı muaşeret kuralları, kibarlık ve nezaket, iltifat etmek, karşısındakiyle ilgilenme, kısacası toplum içerisindeki davranış kurallarını öğrenmiştir.[5]

Abdülhamid'in fiziki yapısı hakkında kısaca bilgi vermek de gerekiyor. Kısa boyludur, fakat ökçesi yüksek çizme giydiğinden orta boylu olarak görünmektedir. Osmanlı Hanedanının klasik fiziki özelliklerini taşımaktaydı. Burnu yüzüne oranla daha uzun ve büyüktü. Fazla kilolu olmayan Abdülhamid gençliğinde atletikti denilebilir. Gözleri siyah, teni kumral, saçları koyu kumral, sesi ise gür ve kalındı.[6]

Abdülhamid'in şehzadeliği yıllarında Osmanlı Devleti ekonomik açıdan hiç iç açıcı bir durumda değildi. Kırım Savaşı ile başlayan dış borçlanma sürekli artmakta ve ekonomik durum iyice kötüye gitmekteydi. Ekonominin bu şekilde kötü olmasına rağmen Abdülhamid'in kardeşleri lüks içerisinde sürekli para harcamaktaydılar. Hatta hazine şehzadelerin maaşlarını karşılayamadığından borçlanma yoluna dahi gitmekteydi. Oysa Abdülhamid bu dönemde tutumluluğuyla ön plana çıkmaktadır. "*Servetini harcamak yerine, mülkleriyle ilgilenmekte, iyi bir kahya gibi topraklarının işletilmesine göz kulak olmakta, inekleriyle koyunlarını yetiştirmekte ve çiftliklerinin ürünlerinin, sebzelerinin, etin sütün, postların ve kuzuların satışlarıyla ilgilenmektedir. En iyi geliri koyun ticaretinden sağlamaktadır.*"[7] Abdülhamid akıllı ekonomik hamleleri ve özel olarak ilgilendiği işleri sayesinde hatırı sayılır bir servetin sahibi olmuştur.[8]

Şehzadelik yıllarındaki faaliyetleri, yaşadıkları ve o dönemde cereyan eden hadiseler Abdülhamid'in kişiliğinin oluşmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kendisi hem imparatorluğun içindeki gelişmelerden hem de uluslararası durumdan haberdardır. Ceride-i Havadis, Tasvir-i Efkar, Basiret gibi gazeteleri ve Çıngıraklı Tatar ya da Çaylak gibi mizah dergilerini okur, Ermeni Sefarim Efendi sayesinde

[4] Küçük, "II. Abdülhamid", s. 217.
[5] Frençois Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 34.
[6] Metin Hülagü, "Bir İnsan Olarak Sultan II. Abdülhamid", *Devr-i Hamid III*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 226.
[7] Georgeon, *Sultan Abdülhamid* s. 38.
[8] Küçük, "II. Abdülhamid", s. 217.

yabancı gazetelere de ulaşma imkanı bulmuştur. Sefarim Efendi Abdülhamid'in yabancı dergi ve gazete ihtiyaçlarını temin etmektedir.[9]

Sultan Abdülhamid dinine oldukça düşkün bir padişahtı. İbadetlerini aksatmadan yerine getirmeye çalışan Sultan beş vakit namazını kesinlikle aksatmadan kılan Abdülhamid ayrıca Kuran-ı Kerim okumayı da ihmal etmezdi. Gençliğinde belli bir dönem Şaziliyye[10] tarikatına girmişti. Bunun yanı sıra ilerleyen yıllarda Yahya Efendi Tekkesi'nin şeyhi Abdullah Efendi sayesinde Kadiri tarikatına dahil olmuştur.[11]

Abdülhamid'in kişiliği her zaman çok tartışma konusu olmuştur ve kişili üzerine yabancılar da önemli tespitlerde bulunmuşlardır. Özellikle yabancıların gözünden bazı özellikleri şu şekilde verilmiştir: Fransız sefiri gönderdiği mesajda "*zeki, yumuşak ve utangaç bir havası" olduğunu yazar. Ama "kederli, yorgun ve sırtına yüklenmiş ağır sorumluluğun altında ezilmiş gibi görünüyor*" diye ekler. Bir başka Fransız diplomat, onu "*nazik ve yumuşak bir hükümdar*", "*yüce ve içten bir ruh*" diye betimler. "*tavrı, yüzündeki ifade derin bir melankoliyle birlikte iyilik yapmak isteyen bir ruhu ortaya koyuyor*", "*O Avrupa uygarlığının dostu ve bu gözü pek hızlı yüzyılda yaşamak isteyen halkların kaçınılmaz bir şekilde ilerlemesi gerektiğini anlıyor*". Abdülhamid imajına da özen gösterir. Halkına yakın görünmeye önem verir. Cülus bahşişini kendi kesesinden öder. Sarayından çıktığı, kenti dolaştığı, kalabalığa karıştığı, namaz kılmak için Ayasofya Camii'ne gittiği görülür.[12]

Abdülhamid düzenli bir hayat sürdürmeyi seven bir yapıya sahipti. Günlerini dolu dolu geçiren Abdülhamid sürekli çalışarak günlerini geçirmektedir. Sabah erkenden, namaz kılıp basit ve hafif bir kahvaltı ettikten sonra, devlet işleriyle ilgilenmeye başlardı. Sadrazamın raporunu inceledikten sonra atamalara ve terfilere karar verir, Heyet-i Vükela raporlarına bakar; sonra vilayetlerden ve özel

[9] Georgeon, *Sultan Abdülhamid* s. 49.
[10] *Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî* tarafından kurulan Sünni İslam'ın sufi bir tarikatıdır. Tarihte Kuzey Afrika'da ve Mısır'da önemli, birçok İslami edebiyat katkısıyla tesiri olmuştur. Edebi ve entel katkılarıyla bilinen en meşhur kişiler İbn Ataullah, Ahmed Zarruk, Ahmed İbn Acibe, İslam peygamberi Muhammed'e aşk ifade eden şiirler arasında, Muhammed el-Cezuli'nin dikkate değer *Delail-i Hayrat*'ı, ve Busiri'nin meşhur *Kaside-i Bürde*'sidir. El-Ezher Üniversitesinin birçok baş hocası ve Sultan II. Abdülhamid bu tarikattan olmuşlardır. Daha detaylı bilgi için bkz. Hür Mahmut Yücer, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Devlet-Tarikat Münasebetleri", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Editör: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2002.
[11] Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 28
[12] Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 77.

komisyonlardan gelen raporları okur ve Hazine-i Hassa işlerine bakardı; daha sonra diplomatik sorunlarla uğraşıp yabancı ülkelerdeki çeşitli görevlilerden gelen telgrafları elden geçirirdi.[13] Sultan ziyaretçileri çoğunlukla şahsen kabul etmez, mabeynciler, mabeyn başkatibi ve ikinci katibi aracılığıyla ziyaretler kendisine iletilirdi. Öğlen hafif bir yemekle yetinir; sadece bir börek ve bir kap pilav ona yeterdi. Sultan, sonra kendisiyle görüşmek isteyenleri kabul ederdi.

Abdülhamid'e gerek padişahlığı döneminde ve gerekse tahttan indirildikten sonra hak etmediği bir şekilde çeşitli lakaplar takılmıştır; Hatta kendisi bununla ilgili şu sözleri söylemiştir. *"Tuhaf! Bana: "Kızıl Hayvan" lakabını takan Piyer Kiyar'mış. Piyer Kiyar Ermeni mekteplerinde "fesat muallimliği" yapan birisiydi."*[14] diyerek tepkisini dile getirmiştir. Abdülhamid'in bu sözü de çok manidardır. Zira Abdülhamid kendisine lakap takan kişinin ne tür bir kişiliğe sahip olduğunu çok güzel özetlemiştir.

Sultan Abdülhamid çok iyi bir devlet adamı olmanın yanında olayları iyi okuyabilen bir yapıya sahipti. Olaylar üzerinde tahminler yaparak muhtemel tehlikelerin ortaya çıkmaması için tedbirler alırdı. Abdülhamid ihtimal dahilindeki bir hadisenin çıkmaması için önceden tedbir düşünür ve alırdı, fakat olay yaşanınca onu sağlam, tevekkül ve cesaret ile karşılardı. Kendisine düzenlenen suikast hadisesinde dahi bir şey olmamış gibi cuma selamlığını normal şekilde sona erdirdi, bizzat kullandığı arabası ile sarayına döndü.[15]

Sultan Abdülhamid'in zekası dikkate şayandı. Siyasi meseleleri hemen anlar ve kavrar, halletmeye çalışırdı. Bir kere görüştüğü hatta sadece gördüğü adamı unutmazdı. Sultan Abdülhamid'in hafızası pek nadir insanlarda bulunabilecek kadar kuvvetli idi. En eski ve en uç, teferruat konuları bile rahatlıkla hatırlayabilecek derecede güçlü bir hafızaya sahipti.[16]

Sultan Abdülhamid döneminde takma adı Raşit Efendi olan ve saraya girerek hem İngiltere hem de Yahudiler için casusluk yapan Yahudi Profesör Vambery'nin Abdülhamid ile ilgili tespitleri önemlidir: *"Padişahın zihinsel özelliklerine gelince, onu fazlasıyla zeki ve uyanık buldum. Hazırcevap olmasına rağmen, görüşlerini*

[13] Afife Batur, "Yıldız Sarayı", *Devr-i Hamid I*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 132.
[14] Asaf Atalay Yılmaz, *Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009, s. 50.
[15] M. Raif Ogan, *Sultan Abdülhamid İftiralara Cevaplar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008 s. 66.
[16] Metin Hülagü, "Bir İnsan Olarak Sultan II. Abdülhamid", s. 227.

ancak inceden inceye düşünüp taşındıktan ve danışmanlarının fikirlerini aldıktan sonra ifade eder. Şark usulü eğitimi mükemmel olmaktan uzaktır. Ana dilini çok iyi konuşmakla birlikte Türkçesi halk diline yakın olup, Osmanlıcanın inceliklerinden yoksundur. Milletinin tarihini, her kültürlü Müslüman'ın bilmesi gereken dini edebiyatı da pek fazla bildiği söylenemez. Batı bilimlerinde ise eğitimi çok zayıftır. Akıcı olmayan Fransızcası vardır; fakat yanlış yaparak imparatorluğun azametine gölge düşüreceğim korkusuyla hiçbir zaman kullanmaz. En ince ayrıntısına kadar Avrupa politikasından haberdardır. Karar vermeden önce danışmanlarının fikirlerini alır, onları tarttıktan sonra kendi fikrini oluşturur. Fakat, yanlış yapma korkusu, vazgeçemediği kuruntuları ve her sorunun hayati önem taşıdığı inancı bu kararların bir an önce uygulanmasını geciktirir."[17]

Abdülhamid, tahta çıkma ihtimali yokken Sultan V. Murat'ın hastalığı nedeniyle taht için en önemli aday haline gelmiştir. Sultan V. Murat'ın tahta çıkmasını sağlayan ve daha sonraları tek adamlığa soyunmaya başlayan Hüseyin Avni Paşa'nın Çerkez Hasan tarafından öldürülmesi üzerine Mithat Paşa daha söz sahibi olmaya başlamıştır. Bunun üzerine Abdülhamid ile görüşen Mithat Paşa Meşrutiyetin ilanı konusunda kendisiyle anlaşan Abdülhamid'in tahta çıkmasını sağlamıştır.[18]Abdülhamid yaşanan bu olaylarla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir. "*Güya Mithat Paşa, daha biraderim Sultan Murat tahtta iken benimle konuşmuş ve padişah olabilmekliğim için bana bazı şartlar koşmuş bu şartlar, kanun-i esasinin ilanı Ziya Bey ve Kemal Bey'in saraya alınması, Biraderim Sultan Murat iyileştiği taktirde benim tahttan feragat etmem gibi maddelermiş, bunların aslı astarı yoktur*."[19]

2. Yıldız Sarayı

Konu itibariyle Yıldız Sarayı büyük önem arz etmektedir. Zira bu çalışmanın ana bölümlerinden birisi olan *Dağıstan Süvari Bölüğü* hem Yıldız Sarayı'nın hem

[17] Mim Kemal Öke, *Saraydaki Casus: Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery*, İrfan Yayınevi İstanbul 2005, s.54.
[18] Hasan Yaşaroğlu, "Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi" *TURKISH STUDIES -International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic-, ISSN: 1308-2140,* Ankara 2016, s. 207.
[19] Yılmaz, *Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, s.48.

Sultan II. Abdülhamid'in korunması amacıyla ve ağırlıklı olarak Dağıstanlılardan kurulmuş bir bölüktür.

Sultan Abdülhamid'in saltanatı boyunca adete tüm dünyası olan Yıldız Sarayı'nın bulunduğu arazi üzerindeki ilk yapı bir kasır olup III. Selim tarafından annesi Mihrişah Sultan için yapılmıştır. Daha sonra III. Selim'in babası III. Mustafa adına da rokoko tarzında bir çeşme inşa edilmiştir. Akabinde II. Mahmud, 1834-1835 yıllarında burada bir köşk inşa ettirmiş, ancak bu yapı günümüze ulaşmamıştır. Sultan Abdülmecid mevcut kasırları yıktırarak 1842'de annesi BezmiâlemVâlide Sultan için Kasr-ı Dilküşâ adıyla yeni bir köşk yaptırmıştır. Günümüzde Vâlide Sultan Köşkü diye anılan yapının esasını bu binanın teşkil ettiği sanılmaktadır.[20] Sultan Abdülaziz zamanında da Büyük Mâbeyin Köşkü, Çit Kasrı, Malta ve Çadır köşkleri inşa edilmiştir. II. Abdülhamid, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılıp Yıldız Sarayı'na taşınmış ve padişahlığı süresince bu sarayda kalmıştır. Onun zamanında burada Küçük Mâbeyn Köşkü, harem binaları, Câriyeler Dairesi, Kızlarağası Köşkü, Şâle Köşkü, Yıldız Camii, tiyatro, marangozhane, eczahane, tamirhane, kilithane, çini atölyesi, kütüphane, şehzade köşkleri yapılmış ve bugünkü saray kompleksi ortaya çıkmıştır.[21]

Abdülhamid sultan olup tahta çıktıktan birkaç ay sonra yerleştiği Yıldız Saray'ında Nisan 1909'da tahttan indirilinceye dek kalmıştır. Ondan sonra saray neredeyse tamamen terk edilecektir, sadece 1919 ile 1922 arasında son sultan Mehmet Vahdeddin saray binalarının bir bölümünde kalacaktır. Yıldız, otuz yılı aşkın bir süre, sadece bir saray-ı âmire değil, Abdülhamid'in tek ikametgâhı olacaktır.[22] Yıldız Sarayı, sultanın tek ikametgâhı olmakla kalmaz; bu saray imparatorluk yönetiminin kalbi haline gelir, en uzak vilayetlerden gelen haberler orada toplanır, irade-i seniyyeler oradan yola çıkar. Böylece Yıldız bir saray olmanın ötesine geçip, bir simgeye, Abdülhamid saltanatının ve Hamid rejiminin simgesine dönüşür. Avrupalılara göre ise ancak çok küçük bir bölümünü tanıyabildikleri Yıldız yabancı ve büyüleyici bir dünyadır.[23]

[20] Haluk Şehsuvaroğlu, *İstanbul Sarayları*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954, s. 26.
[21] Bilgin Bülent, "Yıldız Sarayı", *TDVİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 541.
[22] Bülent Bilgin, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları İstanbul 1988, s. 12
[23] Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 174.

Yıldız tercihi çoğunlukla güvenlik nedenleriyle açıklanmıştır**.** Daha yüksek bir rakımdaki bu mevki, denizden gelecek saldırılara ve isyanlara karşı sahil saraylardan daha korunaklıdır**.** Abdülhamid, saltanatının ilk aylarında İstanbul ahalisi arasındaki çalkantılar artınca, asayiş sağlayıncaya kadar, oraya sığınmıştır**.** Aslında duyduğu korku Ali Suavi'nin darbe girişiminden kaynaklanmış olsa gerek**;** ama bu girişim Mayıs 1878'de, Yıldız'a yerleşme kararından bir yıl sonra gerçekleştirilmiştir. Sultanı yeni sarayını iyice tahkim edip içine kapanmaya ittiği kesin olsa da, oraya yerleşmesinin nedeni değildir**.**[24]

Abdülhamid'in Yıldız'ı seçme nedenlerin birisi de onun doğa sevgisidir. Çünkü doğayı, yeşil alanları, temiz havayı ferahlığı sever**.** Ayrıca Abdülhamid bir saray yaptırarak, saltanatına ait bir iz bırakmak da istemiştir. Selefleri muazzam saraylar yaptırmışlardı: Dolmabahçe ve Çırağan. Onun yeni iktidarına da yeni bir saray gereklidir ve bu saray Tanzimat'ı simgeleyen iki yapıdan farklı olmalıdır. Aynı şekilde Yıldız'a yerleşerek sadece kendisine ait bir saraya, "kendi" sarayına sahip olacaktır.[25]

Sultan, Yıldız surunun çevresinde, mevcut askerî yerleşimlerin dışında, yeni kışlalar yaptırmıştır: Ertuğrul Kışlası ve Orhaniye Kışlası. 1887'de inşa edilen Orhaniye Kışlası, sanki sultanı daha iyi korumak ister gibi sura bitiştirilmiştir. Bu şekilde sarayın çevresine on beş bin adam yerleştirilmiştir. Arnavut tüfekçilerden, Boşnak askerlerden, Arap erlerinden oluşan bu askerî nüfus, etnik açıdan büyük çeşitlilik gösterir, çünkü sultan böyle davranarak kendisini korumakla görevlendirilmiş adamların ayaklanması tehlikesini azalttığına inanmaktadır. Bunlara çok az bir süre görev alan Dağıstanlıları da eklemek yerinde olacaktır. Saray muhafızlarının önemli bir bölümü sayıları beş bini bulan Arnavutlardan oluşmaktadır; onların komutası da Abdülhamid'in tüm saltanatı boyunca çok güvendiği bir adam ve sırdaşı olan Arnavut Tahir Paşa ya verilmiştir.[26]

Hamid rejimi, Bâbıâli'nin pasifize edilmesi ve mutlak gücün tekrar padişahın kişiliğinde toplanması, yani Saray'ın tekrar ön plana çıkması açısından da farklı bir öneme sahiptir. Bu anlamda Yıldız Sarayı'nın planlama sistemi ve mekânsal düzenlenişi, giderek merkezileşen idari ve politik sistemi anlamak ve Sultan II.

[24] Refik Ahmet Sevengil, *Saray Tiyatrosu*, MEB Yayınları, İstanbul 1962, s. 20
[25] Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 176.
[26] Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 182.

Abdülhamid'in gündelik hayat pratiklerinin ve son dönem saray ritüellerinin izini sürebilmek adına bizlere önemli ipuçları sağlayacaktır.[27]

Bu "kent"in merkezinde kalabalık ve çeşitli bir nüfus yaşar. Hepsi sürekli sarayda kalmayan, ama bir şekilde oraya bağlı on iki bin kişilik bir nüfus. Sultanın, popülaritesinden çekinerek az çok rehin gibi yanında tutmanın daha iyi olacağını düşündüğü Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa gibi sürekli misafirlerden, kâtiplere, mabeyncilere, ulemaya, tarikat şeyhlerine ve kimliği belirsiz uşaklarla seyislere kadar uzanan bu nüfus inanılmaz bir çeşitlilik gösterir.[28]

3. Hassa Alaylarını Oluşturma Gerekçesi

Sultan Abdülhamid'i oldukça korunaklı bir yapı yapmaya götüren ve bu yapıyı oldukça fazla sayıda askerlerden oluşan Hassa Birlikleri ile korumaya iten nedenler önemlidir. Yukarıda zikredilen bu olaylara burada kısaca değinmek yerinde olacaktır.

3.1 Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi ve Ölümü

Sultan Abdülaziz'e karşı yürütülen ihtilal hareketinin sebebi meşruti idarenin kurulup kurulmaması meselesidir. Erkan-ı hal' diye ifade edilen, vükela darbesinin hazırlayıcısı olan dört üst düzey idareciden Mithat Paşa, meşruti idareye gönülden inanmış ve bu uğurda büyük çaba sarf etmiştir.[29] Sultan Abdülaziz ise bir ayaklanma neticesinde[30] üst düzey memuriyetlere atamak zorunda kaldığı Hüseyin Avni, Mütercim Rüştü, Şeyhülislam Hayrullah Efendi ve adı geçen Mithat Paşa'dan oluşan bu dörtlüden kurtulmanın yollarını aramaktadır. Fakat çok fazla şansı ve imkânı olmamıştır.[31]

---

[27] Nilay Özlü, "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Yıldız Sarayı", *Toplumsal Tarih, S. 206*, İstanbul 2011, s. 3.
[28] Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, s. 182.
[29] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Sultan Abdülaziz Vakasına Dair Vakanüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi", *Belleten, TTK, 1943.C. 7, S.28*, s. 352.
[30] Adı geçen olay *Softalar Ayaklanmasıdır*. 8 Mayıs 1876'da yaşanan bu olayda softalar okullarından meydanlara çıkarak ayaklandılar, göstericileri yatıştırmak için Abdülaziz şeyhülislamı değiştirmiş ancak olayların önüne geçilememiştir. 12 Mayıs'ta padişah mecburen Nedim Paşa'yı sadrazamlıktan azlederek yerine Mütercim Rüştü Paşa'yı getirmiştir. Mithat Paşa koltuksuz bakan, Hüseyin Avni Paşa ise serasker olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, İstanbul 1994
[31] Yaşaroğlu, "Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi", s. 205.

Tüm hazırlıklar, çok gizli bir şekilde, dörtlü ittifak tarafından ikmâl edilmiş ve ihtilalin bütün unsurları bir araya getirilmiştir. En son aşama olarak sıra askeri tertibatın tanzimine ve fetvaya gelmiştir. Askeri hazırlıklar için, hürriyet ve meşrutiyet aşığı olarak tanınan Süleyman Paşa biçilmiş kaftandır. Konunun fetvaya kalan tarafı ise "bu hayırlı işe çarşaf kadar fetva yazarım" diyen Şeyhulislam Hayrullah Efendi'ye havale edilmiştir. Fetva emini Kara Halil Efendi hal' fetvasını hazırlayıp Şeyhulislamın onayına sunmuş ve Meşihat Makamı fetvayı derhal onaylamıştır. Sonuçta, kararlaştırıldığı şekilde "talebe-i ulum" un kışkırtılması ile meydana getirilen karışıklık ve bu karışıklığın neden olduğu heyecan ve panik havası içerisinde Saray, darbe dekoru olarak kullanılan talebe-i ulum tarafından kuşatılmış ve sonuçta Sultan Abdülaziz kolay bir şekilde tahtından indirilmiştir.[32]

Sultan Abdülaziz hal' edildikten sonra götürüldüğü Feriye Sarayı'nda bilekleri kesilmiş halde ölmüştür. Ancak onun ölümü intihar mı yoksa cinayet mi tam olarak belirlenememiş bir hadisedir. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz'in cesedini yatağından aldırtıp karakola naklettirmesi, doktorların otopsi yapmak istedikleri halde buna izin vermemesi, o zamanki devlet adamlarının kanaatleri, verilen raporun intihar olmadığı yönünde izlenimler bırakması ve daha sonra Yıldız Sarayı'nda yapılan mahkeme sonucunda Abdülaziz'in intihar etmediği öldürüldüğü yönündeki fikirleri ön plana çıkarmıştır.[33]

3.2. Çerkez Hasan'ın Hüseyin Avni Paşa'yı Öldürmesi

Hüseyin Avni Paşa Isparta'nın Şarkikarağaç kazasına bağlı Avşar nahiyesinin Gelendost köyünde fakir bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Medrese eğitimi için İstanbul'a giden Hüseyin Avni 1837'de Harbiye Mektebi'ne girdi ve 1842'de mülazım rütbesi aldı ve mezun oldu.[34] Hızla yükselen Hüseyin Avni Paşa valilik, nazırlık ve seraskerlik gibi önemli görevlerde bulundu. 1874 yılında ise seraskerlik görevini yürütürken sadrazam oldu.[35]

1876 yılında Abdülaziz'e karşı olanlarla ittifak içerisine girdi ve 10 Mayıs 1876'da talebe-i ulûm hareketini başlattı. Daha sonra Sultan Abdülaziz'in devrilme

[32] Yaşaroğlu, "Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi", s. 206.
[33] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan Abdülaziz Vakasına Dair Vakanüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi", s. 350.
[34] Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", *TDVİA, C. XVIII*, İstanbul 1998, s. 526.
[35] Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", s. 526.

hazırlıklarında başrol oynadı ve 30 Mayıs 1876 tarihinde Sultan Abdülaziz tahttan indirildi ve V. Murat tahta çıkarıldı. Yaşanan tüm bu olaylarda hep ön safta Hüseyin Avni Paşa yer aldı. [36]

Çerkez Hasan, 1850 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Kafkas göçmeni İsmail Bey'dir. Çerkez Hasan askeri bir eğitim aldıktan sonra Osmanlı ordusunda görevlendirilmiştir. Bunun dışında kardeşi Neşerek Kadın Efendi, Sultan Abdülaziz ile evlenmiştir. Sultan Abdülaziz tahttan indirilirken eşi Neşerek Kadın Efendi'ye de çok büyük saygısızlıklar yapılmış hatta mücevherlerine dahi el konulmuştur. Hem Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra Feriye Sarayı'nda ölü bulunması hem de kardeşine yapılanlar Çerkez Hasan'ı oldukça derinden etkilemiş olmalıdır.

Yaşanan bu olaylar karşısında Çerkez Hasan bir plan yapmış ve harekete geçmiştir. 16 Haziran 1876'da Şurayı Devlet reisi Mithat Paşa'nın Beyazıt'taki konağında meclis-i vükelâ toplanmış, yemekten sonra konağın üst katında büyük bir odada müzakereye başlanmıştı. Toplantı uzamış, gece yarılarına kadar sarkmıştı. Kolağası Çerkez Hasan sağ elinde silah sol elinde kama ile odaya girmiş, "bre serasker davranma" diyerek silahını iki defa ateşlemiş, serasker Hüseyin Avni'yi yaralamış ve arkasından seraskeri kama ile öldürmüştür. Bu hengamede başka ölenler ve yaralananlar olmuş, Çerkez Hasan'ın kendisi de yaralanmış ve yaralı olarak ele geçirildikten sonra divan-ı harbe verilmiştir. Kısa bir yargılama sonunda da idama mahkum edilmiştir. Çerkez Hasan, Beyazıt'ta bulunan Serasker Dairesi'nin yanındaki dut ağacında asılmıştır. Olayın ardından çok şey konuşulmuş ve yazılmıştır. Hasan mahkemede vermiş olduğu ifadede: "nefsim için değil bunu milletim için yaptım" demiştir.[37] Çerkez Hasan olayı ile ilgili diğer bir iddia ise şu şekildedir: Mithat Paşa kabineye egemen olmak için ve anayasa yolunda kendisini engelleyecek olan tek güçlü bakanın yani Hüseyin Avni Paşa'nın ölmesini istemesiydi.[38]

3.3. Çırağan Baskını (Vak'ası)

Akli dengesinin bozuk olmasından dolayı tahta çıktıktan üç ay sonra hal' edilerek Çırağan Sarayı'nda oturmasına izin verilen V. Murat II. Abdülhamid'e karşı

[36] Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", s. 527.
[37] Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, s. 416.
[38] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, E Yayınları, İstanbul 2000, s. 208.

olanlar için bir koz olarak görülmüştür. V. Murat'ı Çırağan Sarayı'ndan kaçırmak için gizli bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyetin kurucusu mason Kleanti Skaliyer idi. Rum asıllı bir tüccar olan Kleanti V. Murat'ı daha öncesinde mason locasına kaydederek onunla dostluk kurmuştu. Sultan Murat'ın cariyelerinden Nakşiben Kalfa, Ali Şefkati Bey ile Evkaf Nezareti görevlilerinden Aziz Bey cemiyetin diğer üyeleriydi. Bu cemiyet Sultan II. Abdülhamid'i öldürerek yerine V. Murat'ı geçirmek için birkaç defa suikast planı yaptıysa da bunda başarılı olamadı. Çırağan Vak'ası olayını gerçekleştiren elebaşı Ali Suavi'nin bu cemiyet ile ilişkisi olup olmadığı ise tam olarak kanıtlanamamıştır, ama aynı amaç doğrultusunda hareket ettikleri açıktır.[39]

Ali Suavi olay yaşanmadan önce İstanbul'da özellikle muhacirlerin bulunduğu bölgelerde Sultan II. Abdülhamid aleyhine propaganda faaliyetlerine girişmişti. Daha önce Filibe'de görev yapan Ali Suavi Filibeli muhacirler arasında epeyce taraftar topladı. Bulgarlara karşı bir direniş teşkilatı kurduğunu, kendilerine padişah tarafından silah ve ihsanlar dağıtılacağını söyleyerek onların 20 Mayıs 1878 tarihinde Çırağan Sarayı önünde toplanmalarını istedi. Rumeli muhacirleri erken saatlerde Mecidiye Camii civarında toplanmaya başladılar. Bu sırada denizden de gelenler oldu. Daha sonra gelenlerle birlikte sarayın muhafızlarını etkisiz hale getirerek V. Murat'ın dairesine çıktılar. Bu sırada olayı haber alan Beşiktaş Karakolu muhafızı Hasan Ağa bir grup askerle sarayı kuşattı. Hasan Ağa kapılara nöbetçi diktikten sonra yanında birkaç adamıyla sarayın üst katına çıktı. O sırada olayın ele başı olduğunu anladığı Ali Suavi'nin başına sopa ile vurarak onu öldürdü. Sonrasında çıkan çatışmada çok sayıda kişi öldü ve yaralandı.[40]

Bu olay Sultan II. Abdülhamid'i oldukça etkilemiştir. Sultan muhacirlerin derhal İstanbul dışına çıkarılmalarını emretmiş, V. Murat ve ailesini Yıldız Sarayı içerisindeki Malta Köşkü'ne aldırmış, V. Murat'ın silah ve paraları müsadere edilmiştir. Ali Suavi'nin olayı gerçekleştirmeden önce kimlerle görüştüğünü tam olarak bilemeyen Abdülhamid bu işin devlet erkânı içerisinden de desteklendiğini düşünerek sadrazam Sadık Paşa'yı, bir hafta sonra da onun yerine tayin ettiği

[39] Cevdet Küçük, "Çırağan Vak'ası", *TDV.İA. VIII*, İstanbul 1993, s. 306.
[40] Küçük, "Çırağan Vak'ası", s. 307.

Mütercim Rüştü Paşa'yı azletti. Daha pek çok devlet adamı aynı şüphelerle çeşitli görevlerle İstanbul dışına çıkarıldı. [41]

Yaşanan tüm bu elim olaylar Sultan Abdülhamid'i oldukça etkilemişti. Zaten normal bir insanın fıtratında yer alan kendini güvene alma hissinin bir gereği olarak da Abdülhamid güvenlik tedbirlerini artırmaya başladı. Bu doğrultuda Yıldız Sarayı'nın güvenliği konusunda yeni atılımlar başladı. Atılan adımlarla birlikte Yıldız Sarayı oldukça korunaklı bir yer haline geldi.

4. Hassa Alaylarının Oluşumu ve II. Abdülhamid Dönemi Hassa Alayları

Osmanlı padişahlarının korunması ihtiyacı devletin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır denilebilir. Osmanlı Devleti, Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde henüz teşkilat anlamında çok fazla ilerleme kaydedememişken muhafız birliğine de pek ihtiyaç duyulmamıştır. Zaten devlet kurulma aşamasında olduğundan öncelik diğer önemli kurumların oluşturulmasına verilmişti. İlk askeri teşkilat Orhan Bey zamanında yaya ve müsellem teşkilatı olarak kurulmuş[42] olsa da, I. Murat dönemiyle birlikte askeri anlamda önemli bir adım atılmış ve Yeniçeri Ocağı kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'na Devşirme Kanunu'na göre toplanan Hıristiyan çocuklar alınmaya başlandı.[43] Sultan'ın korunması amacıyla da Yıldırım Bayezid zamanında Yeniçeri Ocağı içerisinden solak ve yetenekli olanların seçildiği Rikâb Solakları ortaya çıktı.[44]

Yeniçeri ocağına bağlı solak ortaları, hükümdarın sefere gidişlerinde onu muhafaza ederek götürürlerdi; bunlar her biri yüzer neferden oluşan dört cemaat ortası olup her bir cemaat veya ortanın birer solakbaşısı ve birer kethüdası vardı.[45]

Bu askerler, yeniçerilerin güçlü, gösterişli ve cesur olanlarından seçilirdi. Törenlerde ve seferlerde padişahın atının yanında yürürlerdi. Padişahın

[41] Küçük, "Çırağan Vak'ası", s. 309.
[42] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 44.
[43] Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, s. 47.
[44] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi ve Yeniçeri Ocağı*, TTK Yayınları Ankara 1988, s. 218.
[45] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 447.

güvenliğinden sorumluydular. Solaklar seferde veya seyahatte padişah maiyetinde daima yayları gerili ve okları hazır olarak yürürlerdi.[46]

Padişah alayla saray haricine çıkınca atının yanı başında iki taraflı olarak dört solakbaşı ile sekiz Rikâb Solağı ve altmış solak yürüyordu; elbiseleri iyi kumaştan olup başlarında üsküfleri vardı ve zabitlerinin elbiseleri yeşil kadifedendi. Solakların dördü sarayda nöbet tutar, nöbetçi olmayanlar da yeniçeri ocağındaki kışlalarında kendi ortalarında bulunurlardı. Rikâb Solakları solak başının emri altındaydılar. Bunlara yevmiyeden başka zeamet de verilirdi. Rikâb Solakları 1687'de kaldırılmışsa da daha sonradan tekrar kurulmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın bozulması ve isyanlarının artmasına bağlı olarak oluşan güvensizlik neticesinde Rikâb Solaklarının da önemi azalmış ve 1829 tarihinde tamamen kaldırılmışlardır.[47] Yine aynı tarihte Hademe-i Rikâb-ı Hümayun adıyla yeni bir bölük kurulmuştur.[48] Ayrıca sarayların ve daha bir çok yerin güvenliğini Bostancılar yapmaya başlamışlardır. Başlangıçta saray bahçelerinde hizmet etmek için kurulan bu ocak, zamanla şartların değişmesi sonrası askerî bir mahiyet kazanmış ve nihayetinde 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında kurulmasına teşebbüs edilen yeni orduların çekirdeği olmuş ve tamamen başkalaşmıştır.[49]

Ocağın yaşadığı bu dönüşümde İstanbul'daki merkezî ordunun durum ve tutumu önemli rol oynamıştır. 17. yüzyılda, özellikle II. Osman'ın saltanatından itibaren bostancıların saray ve İstanbul'un güvenliğini sağlamada ön plâna çıkması, kapıkulu askerinin nizamının bozulmasıyla yakından ilgilidir. Osmanlı ordusunun en seçkin askerleri olarak bilinen kapıkulu askerlerinin bazı siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı teşkilâtları bozulunca, aslî görevlerinin dışında işlerle meşgul olmaya başlamışlardı. Bu meşgaleleri sayesinde, aslî görevlerinde hiçbir zaman elde edemeyecekleri miktarda para ve mal kazanmaları, kapıkulu sipahilerinin zapt edilmesini güçleştirmiş, onları itaatten çıkarmış ve bu da büyük fitneye sebep olmuştur.[50] Bu özelliklerinden dolayı bostancılar, II. Osman'ın saltanatı ile birlikte

[46] Abdullah Turhal, "Padişaha Suikast Girişimi ve Başarısız Olan Solaklar", *Askeri Tarih Notları I,* Aralık 2006, s. 1.
[47] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, s. 447.
[48] Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 49.
[49] Yıldız Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 182.
[50] Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, s. 182.

ön plâna çıkmaya başlamış ve onun dönemi bostancı ocağı için âdeta bir dönüm noktası olmuştur.[51]

İsyan eden kapıkullarının aksine bostancıları itaatli kılan faktörlerin başında hiç şüphesiz amirlerinin olumlu tutumu gelirdi. Bostancıların amirleri olan bostancıbaşılar, padişahlara sadık devlet görevlilerinin başında gelirlerdi. Onların itaatli davranmalarında rol oynayan en önemli etkense bostancıbaşılık makamının kendilerine sağladığı imkânlardı. Zira, bostancıbaşıların daireleri Hasbahçe'deki Yalı köşkü olup kendileri padişaha yakın ve sarayın en itibarlı idarecilerindendi. Bilhassa padişahın sandal gezilerinde hemen arkasında bulunup dümeni idare ettiklerinden devlet görevlileri hakkında padişaha bir şeyler aktarmaları mümkündü ve bu nedenle diğer devlet görevlileri onlardan çekinirdi. Sarayda sakal bırakma imtiyazına sahip nadir görevlilerden olan bostancıbaşıların gelirleri de bir hayli yüksekti.[52] Kısacası, makamlarının sağladığı bütün bu imkânları ve itibarı kaybetmek istemeyen bostancıbaşıların emirlerindeki bostancılarla birlikte padişaha itaatli olmayı konumları ve istikballeri açısından daha uygun buldukları söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan ıslahat çalışmaları bir çok alanda kendini göstermişti. Özellikle askeri alanda yaşanan değişimler önemliydi. Osmanlı Devleti tarihinde en reformcu padişah denilebilecek olan II. Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında ordu da reform hareketleri de hız kazanmaya başlamıştır. Kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurularak askeri anlamdaki açık giderilmeye çalışılmıştır.

II. Mahmud'un bir diğer düşüncesi ise Avrupa hanedanlarında olduğu gibi seçkin bir muhafız kıtası oluşturmaktı. Bunun için, uzun süredir saray ve çevresini korumakla görevli olan Bostancı birliklerini alıp bunlara yeni subaylar ve erler ekleyerek Bostanıyan-ı Hassa ya da Hassa birlikleri oluşturmuştur. Birliğe Topkapı Sarayında bir kışla ve eğitim alanı verilmiştir. Hassa birlikleri kısa bir süre sonra Topkapı Sarayıyla birlikte Dolmabahçe ve Beşiktaş saraylarını koruma ve İstanbul iskelelerinin devriye görevlerini de üstlenmiştir. Böylelikle imparatorlukta yeni bir dönem başlamış ve hem padişahın hem de sarayın güvenliği hassa birliklerine emanet edilmiştir. Kurulan bu hassa birliklerinde hizmet, aylıkların yüksek olması ve

[51] Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, s. 186.
[52] Yıldız, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, s. 189.

saray ya da hükümette yüksek mevkilere gelme olasılığı bulunduğu için çok önemliydi.[53]

Tanzimat döneminde Hassa birliklerinin varlığı devam etmekle birlikte çok fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Ancak Hassa birliklerinin asıl ön plana çıktığı dönem Sultan Hamid dönemi olacaktır. Bu dönemde hem Sultan Abdülhamid'i hem de sarayı korumakla görevli olan Hassa birliklerinin önemi daha da artmıştır. Hazır söz açılmışken burada hemen Abdülhamid döneminde kurulan hassa birlikleri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

4.1. Ertuğrul Alayı (Söğütlü Bölüğü)

Abdülhamid döneminin en önemli Hassa birliklerinin başında Ertuğrul Alayı gelir. Karakeçili Aşireti mensuplarından oluşturulan bu alayın mensubu 200 kişidir. Bunların zabiti ise Mehmet Efendi'dir. Mehmet Efendi, tüfekçi Söğütlü bölüğünden bir askerle birlikte Abdülhamid'in yatak odasının yanında uyurdu. Abdülhamid'in neden özellikle bu aşiret mensuplarını kendisine çok yakın bir şekilde muhafız olarak kullandığı önemlidir. Bunu kendi ifadelerinden ve Tahsin Paşa'nın yazmış olduğu ifadelerden anlayabiliriz. Sultan Hamid Karakeçililer ile görüştüğü zaman onlara "Öz Hemşerilerim" diye hitap etmiştir.[54] Abdülhamid'in bu sözü Karakeçililere ne kadar güvendiğini göstermektedir.

Benzer şekilde Alman İmparatoru II. Wilhelm İstanbul'a geldiğinde de Abdülhamid ona Ertuğrul Alayı'nı "akrabalarım" diye takdim etmiştir. Ancak en önemli neden Karakeçili aşiretinin Kayı boyuna mensup olmasıdır. Yine Tahsin Paşa hatıralarında "*Abdülhamid'in odasının dış tarafında ve kapının önüne yapılan yer yataklarında bir haremağasıyla bir Boşnak tüfekçi veya Söğütlü Alayı efradından biri yatarlardı*"[55] şeklinde bir kayda yer vermiştir.

Söğütlü Bölüğü II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca her zaman yanında kalmıştır. Daima emre itaat eden sultana oldukça bağlı bu birlikler Sultan Hamid'in tahttan indirilmesiyle kaldırılmıştır.[56]

---

[53] Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. 52.
[54] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 143.
[55] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 16.
[56] Levon Panos Dabağyan, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 487.

II. Abdülhamid'den hiçbir maddi beklentileri olmayan ve tamamen sultana bağlılıkları ile hareket eden bu bölüğün mensupları astragan kalpak, kırmızı ceket ve zarif çizmeleriyle eyerlerinde kılıçları ve ellerinde mızraklarıyla at üstünde hükümdarı takip ederlerdi. Oldukça gösterişli bir yapıya sahip olan bu bölüğü görenler bir daha bakardı.[57]

Abdülhamid dönemi saray ressamlarından Fausto Zonaro Ertuğrul Alayı'nın Galata köprüsünden geçişini resmetmiştir. Hatta yaptığı bu resmi Abdülhamid'e sunmuş resim sultan II. Abdülhamid'in çok hoşuna gitmiş ve Fausto Zonaro saray ressamı olmuştur.[58]

Tahsin Paşa hatıralarında Söğütlü Bölüğü'nden şu şekilde bahsetmiştir: *"Sultan Hamit sarayının en şanlı, en asil ve civanmert teşkilatı "Söğütlü" namile maruf olan maiyet süvari bölüğü idi. Bundan altı asır mukaddem Anadolu'nun Bilecik, Söğüt ve Eskişehir havalisinde yerleşmiş eski Türk kabilelerinden Karakeçili aşireti; mertliği, cesareti ahlakiyesi itibariyle Sultan Hamid'in nazar-ı dikkatini celbetmişti. Bu aşiret çocuklarının damarlarında dolaşan temiz Türk kanı muhitin ve zamanın fena tesirlerinden masun kalmış ve hiçbir suretle bozulmamıştı... Bila tereddüt denilebilir ki sarayın çakıl taşı neviinden tezyinatı teşkil eden muhafaza tertibatı arasında 'Söğütlü maiyet bölüğü' bir pırlanta idi. Sultan Hamid'in bu mızraklı bölüğüne fevkalade teveccüh ve itimadı vardı. Bunların zabiti Mehmet Efendi isminde bir zat idi. Saffet-i ahlakiye ve cesaret-i fıtriyenin timsal-i mücessemi olan bu Mehmet Efendi bölüğe mensup bir arkadaşıyla birlikte Sultan Hamid'in yatak odası yanında yatardı. Sultan Hamit hayatının muhafazasını bunlara tevdi etmişti. Padişahın huzuruna girmenin ve daire-i hümayun civarına yaklaşmanın ne gibi ahval ve şeraite tabi olduğunu bilenler yatak odası önünde nöbet beklemenin ne demek olduğunu takdir ederler. Sultan Hamid Söğütlü bölüğünden daima memnuniyet ve sitayişle bahseder, onlarla görüştüğü zaman 'Öz hemşerilerim!' diye hitap eylerdi... Bunlar Yıldız Sarayı'na bir kaya gibi girdiler, vakti hulül edince yine bir kaya gibi tertemiz ve lekesiz çıktılar. Allah kendilerinden razı olsun!"*[59]

4.2. Tüfekçi Bölüğü

[57] Dabağyan, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, s. 487.
[58] Aykut Gürçağlar, "Osmanlı Sarayının Son Ressamı Fausto Zauro", *Antik Dekor Dergisi,* Sayı 60, yıl İstanbul 2000, s. 15.
[59] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 143-144.

Sultan Abdülhamid döneminin diğer önemli bir muhafız bölüğü ise Tüfekçi Bölüğü'dür. Tüfekçiler, yahut o devrin özel bir tabiri ile silahşorlar Arnavut, Boşnak, Türk ve Çerkezlerden müteşekkil olup, çoğunluğunu Arnavutlar oluştururdu. Bu bölüğün komutanı ise ise Tüfekçibaşı Tahir Paşa idi.[60] Tahir Paşa aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde birinci feriklik rütbesini alan ilk kişilerdendir.[61] Tahir Paşa Sultan II. Abdülhamid'e cülusundan önce bağlanmış, Hünkârın muhabbet ve itimadını kazanmış bir zat idi. Aynı zamanda her istediği vakit doğrudan doğruya gidip padişahı görebilen saray erkânındandı.[62]

Tahir Paşa'nın mabeynin ileri gelenleriyle münasebeti yoktu. Hiçbir daireye bağlı olmadığı gibi hiçbir makamdan emir ve tebligat almazdı. Gerek mevkiinin önemi gerek kendi nüfuzu sebebiyle dışarıdan Tahir Paşa dairesine bir çok kimseler gelir, bir çok maruzat bu daire vasıtasıyla padişaha arz olunurdu. Saraydaki Arnavutların idaresi kendisine bağlı olduğundan bunlar üzerinde özel tesiri vardı. İkinci fırkaya bağlı olan Arnavut taburları subayları da Tahir Paşa'nın üzerinde olduğu mevkie riayette ve Tüfekçibaşı Dairesi'ne devamda kusur etmezlerdi. Tahsin Paşa hatıralarında Tahir Paşa ile ilgili şu cümleleri sarf etmiştir: "*Tahir Paşa zararsız bir zat idi; mevkiinin nüfuzunu şunun bunun canını yakmakta ve şerre alet olmakta kullanmazdı. Mertliği buna mani idi.*"[63]

Saray'ın inzibat görevi Tahir Paşa'nın idaresindeki tüfekçilere aitti. Tüfekçiler sarayın kapısından başlayarak Sultan Hamid'in yatak odasının önüne kadar her noktada koruma göreviyle sorumluydular. Sultan Abdülhamid bu tüfekçilere oldukça fazla güvenmekteydi. Hünkarın yatak odası da dahil olmak üzere sarayın tüm bölümlerinde koruma görevini yürütmekteydiler. Hatta geceleri yatak odasının dışında çok güvendiği tüfekçiler yattığı gibi harem dairesiyle dış mabeyn

[60] Tüfekçibaşı Tahir Paşa'nın ismi hem Tahsin Paşa'nın hatıralarında hem de Mehmet Aydın'ın *II. Abdülhamid'in Liderlik Sırları* adlı kitabında geçmektedir. Kitapta Abdülhamid'in çocuk sevgisi üzerinde durulmuş ve bahsedilen olay şu şekilde gerçekleşmiştir*: "Sultan, yeni bir köşkün yapımında çalıştırılan sekiz-dokuz yaşlarında iki küçük çocuğu Hünkar Dairesi'nden seyretmektedir. Bir ara bu çocuklar gelerek pencerenin önündeki fıskiyeli havuzda yıkanmaya başlarlar. Çocukların bu hali padişahın çok hoşuna gider. Onları çağırır, büyüğüne adını sorar. Çocuk "Mecid" der, küçüğüne de aynı soruyu yöneltince aldığı cevap "Hamid" olur. Cevaplar daha da hoşuna gider ve Müdür Ahmet Bey'i çağırtarak "Bu çocukları şimdi doğruca Tüfekçibaşı Tahir Paşa'ya götürünüz. Bunları Maiyet tüfekçi Bölüğü'ne kaydettim. Maaş alsınlar. Mektebe gitsinler" emrini verir. Ayrıca bir kese altın ihsan ederek, çocukların anne ve babalarına yardım edilmesini, elbise vs. ne lazımsa alınmasını da emreder."*

[61] Orhan F. Köprülü, "Ferik", *TDVİA, XII*, İstanbul 1995, s. 399.

[62] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 133-134.

[63] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 134.

arasındaki kapılar tüfekçi ve askerden oluşan nöbetçiler tarafından korunurdu. Ancak tüfekçi bölüğüne mensup olan ve kimisi sivil kimisi askeri rütbede bulunan bir takım şahıslar şımarıklıkta oldukça ileri gitmişlerdir. Hele bazıları o kadar taşkınlık ederlerdi ki rahatsız olmamak elde değildi. Bunların bir çeşit dokunulmazlıkları olduğu için ne yaparlarsa yanlarına kâr kalacağı düşüncesi zihinlere o derece yerleşmişti ki kimse korkusundan bunlara yanaşmazdı. Bu gibiler zapt u rapt dinlemezlerdi; doğrudan doğruya Sultan Hamid'in himâyesine malik olduklarından Tahir Paşa bile bunlara söz geçiremezdi. Tüfekçi Bölüğü mensuplarının bu şekilde davranmasına Sultan Hamid'in siyaseti neden olmuştur. Bunlar vasıtasıyla sarayını ve şahsını koruma düşüncesine sahip olduğu için onların sadakat ve bağlılıklarından emin olan Sultan Hamid bu tüfekçilerin doğrudan doğruya kendisine müracaat etmelerine müsaade etmişti. Böyle olunca disiplin elden gitmiştir. Tüfekçibaşı Tahir Paşa şahsen hürmet ve riayet edilen bir amir olmakla beraber o taşkınlara hadlerini bildirmek veyahut onlar hakkında bir ceza uygulamak gücüne sahip değildi. Esasen bu siyaset Saray'ın işine gelmiyordu. Bütün tüfekçilerin tam manasıyla bir amire bağlı olması kontrol sistemine aykırıydı. Bu teşkilata dâhil olanlar her lütfu Hünkâr'dan beklerlerdi ve doğrudan doğruya Hünkâr'a bağlı bulunduklarını hissederlerdi. Bu noktadan hareket edilince tüfekçilerin kendilerini kanunun üstünde görmeleri ve taşkınlıklarını gittikçe artırmaları pek tabiidir. Ancak bunların halka yaptığı zulüm Sultan Hamid'in kulağına da gitmezdi. Zira tüfekçilerin yaptıkları taşkınları için şikâyette bulunma cesaretini halk gösterememiştir.[64]

Tüfekçi Bölüğü içerisinde Arnavutların sayısı diğerlerine göre daha fazlaydı. Bunun nedenini yine Sultan Hamid'de aramak doğru olur. Çünkü onun Arnavutlara güveni oldukça fazlaydı, bunların cesaretleri ve sadakatleri hakkında da herhangi bir şüphe duymazdı. Abdülhamid, Arnavutlara sadece muhafız bölüğü içerisinde değil Balkanlar'da da oldukça güven duymaktaydı. Bu o dereceydi ki İttihat ve Terakki Cemiyeti Rumeli'den Yıldız Sarayı'na baskı yaptığı zamanlarda Sultan Abdülhamid her ne olursa Arnavutların kendine sadık kalacaklarından ve ihtiyaç anında kendi tarafına katılarak Cemiyet'e karşı mukabele edeceklerinden şüphe etmemekteydi.[65]

Sultan Abdülhamid'in sarayın ve kendisinin muhafaza işini oldukça fazla önemsediği görülmektedir. Ertuğrul Bölüğü, Tüfekçi Bölüğü veya Dağıstan Süvari

[64] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 135.
[65] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 30.

Bölüğü gibi birliklerin kurulması Abdülhamid'in güvenliğe verdiği önemi göstermektedir. Tabi bu sırada Belgrat'ta Kral Aleksandr ile Kraliçe Draga'nın öldürülmeleri haberi üzerine Sultan Hamid'in muhafız birliklerine verdiği önem daha da artmıştır. Bu bölüklere mensup askerlerin tavır ve hareketlerine, ayrıca kişisel ve sosyal ilişkilerine oldukça dikkat edilirdi. Herhangi bir kargaşa yahut homurdanma yaşanmaması için bunların maaş ve istihkaklarının zamanında verilmesine oldukça özen gösterilirdi. Aşırı zeki olduğuna şüphe duyulmayan Abdülhamid'in bu muhafız kuvvetlerinin saraya saldırma noktasında iç veya dış düşmanlarca elde edilebileceği ihtimalini her zaman göz önünde bulundurduğu da bir gerçektir.[66]

Abdurrahman Şeref Efendi'nin tüfekçi bölüğüyle ilgili olarak düştüğü şu not esasında birçok hususu aydınlatacak mahiyettedir:

"Efendileri'nin doğrudan doğruya muhafaza-i nefsine me'mûr olanlar o kadar iyi seçilmişti ki "Hünkâr emrederse bilâ-tereddüt babamı bile keserim" diyenleri vardı… Sıfat-ı âdemiyetden muarrâ olan bu heriflerin indinde paradan ve nefs-i padişahîden başka hiçbir şeyin ve hiçbir kimsenin ehemmiyeti yoktu." [67]

[66] Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 43.
[67] Bayram Kodaman-M. Ali Ünal, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, TTK Yayınları Ankara 1996, s. 10.

II. BÖLÜM

DAĞISTAN SÜVARİ BÖLÜĞÜ

1. Oluşumu

Sultan II. Abdülhamid'in oldukça şüpheci bir mizaca sahip olduğu artık tartışmasız kabul edilen tarihi gerçeklerden birisi olmuştur. Yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere karşılaşmış olduğu bir takım olaylara bağlı olarak bu yönü zaman için de daha da kuvvet kazanmıştır. Bahsedilen bu hususların muhakkak tesiriyle II. Abdülhamid kendisini güvende hissetmek, başka bir deyişle vehmini yenmek için bir çok tedbire başvurmuştur. Kendisine farklı milliyetlere mensup şahıslardan müteşekkil birlikler kurmuş olması o tedbirlerden sadece birisidir. Dağıstan Süvari Bölüğü de o birlikler arasında yer alır. Burada hemen aydınlatılmayı bekleyen hususlardan birisi neden böyle bir birlik için Dağıstanlıların tercih edilmiş olduğudur. Bir önceki bölümde de temas edildiği üzere Arnavut, Boşnak veya Türklerin yanına neden Dağıstanlıları ilave etme lüzumu hissetmiştir? Elbette bunun farklı nedenleri vardır. Bilindiği üzere, imparatorluk çok uluslu bir yapıya sahipti. Çok uluslu yapıya sahip olan bir imparatorlukta özellikle milliyetçilik düşüncesinin yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan veya çıkması muhtemel olan sorunların önünü alabilmeye yönelik izlenen politikalardan birisi de elbette farklı milletleri merkezî devlete bağlama ihtiyacı olmuştur. Gerek Tanzimat ve gerekse onu tamamlayıcı nitelikte olan Islahat fermanlarıyla Müslümanların dışında diğer unsurların da devletin askerî-mülkî kademelerinde görevlendirilmesine başlanmıştır. Özellikle gayrimüslimlerin devlet memuru olması yönünde atılan adımlar bunun en önemli göstergesidir.

19.yüzyılda imparatorluğun karşısına çıkan önemli hadiselerden birisi de göç olmuştur. Gerek Balkanlar gerekse Kafkaslar üzerinden Osmanlı topraklarına doğru ciddi bir göç dalgası oluşmuştur. Bu dalgayı devrin gazetelerinden de takip etmek mümkündür. Mesela Sabah Gazetesi'nde "*Dağıstan, Abaza ve Sohum ahalisinden 256 kişinin Rusya'dan göç ederek İstanbul'a gelip yerleştiklerinden*"

bahsedilmiştir.[68] *Aynı şekilde Dağıstan'dan hicret eden 92 kişiden bir kısmı Erzurum ve Kars'a gönderilmiş bir kısmı ise İstanbul'a yerleştirilmiştir.*[69]

Osmanlı İmparatorluğu kendisine sığınan bu milletleri devletin farklı bölgelerine göndermiş, bunlardan işe yarayacağını düşündüğü bazı kişileri devletin çeşitli kademelerinde görevlendirmiştir. İşte Dağıstanlılardan oluşturulan süvari bölüğünün kurulma nedenlerinden birisi budur.

Yine böyle bir bölükte Dağıstanlıların kullanılmasında kendisi de bir Dağıstanlı olan Şeyh Şamil'in önderliğinde Ruslara karşı verilen mücadelenin de muhakkak bir tesiri vardır. Şeyh Şamil'in göstermiş olduğu başarılar sadece o dönemde yaşayan insanları değil sonraki nesilleri bile etkileyecek nitelikteydi. Hiç şüphe yoktur ki dönemin tanıkları yaşananları daha iyi bilmekteydi ve Dağıstanlıların ne kadar kahraman gözü pek insanlar olduğunu görmekteydi. Bunun bir diğer önemli örneği de üçüncü bölümde bahsedeceğimiz Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'dır. Dağıstanlıların göstermiş olduğu kahramanlıklar ve mücadele şüphesiz II. Abdülhamid'i de etkilemiştir. Bunun en önemli kanıtı ise Dağıstan Süvari Bölüğü'nün başına Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Muhammed'in getirilmesidir.[70]

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Gazi Muhammed ve Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa komutasındaki Dağıstanlıların göstermiş oldukları başarılar Sultan Hamid'i oldukça etkilemiştir. Özellikle Kars Muharebesi sırasında Dağıstanlılardan oluşan askeri birliğin başarıları Sultan Hamid'de böyle Dağıstanlılardan oluşan bir muhafız birliğinin kurulabileceği fikrini uyandırmıştır. Nitekim Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın kızı olan Hadduç Fazıl babasını anlattığı kitabında kısa da olsa bölüğün kuruluş serüvenini şu şekilde nakletmektedir: *O devirlerde "Osmanlı" kelimesinin manasına uygun olarak imparatorluk içinde yaşayan çeşitli kavimlerin hoşuna gitsin diye kendi isimleriyle kurulmuş hassa vazifesi gören alaylar vardı. Nitekim Dağıstan Alayı da subay ve er olarak Dağıstan muhacirlerinden oluşan 1500-2000 kişilik bir alay idi. Muhafız kumandanı olan Arif Paşa'nın emrinde bulunan Dağıstan alayının kumandanı Gazi Muhammed Paşa idi.*

[68] *Sabah Gazetesi*, 29 Rebiülahir 1293/11 Mayıs 1876 Salı, s. 76.
[69] *Sabah Gazetesi*, 16 Zilhicce 1293/20 Kanun- i Evvel 1876 Pazartesi, s. 255.
[70] Dağıstanlı Hadduç Fazıl, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969, s.37.

Muhammed *Fazıl Bey de hem padişahın yaveri ve hem de Dağıstan alayının kumandan muavini idi.*[71]

Hadduç Fazıl'ın bu kayıtları konunun aydınlatılması bakımından hayli önemlidir. Ancak Dağıstan Süvari Bölüğünün sayısıyla ilgili olarak verdiği rakamların gerçeği yansıtmadığını ifade etmek gerekiyor. Zira arşiv kayıtlarında böyle 1500-2000 kişilik sayıyı doğrulayacak herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Mesela Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen 7 Teşrinievvel 1298 (19 Ekim 1882) tarihli bir maaş defterinde bölüğün mevcudu 176 kişiden ibaret olarak gösterilmiştir.[72] Ömrü kısa olan bu birliğin mevcudu küçük değişiklikler gösterse de hiçbir zaman Muhammed Fazıl Paşa'nın kızının ifade ettiği kadar bir yekûna ulaşmamıştır.

Dağıstan Süvari Bölüğü'nün kuruluş tarihi ile ilgili olarak da bir netlik yoktur. Ancak mevcut vesikalar arasında yer alan söz konusu maaş defterlerinde ilk ödemelerin Nisan 1882'de yapıldığına bakılırsa kuruluşun da o dönemde olduğu anlaşılmaktadır.[73] Son maaş belgesinin tarihinin de Eylül ayına ait olduğuna bakılırsa bölüğün toplam ömrünün 5-6 ay gibi oldukça kısıtlı bir süre ile sınırlı olduğu görülmektedir.

2. Mensupları

Dağıstan Süvari Bölüğü, Yıldız Sarayı genel muhafız birliklerine bağlıydı. Gerek Dağıstan Süvari Bölüğü ve gerekse diğer muhafız birliklerinin bağlı olduğu kişi ise Arif Paşa'dır. Ancak önceki bölümde de bahsedildiği üzere, muhafız birliklerinde tam manasıyla bir birliktelik yoktur. Şöyle ki Sultan Hamid muhafız birliklerinin bir kişiye bağlı olmasını istememektedir. Bunu kendisine yapılacak olan herhangi bir hareketin önüne geçmek amacıyla düşünmüş ve uygulamıştır. Dağıstan Süvari Bölüğü'nün komutanı Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Muhammed'dir. İkinci komutanı ise Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'dır. Fazıl Paşa'nın hayatı hakkında detaylı bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

[71] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.37.
[72] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d),* D. 10, G. 5, s. 4.
[73] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d),* D. 9, G. 50, s. 4.

2.1. Gazi Muhammed

Şeyh Şamil'in ikinci oğlu olan Gazi Muhammed Cimri'de Nisan 1833'te doğmuştur.[74] Medrese tahsilinden hemen sonra babasının yanında bir ömür boyu devam edecek özgürlük savaşlarında cepheden cepheye koşmuştur. Ahulgoh savaşında (1839), henüz 5-6 yaşlarında bir çocuktur ve babasının sırtındayken aldığı süngü darbesi ile bacağından yaralanır.

Babasına karşı son derece bağlı ve itaatkâr olan Gazi Muhammed kısa zamanda cesaretiyle herkesin takdirini kazanmıştır. İmam Şamil'in vefatıyla İstanbul'a gelen Gazi Muhammed'i Sultan Abdülaziz 1874 yılında kendisine yaver olarak atamıştır. Abdülhamid döneminde ise öncelikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na katılan Gazi Muhammed burada göstermiş olduğu başarılar ile herkesin takdirini kazanmıştır. Daha sonra kurulan Dağıstan Süvari Bölüğü'ne komutan olarak tayin edilen Gazi Muhammed bölüğün dağıtılması sonrasında görülen mahkeme ile birlikte paşa rütbesiyle Medine'ye sürgüne gönderilmiştir ve ölümüne kadar (27 Eylül 1902) da orada kalmıştır. Cenazesi babasının Cennet'ül-baki Kabristanı'ndaki mezarının yanı başına defnedilmiştir.[75]

2.2. Sayı

Sultan Hamid'in önem verdiği konuların başında kendi güvenliği gelmektedir. Güvenliğini düşünen Sultan Hamid saray değişikliği yaparak bunu saltanatının ilk başlarında göstermiştir. Yıldız Sarayı'na taşındıktan sonra burayı adeta İstanbul içinde ayrı bir şehir, bir kale haline getirmeye başlamıştır. Yıldız Sarayı'na yaptırmış olduğu kışlalar bunun en önemli göstergelerindendir. Kışlalar yapılırken bir yandan da muhafız birliklerini oluşturmaya başlamıştır. Ertuğrul Bölüğü, Tüfekçi Bölüğü ve Dağıstan Süvari Bölüğü gibi… Bunlara gereken önemi vermeyi de ihmal etmemiştir.

Elimizde Dağıstan Süvari Bölüğü'ne ve iki ayrı aya ait maaş defteri bulunmaktadır. 1882 Mayıs ayı maaş defterlerine bakılırsa Dağıstan Süvari Bölüğü'nün kurulduğunda sayısı komutanı olan Gazi Muhammed ile birlikte 124'tür.

[74] Fehmi Özdemir, *Dağıstan,* Lazer Ofset Matbaası, Ankara 1998, s. 41.
[75] Cafer Barlas, "Dağıstan'da İslamiyet, Ulema ve Mücahitler", *Yeni Türkiye, S. 79*, İstanbul 1995, s. 203.

[76] Yine 1882 yılının Eylül ayına ait maaş defterinde ise bölüğün nefer sayısı 177'ya çıkmıştır.[77] Dolayısıyla bir artış yaşanmıştır. Bu artış muhafız birliğine duyulan ihtiyacın artışıyla paraleldir. Ayrıca 93 Harbi'nden sonra yaşanan yeni göçlerle birlikte İstanbul'a gelen Dağıstanlılardan bazıları da bölükte istihdam edilmiştir. Bilhassa da askerî kabiliyetleri yüksek olanlar bölüğe alınmıştır.

François Georgeon Sultan Abdülhamid'i anlattığı kitabında Yıldız Saray'ı muhafızlarının sayısını 15 bin olarak belirtmiştir. Sarayı korumakla görevli olanların sayısının bu şekilde olduğu düşünüldüğünde Dağıstanlılardan oluşan muhafız bölüğünün sayısı oldukça azdır. 7 Teşrinievvel 1298 (19 Ekim 1882) tarihli bir vesikada Dağıstan Süvari Bölüğü mensuplarının isimleri ve Hazine-i Hassa'dan karşılanan Eylül ayı maaşları şu şekilde kaydedilmiştir: [78]

	İSİM	**Mikdar-ı Maaş Guruş**	**Guruş İcmal**
1	Mirliva Muhammed Fazıl Paşa	2000	
2	Binbaşı Sefer Bey	1500	
3	Mülazım Bekir Bey	800	
4	Yüzbaşı Asım Efendi	500	
5	Yüzbaşı Bedirhan Bey	500	
6	Mülazım Ömer Sabri Efendi	750	
7	Mülazım Gayır Bey	500	
8	Mülazım Timur Bey	500	
9	Mülazım Hasan Bey	500	
10	İmam Ali Efendi	250	
11	Çavuş Mehmet Ali Ağa	200	
12	Çavuş Eybil Ağa	200	
13	Çavuş Mehmet Arslan Ağa	200	
14	Çavuş Gazi Ağa	200	
14	Çavuş Mehmet İskender Ağa	200	

[76] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d),* 9/59 s. 4.
[77] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d),* 10/5, s. 4.
[78] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d),* 10/5, s. 1-2-3-4-5-6.

14	Çavuş Şenbun? Ağa	200	
17	Çavuş Ali Bey	200	
18	Çavuş Ali Bey	200	
19	Çavuş Ahmed Efendi	200	
20	Çavuş Mehmet Han Ağa	200	
21	Çavuş Uzurmaz Ağa	200	
22	Çavuş Süleyman Ağa	200	
23	Nefer Yusuf Ağa	100	
24	Nefer Mehmet Ağa	100	
25	Nefer İbrahim Halil Ağa	100	
26	Nefer Hamerak(?) Ağa	100	
27	Nefer Mehmet Vaki Ağa	100	
28	Nefer Mehmet Ağa	100	
29	Nefer Şuayip Ağa	100	
30	Nefer Kebil Ağa	100	
31	Nefer Hasan Efendi	100	
32	Nefer Ali Ağa	100	
33	Nefer Mehmet Ağa	100	
		12300	
	Nakl-i Yekun	**12300**	
34	Nefer Hacı Bekir Ağa	100	
35	Nefer Emirhan Ağa	100	
36	Nefer Ömer Ağa	100	
37	Nefer Ebubekir Ağa	100	
38	Nefer Abdülkadir Ağa	100	
39	Nefer Süleyman Ağa	100	
40	Nefer Ali Ferid Ağa	100	
41	Nefer Murtaza Ağa	100	
42	Nefer Verusin? Ağa	100	
43	Nefer Hamza Ağa	100	
44	Nefer Mehmet Ağa	100	

45	Nefer Abdülhasan Ağa	100	
46	Nefer Mehmet Gazi Ağa	100	
47	Nefer Yerha Ağa	100	
48	Nefer Hacı Ağa	100	
49	Nefer Mehmet Ağa	100	
50	Nefer Hacı İbrahim Ağa	100	
51	Nefer Ahmed Ağa	100	
52	Nefer Cemal Ağa	100	
53	Nefer İshak Ağa	100	
54	Nefer Ali Fuad Ağa	100	
55	Nefer Mehmet Ağa	100	
56	Nefer Abid Mehmet Ağa	100	
57	Nefer Mehmet Ağa	100	
58	Nefer Mizara Ağa	100	
59	Nefer Muhiddin Ağa	100	
60	Nefer Yakup Ağa	100	
61	Nefer Abdullah Ağa	100	
62	Nefer Gazi Efendi	100	
63	Nefer Kamill Ağa	100	
64	Nefer Hamza Ağa	100	
65	Nefer Süleyman Ağa	100	
		15500	
	Nakl-i yekun	**15000**	
66	Nefer Ali Bey	100	
67	Nefer Mehmet Ağa	100	
68	Nefer Abdullah Ağa	100	
69	Nefer Muhiddin Ağa	100	
70	Nefer Yusuf Ağa	100	
71	Nefer Mehmet Akil Ağa	100	
72	Nefer Hasan Ağa	100	
73	Nefer Şuayip Ağa	100	

74	Nefer Muaz Ağa	100	
75	Nefer İsmail Ağa	100	
76	Nefer Abdülkadir Ağa	100	
77	Nefer Hasan Ağa	100	
78	Nefer Ebubekir Ağa	100	
79	Nefer Mehmet Ağa	100	
80	Nefer Diğer Mehmet Ağa	100	
81	Nefer Ömer Efendi	100	
82	Nefer Hasan	100	
83	Nefer Ebubekir Ağa	100	
84	Nefer Ramazan Ağa	100	
85	Nefer Osman Ağa	100	
86	Nefer Mehmet Ağa	100	
87	Nefer Nur Mehmet Ağa	100	
88	Nefer Cebab Ağa	100	
89	Nefer Şakir Ağa	100	
90	Nefer Kurban Mehmet Ağa	100	
91	Nefer Mehmet Ağa	100	
92	Nefer Cahit Murat Ağa	100	
93	Nefer Hasan Ağa	100	
94	Nefer Osman Ağa	100	
95	Nefer İhsan Ağa	100	
96	Nefer Hasan Ağa	100	
97	Nefer Hacı Ömer Ağa	100	
		18700	
	Nakl-i Yekun	**18700**	
98	Nefer Kadir Ağa	100	
99	Nefer Abdülkadir Ağa	100	
100	Nefer Doğşu? Ağa	100	
101	Nefer Zekeriya Ağa	100	
102	Nefer Mehmet Ağa	100	

103	Nefer Ömer Ağa	100	
104	Nefer Mehmet Şafî Ağa	100	
105	Nefer Ali Bey	100	
106	Nefer Mehmet Ağa	100	
107	Nefer Mehmet Ali Ağa	100	
108	Nefer Cemal Ağa	100	
109	Nefer Hacı Mehmet Ağa	100	
110	Nefer Abdullah Ağa	100	
111	Nefer Orhan Ağa	100	
112	Nefer Abdülsamed Ağa	100	
113	Nefer Ali Ağa	100	
114	Nefer Mehmet Ağa	100	
115	Nefer Ali Ağa	100	
116	Nefer Yakub Ağa	100	
117	Nefer Mehmet Ağa	100	
118	Nefer Zekeriya Ağa	100	
119	Nefer Mehmet Ağa	100	
120	Nefer Diğer Mehmet Ağa	100	
121	Nefer İbrahim Ağa	100	
122	Nefer Murtaza Ağa	100	
123	Nefer Şakir Ağa	100	
124	Nefer Mehmet Ağa	100	
125	Nefer Arslan Han	100	
126	Nefer Gazi Han	100	
127	Nefer Nur Mehmet Ağa	100	
128	Nefer Cankuş	100	
129	Nefer Mehmet Ağa	100	
		21900	
	Nakl-i Yekun	**21900**	
130	Nefer Mehmet Giray Ağa	100	
131	Nefer Mehmet Nedim Efendi	100	

132	Nefer Mehmet Ağa	100	
133	Nefer Feti Ali Ağa	100	
134	Nefer Ömer Ağa	100	
135	Nefer İta Bey	100	
136	Nefer Ömer Ağa	100	
137	Nefer Mehmet Ağa	100	
138	Nefer Cabir Ağa	100	
139	Nefer Merzuk Ağa	100	
140	Nefer Ferac Ağa	100	
141	Nefer Ubuz Ağa	100	
142	Nefer Mehmet Ağa	100	
143	Nefer Hacı Murat Ağa	100	
144	Nefer Ömer Ağa	100	
145	Nefer Hasan Ağa	100	
146	Nefer Ahmet Ağa	100	
147	Nefer Cafer Ağa	100	
148	Nefer Timur Ağa	100	
149	Nefer Mehmet Ağa	100	
150	Nefer Mehmet Ağa	100	
151	Nefer Tavbulut? Ağa	100	
152	Nefer Kara Mehmet Ağa	100	
153	Nefer Mehmet Ağa	100	
154	Nefer Hüseyin Ağa	100	
155	Nefer Mehmet Ağa	100	
156	Nefer Kalender Ağa	100	
157	Nefer Ali Ağa	100	
158	Nefer Mehmet Ağa	100	
159	Nefer Ali Ağa	100	
160	Nefer Mustafa Ağa	100	
161	Nefer Mehmet Ağa	100	
		25.100	

	Nakl-i Yekun	**25.100**	
162	Nefer Veli Ağa	100	
163	Nefer Mehmet Ağa	100	
164	Nefer Hasan Ağa	100	
165	Nefer Mustafa Ağa	100	
166	Nefer İsmail Ağa	100	
167	Nefer Ali Ağa	100	
168	Nefer Ahmet Ağa	100	
169	Nefer Diğer Ahmet Ağa	100	
170	Nefer Ali Ağa	100	
171	Nefer Ömer Ağa	100	
172	Nefer Osman Ağa	100	
173	Nefer Yir? Ağa	100	
174	Nefer Hasan Ağa	100	**26.400**
	Nakl-i Yekun		**26.400**

2.3. Nitelik

Dağıstan Süvari Bölüğü mensuplarının savaşma konusunda oldukça tecrübeli olduklarını söylemek abartı olmayacaktır. Zaten Kafkaslar bölgesinde tarih boyunca yaşanan mücadeleler bölgede yaşayan insanların savaşçılık konusunda yetişmelerini sağlamıştır. Örneğin Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Muhammed yıllarca babasıyla birlikte Kafkaslarda özgürlük mücadelesi yürütmüş ve yeterince tecrübe kazanmıştır. Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa ise asker olarak yetişmiş ve girmiş olduğu mücadelelerde kendini göstermeyi başarmıştır. Muhammed Fazıl Paşa'nın İstanbul'da Sultan Hamid karşısında göstermiş olduğu maharetlerini kızının kitabından takip edebilmek mümkündür:

"*Yıldız'da daima binicilik ve nişancılık müsabakaları tertip edilirdi. Bir gün yine Yıldız'da nişan atışları tertip edilmiş, Abdülhamid ve bütün vükelanın huzurunda, müsabakaya yaveran ve zabıtan iştirak edeceklerdi. Oldukça uzak bir mesafeye, hatta gözle hafif fark edilebilecek kadar uzak bir yere testi konur, müsabıklar silahlarını bir sehba üzerine dayayarak nişan alacaklardır. Atışa başlanır, fakat kimse isabet ettiremez. Sıra* Muhammed *Fazıl Bey'e gelir; silahını*

elinde tutarak nişan alır. Testi param parça olur. Herkesin kendisini alkışladığı sırada Nusret Paşa yerinden kalkarak Abdülhamid'in önüne gelir ve eğilerek:

- Padişahım; bu bir tesadüf olabilir, emir buyurulursa bir daha atış yapsın der.

Abdülhamid Muhammed *Fazıl Bey'e:*

- Bir daha at emrini verir

Muhammed *Fazıl Bey yine aynı vaziyette bir daha nişan alır. Testi darmadağın olunca, bu defa Abdülhamid, Nusret Paşa'ya dönerek*

- Paşa! Buna da mı tesadüf diyeceksiniz? der."[79]

Muhammed Fazıl Bey'in Abdülhamid'in gözüne girmesini sağlayan bir diğer önemli hadise ise şu şekilde cereyan etmiştir:

"*Bir yaz mevsiminde Abdülhamid maiyeti ve vükelasıyla birlikte Yıldız'da aslanların bulunduğu bahçede oturuyordu. Abdülhamid'in köpeği aslanların kafesinin önünde koşup duruyordu. Meğer bakıcı kafes kapısını kilitlemeyi unutmuş. Köpek aslanı kızdırınca aslan parmaklıklara abanır ve kapı açılır. Aslan dışarı çıkar ve köpeğin peşine düşer. Köpek bahçenin içine dalar. Aslan köpeğin peşini bırakmaz ve arkasından koşar.*

Bahçede oturan bütün vükela, vüzera ve yaverler darmadağın olurlar. Herkes bir tarafa koşar saklanır. Fazıl Bey ise hemen koşarak bahçede köpek ve aslanın çıkacağı yolun önünde durur. O esnada herkesin kaçışmasına rağmen Abdülhamid istifini bozmaz. Hayatı o kadar aziz ve kıymetli iken, onun için neleri feda etmemiş olan Abdülhamid gerçekten kaçmaz. Şayan-ı hayret değil mi? Fakat o muhakkak ki, aslanın yolunu dimdik durup bekleyen, bir ikinci aslan görüyordu. Onun kuvvet, kudret ve cesaretine ne kadar güveniyordu ki, canı o kadar kıymetli iken kaçmadı. Bu iki aslan boğuşurken o izliyordu ve Fazıl Bey'in galip geleceğine emindi. İşte bu nedenle kaçmıyordu.

Evet, Muhammed *Fazıl Bey aslanın tam çıkacağı yolun ağzında dimdik durmuş bekliyordu. Köpek çıkınca aslan da peşinden çıktı. Fazıl Bey yandan aslanın üzerine atıldı ve bir anda boğazına sarılarak üzerine bindi. Uzun bir boğuşma ve mücadeleden sonra dizleri ile karnına bastırarak aslanı yatırmaya muvaffak oldu. Diziyle yerde yatan aslanın karnına basmış, elleriyle de boğazını sıkmışken:*

[79] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.38.

- Zinciri getirin! diye bağırır. Fakat saklandıkları yerden kimse ortaya çıkmaya cesaret edemez.

Abdülhamid Fazıl Bey'in artık yorulduğunu düşünerek ve hayatını da kurtarmak için ona aslanı vur diye bağırır. Fakat Fazıl Bey aslanı vurmaya kıyar mı? Bu vaziyet karşısında ne yapacağını düşünüp nihayet bir karara varan Fazıl Bey bir müddet daha boğuşma ve uğraşmadan sonra aslanı tekrar kaldırır. Yine üzerine binmiş bir vaziyette sürükler ve kafese doğru iter. Kendi de derhal tabancasını çıkartarak vurmak üzere iken, gözü yılmış olan aslan arkasına bakmadan koşarak selameti kafese girmekte bulur. Fazıl Bey de arkasından giderek kafesin kapısını kapar.

Abdülhamid; hayatını kurtaran bu cesur kahramana o andaki heyecanının neticesi olacak ki, üç rütbe birden verir. Bu sebeple paşalığa terfii icap ederken her nedense miralaylık rütbesinde kalır."[80]

Bu iki olay, gerek Muhammed Fazıl'ın ve gerekse diğer Dağıstanlıların savaşma, bağlılık ve cesaret konularındaki maharetlerini ve Dağıstan Süvari Bölüğü'nün ne kadar nitelikli bir muhafız bölüğü olduğunu göstermektedir. Yine Dağıstan Süvari Bölüğü dağıtıldıktan sonra kaleme alınan bir vesikada Dağıstan Süvari Bölüğü askerlerinden gayet uzun boylu olarak bahsedilmektedir.[81] Günümüzde dahi muhafız olarak kullanılan kişilerde aranan fiziki özelliklerin başında uzun boylu olmak gelir. Vesikayla da sabit olduğu üzere, Dağıstan Süvari Bölüğü mensupları gerçekten uzun boylu ve muhafız olmayı hak eden kişilerdir. Bu münasebetle de öyle bir bölüğün mensubu olma imtiyazına sahip olmuşlardır.

2.4. Barınma

Sultan Abdülhamid Yıldız Sarayı'na taşındıktan epey bir müddet sonra Ertuğrul ve Orhaniye kışlalarını yaptırarak güvenliğe ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Ancak Dağıstan Süvari Bölüğü kurulduğu sırada Orhaniye Kışlası'nın varlığından söz etmek mümkün değildir, zira Orhaniye Kışlası 1887 yılında

[80] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.44.
[81] *BOA, Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arizaları,* 2/21, s. 1.

yaptırılmıştır.[82] Ertuğrul Kışlası günümüzde yıkılmış olduğundan kitabesi yoktur ve tam olarak hangi tarihte yapıldığı belli değildir.[83]

Dağıstan Süvari Bölüğü kısa bir süreliğine de olsa Ertuğrul Kışlası'nda barınmıştır. Sayıları çok fazla olmadığından Ertuğrul Bölüğü'ne mahsus olmak üzere inşa edilmiş olan bu kışlada barınmaları noktasında herhangi bir mahzur söz konusu olmamıştır. Öte yandan Dağıstan Süvari Bölüğü'ne ait iki adet koğuş ile bir adet ahırın tamiratına dair vesikalara ulaşılmıştır.[84] Bu vesikalardan hareketle, Dağıstan Süvari Bölüğü için sadece iki adet koğuş mu ayrılmıştı yoksa başka koğuşları da vardı ama sadece ikisi mi tamir edildi gibi sorular akla gelmektedir. Maalesef mevcut veriler ışığında bunları cevaplandırabilmek henüz mümkün değildir. Ancak Dağıstan Süvari Bölüğü'nün mevcudu göz önüne alınınca iki adet koğuşun yeterli gelmeyeceği de aşikardır. Bu karanlıkta kalan noktalara rağmen ilgili vesikalardan koğuşların tamiratına oldukça önem verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Marsilya Kiremidi ve Sinop Latası gibi, kullanılan malzemeler arasında özenle seçilmiş ve farklı bölgelerden getirilmiş olanları vardır.[85]

2.5. Kıyafetler

Muhafız birlikleri bir ülkenin en gösterişli askerleridir. Çünkü sürekli göz önünde olan bu askerler aynı zamanda vitrin askerleridir, yani kıyafetlerinin de gösterişli olması gerekmektedir. Dağıstan Süvari Bölüğü askerlerinin kıyafetlerinin belirlenmesinde de oldukça titiz davranılmıştır. Zira bu konuda özenle hazırlanan bir layiha padişaha sunulmuştur. Bu layihadan hareketle Dağıstan Süvari Bölüğü askerlerinin kıyafetlerini incelemek yerinde olacaktır.

Birçok husus düşünülerek hazırlanan layihada giysilerin öncelikle kullanıma uygun olmasına dikkat çekilmiştir. Bu husus belgede kendisine şu şekilde yer bulmuştur: "*Bundan başka omuza atılacak olan kürklü yeşil setreyi ise hem süslü olması hem de silah kullanımı hususuna sıkıntı vermeksizin, ihtiyaç zamanında söz konusu setrenin sol kola siper makamında bulunması maksadına binaen tercih etmiştim.*"[86] Hazırlanacak kıyafetin sadece muhafız bölüğünde değil büyük alaylarda

[82] Bilgin, "Yıldız Sarayı", s. 544.
[83] Bilgin, "Yıldız Sarayı", s. 544.
[84] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri* (H.H.d), 23689.
[85] *BOA, Hazine-i Hassa Defterleri* (H.H.d), 23689, s. 3.
[86] *BOA, Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Arizaları,* 2/23, s. 1.

dahi kullanılabilecek bir kıyafet olmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanı sıra diğer devletlerin muhafız birliklerinin de örnek alındığından, dolayısıyla onlara benzetilmeye çalışıldığından veya tamamıyla alaturka olmasına özen gösterilmiş olduğundan bahsedilmiştir.[87]

Bir diğer önemli özellik de hazırlanacak kıyafetlerin pahalı olmamasına dikkat edilmiş olunmasıdır. Nitekim bu konu üzerinde de hassasiyetle durulmuş ve daha ucuza mal etme yoluna başvurulmuştur.[88] Bu Sultan Abdülhamid'in ekonomik harcamalara dikkat ettiği ve israfı sevmediğiyle alakalıdır. Bu konuda belgede şu ifadeler yer almaktadır. "*Söz konusu setrelerin yaka ve kollarındaki süsleme, sırmadan (altın) yapılırsa pahalı olacağından neferlere bu şekilde elbise üretmek mümkün olamayacağından üniformayı biraz süslü göstermek için söz konusu setrenin önüne sarı yünden olarak saraçlı (deri) yapılmasını tercih etmiştim.*"[89]

Belgede yine üretilecek olan kıyafetlerin rengi ve cinsi konusunda padişaha çeşitli öneriler sunulacağı ve bu önerilerden hangisinin uygun olursa onun yaptırılacağı belirtilmektedir. "*Bunun üzerine çıkarılan padişah iradesinde setre için kırmızı rengin padişahın hoşuna gitmediği tebliğ edilmiş olduğundan padişahın huzuruna sarı saraçlı bir yeşil çuka setreyi takdime cesaret eyledim. İş bu setrenin altına kırmızı renkte pantolon giyilebilir. Ancak padişah tarafından setre ile saraçlı için hangi renk irade ve ferman buyurulur ise o şekilde üretimi mümkündür.*"[90] "*Mesela açık mavi çuka setre üzerine beyaz saraçlar yapılır ise bu saraçların her vakit temizlenmesi kolay olur. Yahut yeşil çuka setre üzerine kırmızı harç (işlemeli şerit) dikilir ise bu da güzel olur.*"[91]

Askerlerin kıyafetleri konusunda belirtilen bu layiha içerisinde bir diğer önemli husus da atlar için yapılacak olan eyer takımlarıdır. Bu husus layihada şu şekilde belirtilmektedir: "*Prusya-kari eyer takımları ordu-yu hümayunları süvarisine uygun ve gerekli bir takımdır. Çünkü bir süvari askerinin harp esnasındaki her türlü levazımatını taşımaya uygundur. Fakat padişah maiyetinde istihdam edilecek bölüğe hayvanların takımları üzerine neferlerin yem torbası, karavana, bargir nakli, tımar aleti, yedek elbise ve çizme kısacası harb levazımını koymak mecburiyetinde*

[87] *BOA, MabeynErkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 1.
[88] *BOA, MabeynErkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 1.
[89] *BOA, MabeynErkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 1.
[90] *BOA, MabeynErkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 2.
[91] *BOA, MabeynErkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 2.

olmayacağından bunlar için Prusya-kari söz konusu eğer takımları gibi ağır ve yüksek olmayıp bilakis üzerindeki süvarisinin rahatça oturabilmesine yetecek diğer bir eyer takımının seçilmesi daha uygundur görüşündeyim."[92]

Layihadan anlaşılacağı üzere önemli bir konu olarak görülen eyer meselesi üzerinde durulmuş ve normal askerlerin kullanmış olduğu Prusya-kari eyer takımlarının yerine daha hafif ve kullanışlı eyer takımlarının tercih edilmesi düşünülmüştür.

2.6. Terfiler

Dağıstan Süvari Bölüğü mensupları çeşitli zamanlarda çeşitli nişan ve terfilerle ödüllendirilmişlerdir. Ancak bu durumun hangi başarıya veyahut esasa göre şekillendiği hususunda net bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Mesela, 25 Ekim 1882 tarihli bir belgede[93] Dağıstan Süvari Bölüğü mensuplarına nedeni yazmamakla birlikte nişanlar verilmiştir. Şahsı onurlandırmaya yönelik olarak verildiği muhakkak olan bu nişanlar ve sahipleri ilgili vesikada şu şekilde sıralanmıştır:

Nişan-ı Osmani	**Tevcih Edilen Şahıs**
2. dereceden	Mirliva Dağıstan-ı Muhammed Paşa'ya
3. dereceden	Padişah Yaveri Kaymakam Sefer Bey
4.dereceden	Dağıstan Bölüğü Yüzbaşısı Asım Efendi
4. dereceden	Dağıstan Bölüğü Yüzbaşısı Bedirhan Bey'e
Mecid-i Nişan	
4. dereceden	Dağıstan Bölüğü Mülazımı Bekir Efendi
4. dereceden	Dağıstan Bölüğü Mülazımı Ucuri ? Bey
4. dereceden	Dağıstan Bölüğü Mülazımı Gayır Bey
3. dereceden	Dağıstan Bölüğü Mülazımı Timur Bey
4. dereceden	Dağıstan Bölüğü Mülazımı Hasan Efendi
5. dereceden	Dağıstan Bölüğü İmamı Ali Efendi'ye

[92] *BOA, Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Arizaları*, 2/23, s. 2.
[93] *BOA, Dahiliye İradeleri (İDH),* 867/69361, s.1-2.

3. Sahneden Çekiliş

Kurulduktan 5-6 ay gibi kısa bir süre sonra lağvedilen Dağıstan Süvari Bölüğü'nün bu hızlı sonu üzerinde durulması gereken önemli bir hadisedir. Birçok kaynakta yer alan bu hadisenin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte bu konuda çeşitli fikirler vardır. Bunların başında da Sultan Abdülhamid'in şüpheciliği gelir. Zira her şeyden ve herkesten şüphelenen Sultan Abdülhamid kendisine karşı olanları veya ön plana çıkanları ya sürgüne göndermiş ya da göz hapsine almıştır. Örneğin Mithat Paşa'yı Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra sürgüne göndermiştir. Dağıstan Süvari Bölüğü'nün kapatılmasının da Abdülhamid'in bu şüpheciliğinden kaynaklandığını Muhammed Fazıl Paşa'nın kızı tarafından aktarılan şu hadiseden kestirmek mümkündür:

"-o günlerde- Abdülhamid hayatının en çok korktuğu anlarını yaşıyordu ve etrafındakilerden bile şüphe ediyordu. Kimlerin kendisine sadık olduğunu anlamak merakına kapılmıştı ve tecrübe maksadıyla kurnazca bir plan hazırlandı. Şöyle ki;

Bir gece geç vakitte Abdülhamid'in en itimat ettiği kişilerden birisi olan Müşir rütbesindeki başyaver Fuat Paşa, Gazi Muhammed Paşa'nın Koska'daki konağına gider. Çay, kahve faslından sonra, Gazi Muhammed Paşa'ya şöyle bir teklifte bulunur:

-"Paşa! Abdülhamid'i tahttan indirmek istiyoruz, bütün tedbirler alınmıştır. Sizin bizimle beraber olmanızı teklif etmeye geldim."

Gazi Muhammed Paşa bu ani teklif karşısında şaşırır, fakat soğukkanlılığını muhafaza ederek ne cevap vereceğini bir an düşünür. Müşir Paşa'nın Abdülhamid'e sadık ve padişahın en güvendiği ve itimat ettiği bir adamı olduğunu ve kayınbiraderi Muhammed Fazıl Bey'i de hiç sevmediğini biliyordur. Daima onun aleyhinde oyunlar, hileler tertip ederek Abdülhamid'in ona karşı uyanık olmasına ve ona itimat etmemesine uğraşıyordu.

Bu teklife şöyle bir cevap vermeyi münasip görerek ilk sözü:

- "Ben karışmam" olur.

Fakat bu teklifin bir hile, oyun veya bir tuzak olma ihtimalini düşünen Gazi Muhammed Paşa:

- "Biz Halife-i İslam'a sadık olmalıyız" der ve tekrarlar: "Ben karışmam…."

Müşir Fuat Paşa:

- "Öyle ise artık yapılacak bir şey kalmadı ve bir şey yapılmayacağına dair sizi temin ederim, fakat size yaptığım bu teklifin aramızda kalacağına dair söz verin ve yemin edin" dedi.

Gazi Muhammed Paşa da - " Merak etmeyin, söz veriyorum bu sözler aramızda kalacak ve gömülecektir" der ve Paşa'yı temin eder.

Fakat bu hadise Abdülhamid'e aynı gece bildirilir. Buna rağmen aradan iki gün geçtikten sonra, Gazi Paşa ile Fazıl Bey sorguya çekilmek üzere resmen Yıldız'a götürülürler.

Bu sırada II. Abdülhamid Dağıstan Alayı'nın derhal kaldırılmasını emrini verir. Dağıstan alayı iki saat gibi kısa bir sürede dağıtılır. Abdülhamid Gazi Paşa ile Fazıl Bey'i çağırtarak:

- "Paşa'nın size yapmış olduğu teklifi aradan iki gün geçtiği halde bana neden derhal gece gelip haber vermediniz? Bu yüzden suçlusunuz" der.

- "Biz hafiye değiliz. Paşa'ya Halife-i İslam'a sadık kalmalıyız" dedim ve ben Paşa'ya katılmayınca Paşa da artık bir şey yapılmayacağına dair söz vererek beni temin etti. Ve bu teklifin aramızda kalmasının ricası üzerine ben de aramızda kalacağına dair ona söz verdim" der.

Bu cevap üzerine, Abdülhamid derhal Gazi Paşa ile Fazıl Bey'in sarayda tutuklanmaları emrini verir. Tutuklanırlar. Bu tutukluluk ve mahkeme müddeti altı ay sürer. Padişah gizli olarak yapılan bu mahkemeleri bir perde arkasından dinlemektedir. Fuat Paşa mahkemelerde Fazıl Bey'i ağır itham ediyor ve kendini şu sözlerle müdafaa ediyordu.

- "Padişahım!" Ben zat-i şahânelerine şu Dağıstan Alayı'nın bir gün başımıza bela olacağını, hatta Gazi Paşa'yı saltanata getirmeye hazırlıklı olduğunu Fazıl Bey'in de bir gün Ruslarla anlaşmak ihtimali olduğunu daima arz ederdim. Bunu ispat etmek için Gazi Paşa ile Fazıl Bey'e bir teklifte bulundum. Eğer Fazıl Bey zat-i şahânelerine sadık olsaydı, o gece derhal gelip size haber vermeleri lazımdı. Demek, endişelerim doğru imiş demesine kalmaz, Fazıl Bey'in hiddet dolu sesi mahkeme salonunda birden yükselir:

- "Yalan söylüyorsun! Ben evde yoktum!"

Koskoca bir Müşirin yalanına tahammül edemeyen Fazıl Bey, sinirlenip oturduğu iskemleyi kaldırarak Müşirin başına fırlatır. Fakat Fuat Paşa Fazıl Bey'in hareketini sezerek yerinden fırlayıp kendini korur.

Mahkeme esnasında, Fazıl Bey'in o gece evde olup olmadığına dair Kosko'daki konaktan saraya tahkikat için cariyeler getirilecekti. Fazıl Bey'in ablası ve Gazi Muhammed Paşa'nın refikası mühim ve hayati soruşturmada hakikati ifade edemeyecekleri ihtimalini düşünerek, kendi yüz ve ellerini siyaha boyayıp bir cariye kıyafetiyle heyet huzuruna çıkmış ve Fazıl Bey'in o gece konakta bulunmadığını ifade etmiştir.

Bu ifade üzerine Fazıl Bey'in o gece konakta olmadığı tespit edilmiş olmasına rağmen, maalesef, Fuat Paşa'nın ifadesi sarayca kabul edilmişti. Altı ay süren mahkeme sonunda Abdülhamid, Gazi Paşa'yı müşir rütbesi tevcihiyle Medine'ye, kendisini arlan pençesinden kurtardığı için hayatını borçlu bulunduğunu bildiği Fazıl Bey'i ise paşa rütbesiyle ve 5000 altın ihsan ederek Halep'e sürgün eder. Fakat Fazıl Bey bu parayı saraydaki memur ve çalışanlara dağıtır. 1882 yılında her ikisi de muhafaza altında vapura bindirilip sürgüne gönderilirler."[94]

Yine olayın kahramanlarından birisi olan Sadrazam Said Paşa "Anılarım" adlı hatıratında söz konusu darbe girişimine ve Dağıstan Bölüğü'nün lağvına ilişkin önemli bazı aktarımlarda bulunmuştur:

"Padişahın huzuruna girdiğimde alışılmışın dışında bir durumla karşılaştım. Padişah hazretleri oturmama izin vermediler, kendileri de ayağa kalkıp on beş dakika kadar bana ağır sözlerde ve azarlamalarda bulundular. Bundan sonra da bir gün önce saraya getirilip hapsedilen Müşir Fuat Paşa'ya yöneltilen suçlamalar konusunda Cevdet Paşa'nın –ki sorgu Mahmut Nedim ve Cevdet paşalarca yapılmıştı- el yazısıyla tutulmuş geniş ve uzun bir sorgu zaptını bana uzattılar. Ben kâğıtları alıp okumaya başlamıştım ki padişah hazretleri hızlı adımlarla bana yaklaştılar. Öyle ki aramızda bir adımdan fazla mesafe kalmamıştı. Bu arada durmadan bana gazaplı bakışlarla bakıyor ve acele cevap vermemi irade ediyorlardı. Sorgu kâğıdının konusu: Padişah hazretlerinin tahttan indirilmesi için Dağıstanlılardan meydana gelmiş gizli bir cemiyet kurulduğuna dair edinilen bilgiler üzerine yapılan araştırmalardı. ....Denilen cemiyetin suç yapıcı kimseleri, o vakitler

[94] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.49-52.

padişahın özel korunması için ayırdıkları ve her nevi saray askeri imtiyazı verdikleri Dağıstanlılardan ibaret olacakmış. Askerin başında da yine sarayda görevli, Dağıstanlı Muhammed Paşa bulunacakmış. Müşir Fuat Paşa ve daha bazı kimseler bu gizli cemiyetin mensuplarındanmış ve güya ben de cemiyete başkanlık etmekte imişim.

Hal ve durum gereğince alelacele okuyabildiğim kâğıtlardan çıkan mana, özel olarak bunlardı. Fakat daha okumam ve o heyecanla anlamam sona bile ermeden padişah hazretleri, hiddetle bu sorgu varakasını elimden çekip aldılar:

"Bana ne diyeceksin?" diye sordular.

Hal ve konu bu asılsız şeyleri çürütmek üzere fazla konuşmaya müsaade etmiyordu. Tecrübelerim de öz ve kısa konuşmayı uzun ve tafsilatlı konuşmaktan daha üstün görüyordu. Bundan dolayı:

"Aslı faslı olmayan şeylerdir…" anlamına gelen birkaç kelime ile cevap verdim. Fakat yeniden:

"Ne diyeceksin?..." yollu bağırma ile karşılaştım. Tekrar:

"Aslı faslı olmayan bir şeye bundan başka ne cevap verebilirim?" dedim.

Bunun üzerine bağırma ve azarlamalar şiddetini bir kat daha artırdı. Ve Mühr-i Hümâyun istendi; İşte o zaman zor duruma düştüm; zira mühür üzerimde değildi. Ben mührü, cebimde değil, çantamda taşırdım. O gece de çantayı beraberimde götürmüş isem de, huzura girerken adamımın yanında bırakmıştım.[95]"

Burada bahsedilmesi gereken bir diğer kişi ise Müşir Deli Fuat Paşa'dır. 1835 yılında İstanbul'da doğan Fuat Paşa 1839'da babasının görevi nedeniyle Mısır'a gitmiş eğitimini burada almış ve Mısır ordusunda göreve başlamıştır.[96] 1872'de İstanbul'a gelen Fuat Paşa Osmanlı ordusunda çeşitli şekillerde görev almıştır. En önemli faaliyeti ise 93 Harbi sırasında Balkanlarda Elena mevkiinde Rus ordusunu bozguna uğratmasıdır. Bundan dolayı kendisine "Elena Kahramanı Fuat Paşa" denilmiştir. Düşüncelerini açıkça söylemekten geri durmayan Fuat Paşa II. Abdülhamid'i eleştirmekten de geri durmamıştır. Hatta Avrupa basınına 1896 tarihinde II. Abdülhamid'in yönetim tarzını eleştiren röportajlar dahi vermekten geri

[95] Sadrazam Said Paşa, *Anılar*, Yay. Haz. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 50-51.
[96] Saro Dadyan, "Dört Devre Şahitlik Etmiş Bir Osmanlı Paşası Müşir Deli Fuat Paşa", *Toplumsal Tarih S. 229*, İstanbul 2013, s. 22.

durmuyordu. Tabi bu yapıda olması jurnalcilerin de iştahını kabartıyor ve birbiri ardına kendisiyle ilgili jurnaller veriliyordu. Bu ise Abdülhamid'in Fuat Paşa'ya şüpheyle yaklaşmasına neden oluyordu. Gazi Muhammed Paşa'nın ve Muhammed Fazıl Bey'in davalarının görüşülmesi sırasında Deli Fuat Paşa da saraya çağrılarak olayla ilgisi olduğu düşünülmüş ve sorguya çekilmiştir.[97] Ancak olayla bir ilgisinin olmadığının anlaşılması üzerine kendisine dokunulmamıştır.

İzzet Aydemir "Göç, Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi" adlı eserinde bu olaya ilişkin oldukça ilginç bilgiler vermektedir. Bu bilgiler şu şekildedir:

Gerek Kafkasya'dan gerekse 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrası Rumeli'den İstanbul'a getirilen Çerkes göçmenler burada uzun süre evsiz barksız, bakımsız ve yoksulluk içerisinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Genellikle Humbaracılar'da (Tophane) yerleşik bulunan bu göçmen Çerkesler zaman zaman bulundukları ortamda karşılaştıkları güç koşulların önlenmesi amacıyla bazı girişimlerde bulunuyorlardı. Bu sırada içlerinde Çerkes Fuat Paşa ile Dağıstanlı Muhammed Paşa'nın da yer aldığı söylenen bir grup padişah II. Abdülhamid'i tahttan indirmek üzere bir komplo hazırlamışlardı. Durumun saray tarafından öğrenilmesi üzerine padişaha karşı bir ayaklanmaya girişmesi muhtemel görülen Humbaracılar'da yerleşik 2000 dolayındaki Çerkes göçmen üç gün içerisinde ve sıkı önlemler alınarak İstanbul'dan sürgün edilmişlerdir. Göçmenlerin bir kısmı trenle İzmit'e büyük bir bölümü de Fuad, Nüzhet, Şehber adı gemilerle Samsun, Bandırma, Beyrut, Yalova veya bir kısmı da yine römorklarla Karabiga'ya gönderilmişlerdir. 16 Kasım 1883 tarihindeki sürgün olayında ise Humbaracılar'daki tüm Çerkesler İstanbul'dan çıkarılmıştır.[98]

Farklı görüşler olmasıyla birlikte Dağıstan Süvari Bölüğü'nün kapatılmasında Abdülhamid'in şüpheciliği ön plandadır. Abdülhamid kendisine karşı bir komplo düşüncesiyle hareket ederek yine önce davrandığını düşünmüştür ve önlemini almıştır. Ancak özellikle Muhammed Fazıl Paşa'nın hayatına bakıldığında ömrünün çoğunun geçtiği Bağdat'ta ne kadar önemli görevleri yerine getirdiği ve her zaman vatanına bağlılıkla hizmet ettiği görülmektedir.

[97] Dadyan, "Dört Devre Şahitlik Etmiş Bir Osmanlı Paşası Müşir Deli Fuat Paşa", s.23-24.
[98] İzzet Dadyan, *Göç, Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi,* Gelişim Matbaası, Ankara 1988, s. 147.

III. BÖLÜM

DAĞISTANLI MUHAMMED FAZIL PAŞA

1. Osmanlı İmparatorluğu'na Gelmesinden Önceki Yaşamı

Kafkasya'da Dağıstan bölgesinde "Çoh" adlı bir kasabada 1841[99] yılında dünyaya gelen Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa, Avar soyundan Dağıstanlı Davut Lav ismindeki bir babanın üçüncü çocuğudur. Annesi Külsüm Hanım, ablaları ise Meryem ve Habibet hanımlardır. Muhammed Fazıl, yüksek bir tepede, kartal yuvasını andıran, duvarlarında çeşitli silahlar asılı olan bir evde doğar. Muhammed Fazıl'ın babası Davut Lav, asil bir aileye mensuptu. Muhammed Fazıl'ın amcası Hacı Ali Lav İmam Şamil'in hazinedarıdır. Davut Lav gümüş ve altın nakış işlerinde oldukça hünerli olmakla beraber hatırı sayılır bir servete sahipti. Davut Lav aynı zamanda İmam Şamil'in oğlu Gazi Muhammed'in en çok sevdiği dostu ve arkadaşıydı.[100]

Muhammed Fazıl henüz çocuk çağında iken, arkadaşlarının hoşlanmakta oldukları oyunlardan zevk almaz, aralarından sıyrılır kaçardı. Silahlarla meşgul olmayı, açık havada at koşturmayı tercih ederdi.[101] Muhammed Fazıl Paşa'nın çocukluk döneminde yaşamış olduğu bir hadise onun daha çocukken bile farklı olduğunu göstermektedir. Kızının yazmış olduğu kitapta anlatılan olay şu şekildedir:

"Muhammed Fazıl sekiz yaşında iken bir gün, anne ve babasından habersiz evden çıkmıştır. Geç kalması üzerine anne, babası ve ablaları telaş içinde beklerken birden Muhammed Fazıl eve gelir.

- "Nerede kaldın Fazıl?" diye sordukları zaman:

- "Baba, dağda dolaşırken, kediye benzer, iri vahşi bir hayvan gördüm, üzerime doğru ilerliyordu; hücum edeceğini anlayınca vurdum, öldürdüm" der.

Babası hayretle:

[99] Cafer Barlas, "Dağıstan'da İslamiyet, Ulema ve Mücahitler", *Yeni Türkiye, S. 79*, s. 204.
[100] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.18.
[101] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.17.

- "Gel göster bakayım" diyerek evden beraber çıkarlar. Epey gittikten sonra, Fazıl:

- "İşte baba budur" diye vurduğu hayvanı gösterir. Bunun genç bir kaplan olduğunu gören baba, hayret ve heyecanını oğluna göstermek ve onu korkutmak istemez."[102]

Dağıstanlı Muhammed Paşa'nın çocukken hayatında dönüm noktası olan olay ise ablası Habibet Hanım'ın Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Muhammed ile evlenmesi olacaktır. Zira bu evlilik sonrası ablası Rusya'ya göç edecek ve yanında da Muhammed Fazıl'ı da götürecektir. Muhammed Fazıl artık taşradan şehir hayatına geçmiştir. Rusya'da bulunduğu süre içerisinde Muhammed Fazıl'ın eğitimi ile özel olarak ilgilenilmiş, askeri okullara gitmesi sağlanmıştır. Eğitim hayatını iyi bir şekilde tamamlayan Muhammed Fazıl on sekiz yaşında bir zabit olarak Rus ordusunda göreve başlamıştır. Hatta kızının anlatımına göre Çar'ın isteği[103] ile hassa alayında görev yapmaya başlamıştır.[104]

Muhammed Fazıl'ın İstanbul'a ilk gelişi Şeyh Şamil ile birlikte olmuştur. Şeyh Şamil 6 Eylül 1859'ta Ruslara teslim olmak zorunda kalmıştır. On yıllık bir esaret hayatından sonra Çar'ın izniyle Hac vazifesini yapmak üzere yola çıktı. Tabi Ruslar Şeyh Şamil'in ailesini Rusya'da tutarak Şeyh Şamil'in farklı eylemler içerisine girmesini engellemiştir. Hac ibadetini yapmak üzere yola çıkan Şeyh Şamil'in ilk durağı İstanbul oldu.[105] İstanbul'da sevinç gösterileriyle karşılanan Şeyh Şamil'e İstanbul'da Koska semtinde büyük bir köşk tahsis edildi. Yedi ay burada kalan Şeyh Şamil 25 Ocak 1870'de Hac ibadetini yapmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu sırada Şeyh Şamil'in yanında gelenlerden birisi de Muhammed Fazıl olmuştur. Her anında onun yanında yer alan Muhammed Fazıl halen Rus ordusunun bir subayı olarak gelmiştir. Muhammed Fazıl'ın Şeyh Şamil ile birlikte gelmesinin nedeni hem onu korumak hem de hac ibadetini yapmaktır. Şeyh Şamil ile birlikte Hicaz'a giden Muhammed Fazıl ibadetini yerine getirdikten sonra Rusya'ya geri

---

[102] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.18.

[103] *Rusya'da adet üzere okulu yeni bitiren zabitler Çar'ın karşısından atları ile geçerek tören yaparlar. Bu geçit töreninde sıra Mehmet Fazıl'a geldiğinde Mehmet Fazıl Çar'ın bulunduğu yüksek yere merdivenler vasıtasıyla atı ile çıkmayı başarır ve burada Çar'a bağlılığını bildirir. Bu olaydan çok etkilenen Çar Mehmet Fazıl'ın kim olduğun sorar ve onun hassa alayına kaydını emreder.*

[104] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.21.

[105] Mustafa Budak, "Şeyh Şamil", *TDVİA, 39*, İstanbul 2003, s. 69.

döner.[106] Hicaz'da kalmaya devam eden Şeyh Şamil ise 1871 tarihinde Medine'de vefat etmiştir.[107]

O sırada Rusya'da olan Muhammed Fazıl, Şeyh Şamil'in ölümü dolayısıyla tekrar İstanbul'a gelir. Bu sırada Muhammed Paşa burada yine bir Dağıstanlı olan Gevheret Hatun[108] ile evlenir.[109] Bir iki ay kaldıktan sonra Gevheret Hatun'u ablasına emanet ederek Rusya'ya tekrar dönmek zorunda kalır.[110]

Aradan belli bir zaman geçtikten sonra resmi bir görev için İstanbul'a bir gemi ile gelmiştir. Bu sırada Şeyh Şamil'in ölümü sebebiyle İstanbul'a gelip yerleşen eniştesi Gazi Muhammed "Paşa" unvanını almıştır. Gemiyle yanında getirdiği "Alarca" ismindeki atı ile Yıldız sarayında düzenlenen at oynatma yarışlarına eniştesi vasıtasıyla katılmıştır. Bu yarışmalarda galip gelmiştir, hatta yarışmalar esnasında Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmiştir.[111]

2. Muhammed Fazıl Paşa'nın Rusya'dan Ayrılıp İstanbul'a Yerleşmesi

Mehmet Fazıl çok uğraşmasına rağmen Rus ordusuna istifasını bir türlü kabul ettirip ayrılamıyordu. Hatta Rus ordusunda Kolağalığına terfi ettirildi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş ihtimalinin ortaya çıkmasına bağlı olarak Muhammed Fazıl Rus ordusundan ayrılmak için daha çok uğraşmaya başladı. En sonunda Şeyh Şamil'in oğlu General Şefi'nin araya girmesiyle Rus ordusuna istifasını kabul ettirmeyi başarır ve 1877 yılında 25 yaşında iken İstanbul'a gelir ve aynı rütbe ile Topçu kolağalığına atanır.[112]

Muhammed Fazıl'ın Rus ordusundan ayrılmak istemesinin en önemli nedenlerinden birisi eşinin İstanbul'da olmasıdır. Ancak Muhammed Fazıl İstanbul'a geldiğinde üzüntülü bir haber ile karşılaşır; eşini kaybetmiştir. Eşi bir buçuk yaşında Davud isminde bir çocuk bırakarak hastalıktan dolayı vefat etmiştir.

---

[106] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.23.
[107] Budak, "Şeyh Şamil", s. 69.
[108] Kızının anlatımına göre Gevheret Hatun uzun boylu, ince yapılı, kara gözlü, çok nazik ve nahif bir Dağıstan güzelidir.
[109] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.24.
[110] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.23.
[111] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.26.
[112] Barlas, "Dağıstan'da İslamiyet, Ulema ve Mücahitler", s. 204.

Bir başka neden ise yıllardır birlikte oldu eniştesi Gazi Muhammed'in İstanbul'a yerleşip Osmanlı ordusunda görev yapmaya başlamış olmasıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne olan sevgisi ve muhabbeti de buna neden olmuştur. Zira Rus ordusunda parlak bir kariyer onu beklemektedir. Ancak Muhammed Fazıl, parlak bir geleceği bir kenara iterek istifa etmiş ve Osmanlı Devleti'ne göç etmeyi seçmiştir.

Muhammed Fazıl'ın İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı başlamıştı. Hem Gazi Muhammed Paşa hem de Muhammed Fazıl gönüllü olarak Kars Muharebesine katıldılar. Bu muharebeye binlerce Dağıstanlı da gönüllü olarak katılmıştır.[113] Dağıstanlıların başında Gazi Muhammed bulunmaktaydı. Kafkas cephesinde Gazi Muhammed, Muhammed Fazıl ve diğer Dağıstanlı askerler oldukça başarılı olmuşlardır. Başarıları Mehmet Arif'in "Başımıza Gelenler" adlı eserinde anlatılmaktadır. Özellikle Gedikler Savaşı'nda oldukça başarılı olmuşlardır. Mehmet Arif'in anlatımı şu şekildedir:

"…Her neyse, bu müthiş hal ve acı tatlı manzara bir veya bir buçuk saat kadar sürmedi, askerimiz zaferle tepenin üzerine çıktı. Bu tepenin zirvesine ilk çıkan süvariler, Şeyh Şâmilzâde Ferik Gazi Muhammed Paşa'nın Dağıstan süvarileri ile Kars'ın Kürt aşiretlerinden Camadanlı, Zeylanlı, Kaskanlı aşiretlerinin ağaları Maksut ve Ahmet Ağalar kumandasından gelen yiğitlerdir. Düşman askeri patır kütür tepenin öbür yüzünden aşağı dökülüyorlardı. Henüz güneş doğmamıştı. Tepeyi zapt eden askerin "Allah Allah!" şükürlerine karışık "Padişahım çok yaşa!" sevinç ve müjde haykırışlarını işiten insan, Müslümansa, çelikten bir kalbi de bulunsa, gözünden sevinç ve meserret yaşları akıtmaması imkansızdır."[114]

Yine aynı kitapta Gedikler Savaşı'na katılanların isimlerinin yazıldığı bir bölüm daha vardır:

"İş bu telgrafnâme-i hümâyunu biz de üste yazıp, alt tarafına "Ey silah arkadaşlarım!..." hitabıyla başlayan ve harbin cereyan ediş şeklini askerin hepsine anlatan tafsilatlı bir "zeyl" ilavesiyle bütün fırkalara gönderdik. Bu zeyilde askerin sebat ve metanetine çok teşekkürler edildiği gibi, savaşta güzel hizmet eden komutanların isimleri de o zeyle yazılarak ilan olundu. Onlar da şunlardır: Ferik Gedik Ali Paşa, Ferik Ahmet Fazıl Paşa, Mirliva Hâşim Paşa, Erkân-ı Harbiye reisi

[113] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.30.
[114] Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, Akçağ Yayınları Yay. Haz. Yahya Kemal Taştan, Ankara 2014, s. 256.

Hasan Kazım Paşa, Mirliva Naci Paşa, Miralay Muhammed Bey, Miralay Ömer Bey, Miralay Hamdi Bey, Dağıstanlı Gazi Şamil Paşa, Çerkez Mirliva Musa Paşa, Kolağası Dağıstanlı Mehmet Bey, Zeylanlı aşireti reisi Ahmet Ağa, Camadanlı aşireti ağası Maksut Ağa ve diğerleri…"[115]

Dağıstanlıların katılmış olduğu Gedikler muharebesinin kazanılması Osmanlı ordusu ve yönetiminde büyük sevinç yaşanmasına vesile oldu. Dönemin sadrazamı Ethem Paşa, Ahmet Muhtar Paşa'ya çektiği 26 Eylül 1877 tarihli telgrafında Gedikler zaferini şu şekilde tebrik etmişti:

"*Gedikler muharebesinin zaferle sonuçlanmasına ilişkin telgrafınız sevinçle okundu. Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla, asker kardeşlerimizin kahraman savletleri ve düşman ordusunun perişan edilmesine muvaffakiyetleri hakikaten altın kalemle tarihe kaydolunacak büyük zaferlerden, devlet ve milletçe iftihar edilecek mesut olaylardan olmakla zatınızı, bütün komutanları, subayları ve asker kardeşlerimizin himmet ve gayretlerini tebrik eyleriz".* [116]

Hiç şüphe yok ki Gedikler muharebesinin kazanılmasında Dağıstanlıların etkisi oldukça fazladır. Hem Gazi Muhammed hem de Dağıstanlı Muhammed Fazıl'ın göstermiş oldukları gayret ve kahramanlık taktire şayandır.

Aynı eserde Mehmet Arif, Dağıstanlı Muhammed Fazıl için Muhtar Paşa'nın her bakımdan ona güvendiğini söylemektedir ve Muhammed Fazıl ile ilgili şu tespiti yapar: "*Muhammed Bey'in melekler kadar nuru yüzünden samimiyet parlar, fevkalade olan yiğitliğini ise düşmanları bile söyler ve itiraf ederlerdi.*"[117]

93 Harbi bittikten sonra Gazi Muhammed ve Muhammed Fazıl İstanbul'a dönerler. İstanbul'a geldikten sonra padişah II. Abdülhamid Muhammed Fazıl'ı kendi yaveri[118] olarak tayin eder. 1878-1882 yılları arasında II. Abdülhamid'in

[115] Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 268.
[116] Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 268.
[117] Arif, *Başımıza Gelenler*, s. 343.
[118] Yaverlik görevinin Türk siyasetinde köklü ve oldukça eski bir geçmişi vardır. Yaverlerin, Cumhuriyet öncesi Osmanlı Devleti'nde de çeşitli isimler altında hizmetler yaptığı bilinmektedir. Padişah sarayındaki Enderun ağalarından biri olan "silahdar ağa", padişahın atını yedekler, silahlarını taşır ve kapıkulu askerleri ile padişah çadırının korumasını alarak, "saray başyâveri" olarak görev yapardı. II. Mahmud döneminde (1808-1839), bu görevi önce "Enderun Nâzırı" daha sonra da "Mâbeyn Müşîri" yürütmüştür. Padişah Sultan Abdülaziz'in Mısır gezisi sırasında (1863), padişaha eşlik eden, Serasker Fuat Paşa için ilk defa "yaver" unvanı kullanılmıştır. Ordunun en kıdemli müşirlerine, padişahın "Yâver-i Ekrem-i Hazreti Şehriyârî" unvanı verilmesi, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) gerçekleşmiştir. Yaverlik makamının oluşumunun tamamlanması ise II. Abdülhamid döneminde olmuştur. Bkz. Ali Karaca, "Saray'da/Mabeyn-i Hümâyûn'da Yaverlik Kurumu (1839-192)" s.16.

yaverlik görevini yürüten Muhammed Fazıl paşa kurulan Dağıstan Süvari Bölüğü'nün ikinci adamı olarak görev almaya başlamıştır. 1882 tarihinde yaşanan söz konusu olaydan sonra ilk olarak Halep'e, daha sonra ise ömrünü devam ettireceği Bağdat şehrine geçmiştir.[119]

3. Bağdat Yılları

Dağıstan Süvari Bölüğü'nün lağvedilmesinden sonra Gazi Muhammed gibi Muhammed Fazıl da sürgün edilmiştir. Halep'te fazla durmayan Muhammed Fazıl Bağdat'ta Süvari Fırka Livalığına tayin edilmiştir.[120] Bağdat'ta bulunduğu yıllarda Mehmet Fazıl'ın en önemli uğraşlarından birisi bölgede çıkan isyanlar ile uğraşmak olacaktır. Özellikle aşiretler üzerinde nüfuz sahibi olmaya çalışan Mehmet Fazıl sürekli olarak onları ziyaret ediyor ve ilişkilerini iyi tutmaya çalışıyordu.[121] Bölgede bulunan hem Arap hem de Kürt aşiretlerinin isyanlarını her defasında bastırmayı başarıyordu.

Kızı Hadduç Dağıstanlı'nın bu konuda anlatmış olduğu bir çok hadise vardır. Bu hadiselerden birisi olan *Müntefik Şeyhlerinden Sâduni Paşa'nın İsyanı* burada paylaşılmaya değerdir:

Sâduni Paşa, aşiretiyle bütün hazırlığını yapmış, hükümete isyan etmişti. Giden kumandanlar muvaffak olamayınca Fazıl Paşa'yı gönderirler. Sâduni Paşa,[122] *kendini tedip için Muhammed Fazıl Paşa'nın tayinen geldiğini haber alınca,*

II. Abdülhamid döneminde ise yaverler üç sınıfa ayrılırdı: Yaver-i Ekrem, Yaver-i Has, alelâde yaverler. Yaver-i Ekremlik müşir rütbesine sahip olanlara verilen bir unvan idi. Yaver-i ekremliğin ayrı bir ayrıcalığı ve vazifesi yoktur. Bir teveccüh, bir taltif olmak üzere tevcih olunurdu, oldukça yüksek bir tahsisatı vardı. Yaver-i Has unvanı da buna benzer bir şeydi. Diğer yaverlere gelince, bunların bir kısmı yalnız kollarına bir kordon takıp padişaha bağlılıklarını ilan etmek ve çaka satmak için bu unvana talip olurlardı. Başka bir grup yaverler de doğrudan doğruya, Seryaverliğin maiyetinde bulunuyordu. Bunlar çeşitli rütbelere sahip idiler. Sadrazama, Şeyhülislama, Seraskere ve Bahriye nazırına gidecek tezkereler yaverler aracılığıyla gönderilirdi. Bunlardan başka Nazırlara gidecek iradeleri Maiyet-i Seniye çavuşları götürürdü. Bkz. Tahsin Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, s. 29.

[119] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.55.

[120] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.55.

[121] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.107.

[122] *"Çok zaman evvel Sâduni ailesinin büyüklerinden Nâsır ve Mansur adında iki kardeş, Bağdat'ta bir ev satın alarak yerleşmişler. Bu kardeşler, Fazıl Paşa ile pek samimi dostluk kurmuşlar. Müntefik'e giderlerken, Fazıl Paşa'nın bir kira evinde oturduğunu düşünerek evlerini Fazıl Paşa'ya hediye etmek istemişler. Fazıl Paşa, devamlı ısrarlarına rağmen teklifi kabul etmemiş. Bilahare, bu iki kardeş, evlerini satmak zaruretinde kalmışlar ve evi Mahmut Şevket Paşa'nın babası Süleyman Bey satın almıştır."*

konakladığı yere çok yakın olan Şeyh Atiye adındaki bir aşiret reisinin çadırına gider. Ve şeyhe hitaben:

- İşittin mi ya şeyh, beni tedibe Dağıstanlı Paşa gelmiş. Bu vazifeyi kabul ettiğine çok teessüf ettim. Bu güne kadar kazanmış olduğu şöhreti kaybedecektir.

Çadır sahibi şeyhin "Belli olmaz" sözüne karşı:

- Ne diyorsun? O kalpaklı, ben egallı, göreceksin onun kalpağı mı, yoksa benim egalım mı düşecek? O serçe, ben atmaca iken pençemden kurtulamaz. Bakalım hangimiz galip geleceğiz.

Şeyh, Sâduni Paşa'nın bu sözlerine dayanamayarak:

- "Allah Allah. Çok büyük konuşuyorsun ya şeyh. Sözlerin beni korkuttu. Bu güne kadar Dağıstanlının elinden kimse kurtulamamıştır."

Sâduni Paşa, "görüşürüz" diyerek biraz sonra çadırı terk eder.

Muhammed Fazıl Paşa, kan dökülmesine meydan vermemek için, ertesi gece saat on buçukta on beş kadar asker alarak Sâduni Paşa'nın çadırına çok yakın bir mesafeye kadar gider. Ve çadırın içine dürbünle bakarak kontrol eder.

Ortada ateş yanıyor, Sâduni paşa soyunmuş uzun bir beyaz gömlekle yerde halının üzerine uzanmış bir kahveci sık sık kahve veriyor, bir Arap da "Rubaba" dedikleri Arapların icadı olan basit bir sazla paşanın sevdiği şarkıları çalıyor ve söylüyor. Diğer çadırlar karanlık. Muhammed Fazıl askerlerine:

- "Havaya birkaç el ateş edin" emrini verir. Silah sesleriyle yerinden fırlayan Sâduni Paşa:

- "Dağıstanlının hücumuna uğradık" diyerek çadırın arka tarafına kaçar. Ve bütün aşiret her şeyi olduğu gibi terk ederek ancak canlarını kurtarmayı düşünürler. Asker de ganimete el koyar.

Sâduni Paşa ise elbisesini giymeye bile fırsat bulamadan don gömlekle egalı boynuna geçmiş, başı açık, koşarken düşüp ön dişini kırmıştır. Gömleği kanlı, bir gece evvelki en yakınındaki şeyhin çadırına iltica eder ve şeyhe dehalet ederek:

- "Aman sakla beni, arkamdan Dağıstanlı geliyor." Böylelikle isyan sona erer.[123]

Muhammed Fazıl, Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde sadece aşiret isyanlarını önlemekle kalmaz, aşiretler arasındaki sorunların çözümünde de başrol

[123] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.123-124.

oynayan biri haline gelir. Zira bölge insanları tarafından cesareti, mertliği, şefkati, iyilikseverliği ile şöhret bulur ve çok sevilirdi.[124]

Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa Irak'a yerleştikten sonra otuz seneye yakın rütbesi yükseltilmemiştir. Bunun nedenini tam olarak kestirmek mümkün değilse de bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. Mesela Dağıstan Süvari Bölüğü'nün dağıtılmasına neden olan olaydan ötürü II. Abdülhamid'in ona duyduğu öfke ve nefret böyle bir durumun oluşmasına zemin hazırlamış olmalıdır.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti ile İran arasında sınır anlaşmazlıkları iyiden iyiye artmaya başlamıştı. Bu sırada Muhammed Fazıl feriklik rütbesine yükseltilerek Lahican bölgesi hudut komutanlığına tayin edilmiştir.[125] Bölgeye tayin olan Muhammed Fazıl bu mücadelelerde de önemli başarılar elde etmiştir. 1904 yılında İran ile olan hudut sorunlarının çok uzun süredir çözülememesi üzerine, Ferik Muhammed Fazıl Paşa, komutasındaki altı bin kişilik asker ve topçu alayı ile Lahican üzerine yürümüş ve Bane'ye kadar ilerlemiştir.[126]

Muhammed Fazıl Paşa'nın tarih sahnesinde yeniden boy göstermesi ise bu hadiseden yaklaşık iki yıl sonraya tekabül eder. Zira 1906-1907 yılları arasında Osmanlı kuvvetleri yine Muhammed Fazıl Paşa komutasında İran topraklarında ilerlemeye başlar. Rumiye, Bane, Serdeşt, Vezne, Bukan, Selmas, Hoy ve Savçıbulak gibi yerler Osmanlı Devleti'nin eline geçti.

Ferik Fazıl Paşa Tebriz'e kadar ilerlemeyi düşünüyordu. İran tarafı da Azerbaycan valisi Ferman Ferma'nın komutasında bölgedeki aşiretlerin de İran ordusuna katılımıyla gücünü kuvvetlendirip hududa ilerleyerek Osmanlı kuvvetleri üzerine yürüdü. Meydana gelen karşılaşmada Osmanlı kuvvetleri karşısında İran kuvvetleri mağlup oldu.[127]

Muhammed Fazıl Paşa İran sınırındaki faaliyetlerinin devam ettiği sırada II. Meşrutiyet ilan edildi (1908). Akabinde yeni kurulan Osmanlı hükümeti tarafından Musul'a vali ve kumandan tayin edildi. Bağdat'a ise Umum Müfettişi olarak Nazım Paşa tayin edildi. Meşrutiyet'in ilanından sonra bölgede ayaklanmalar ortaya çıkmaya başladı. Yine her zamanki gibi Muhammed Fazıl Paşa ayaklanmaların

[124] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.131.
[125] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.133.
[126] Melike Sarıkçıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847–1913) ve 1913 İstanbul Protokolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2009, s.109.
[127] Sarıkçıoğlu, *Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847–1913) ve 1913 İstanbul Protokolü*, s. 109.

birçoğunu bastırmayı başardı. Ancak Musul'da yaşanan bir ayaklanma sırasında Nazım Paşa ile arası açılınca Osmanlı hükümetinden emekliliğini istedi. Osmanlı hükümeti ilk başta buna pek yanaşmadı, ancak Muhammed Fazıl Paşa'nın ısrarı üzerine kabul edildi.[128] Buna rağmen, görev aşkını hiçbir zaman kaybetmeyen Muhammed Fazıl yaklaşık bir yıl sonra Nazım Paşa'nın Bağdat'ı terk etmesi üzerine Bağdat vali ve kumandanlığına vekaleten tekrar baktı. Daha sonra Nazım Paşa'nın yerine Cemal Paşa atanmıştır ve Muhammed Fazıl da Cemal Paşa[129] ile iyi ilişkiler kurmuştur.[130]

4. Muhammed Fazıl Paşa I. Dünya Savaşı'nda

1914 yılına gelindiğinde I. Dünya Savaşı patlak verdi ve Osmanlı Devleti de kısa sürede bu savaşa girdi. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte mücadele ettiği cephelerden birisi de Kafkas Cephesi olmuştur. Enver Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu başarısız bir taarruz girişiminden sonra geri çekilmek zorunda kalmıştır. Rusların karşı saldırıya geçmesiyle günümüzde Doğu Anadolu bölgesi ve Karadeniz bölgesi içerisinde yer alan birçok ilimiz Rus işgaline uğramıştır. İşgale uğrayan illerimizden birisi de Erzurum olmuştur.[131]

Muhammed Fazıl Paşa I. Dünya Savaşı'nda ilk olarak Erzurum'da görev almıştır. İlerleyen yaşına ve etrafındakilerin gitmemesi yönündeki telkinlerine rağmen yetmiş üzeri bir yaşta İstanbul'a görev isteğinde bulunan bir telgraf çeker. Telgrafa cevaben Süvari Kolordu kumandanı olarak tayin edildiği cevabı gelir. Erzurum'da kaldığı kısa süre içerisinde meydan muharebelerinde ön saflarda göğsünü vatanı uğruna kurşunlara germiştir. O sırada ilginç bir olay yaşanmıştır. Muhammed Fazıl Paşa Erzurum'da bulunan Enver Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşme esnasında Enver Paşa'nın Fazıl Paşa'nın ellerini öperek onu çok samimi şekilde karşılamış olduğu kızı tarafından nakledilir. Ayrıca, Fazıl Paşa kendince doğru bulmadığı bir takım hatalarını Enver Paşa'ya şu şekilde ifade etmiştir:

---

[128] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.131.

[129] Burada adı geçen Cemal Paşa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üç önemli liderinden birisi olan Cemal Paşa'dır. Cemal Paşa 1911 yılında Bağdat'a vali olarak tayin edildi ve bilhassa Arap milliyetçilerinin isyanlarının bastırılmasında önemli katkıları oldu. Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, "Cemal Paşa", *TDVİA VII*.

[130] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.149.

[131] Mevlüt Yüksel, *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 46.

"Irak'tan orduları çekmek doğru değildi. Evvela sıcak iklime alışık olan asker burada soğuktan mahvoldu. Ve askersiz kalan Bağdat da düşman taarruzuna uğradı. Şimdi de Irak müdafaası için Türk askeri gönderiliyor. Nakil vasıtalarının zorluğu ve süratsiz oluşu askerlerin istenilen mahalle zamanında varamayacağını göz önünde tutularak askerlere kendi vatan topraklarını müdafaa ettirmek daha doğru olurdu."[132]

İkili arasında yaşanan bu görüşme sonrasında Enver Paşa, Muhammed Fazıl'a Irak'ın sol cenah kumandanlığının verildiğini bildirdi. Bunu kabul eden Muhammed Fazıl Erzurum'dan ayrıldı. İlk olarak Musul'da birkaç gün kaldı, ardından Bağdat'a geçti. Bu sırada Kurna bölgesi civarında bulunan aşiretler isyan etmişti. Bu nedenle Muhammed Fazıl Paşa hemen bölgeye hareket ederek söz konusu isyanı bitirdi.

Irak Cephesi'nde Osmanlı askeri düzeni sağ ve sol cenah olmak üzere iki şekildeydi. Erzurum'dan dönen Muhammed Fazıl Paşa Sol Cenahta görevlendirilmişti. Sağ cenah askeri anlamda daha donanımlıydı ve birliklerin büyük çoğunluğu buradaydı. Zaten asıl önemli savaşlar da bu cenahta gerçekleşmişti. Muhammed Fazıl Paşa'nın görevlendirildiği sol cenah ise daha çok aşiretlerden oluşan birliklerden müteşekkildi.[133] Kanaat o ki sol cenaha Muhammed Fazıl Paşa'nın atanması onun aşiretlerle arasının iyi olmasıyla alakalıdır.

Irak'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi Osmanlı yönetimince çok fazla öngörülmeyen bir gelişmeydi. Zira seferberlik ilan edildikten sonra merkez karargâhı Bağdat'ta bulunan dördüncü orduya bağlı 12. ve 13. kolordular Irak ve Suriye'ye gönderilmiş ve Irak adeta savunmasız bırakılmıştır.[134] Yukarıda aktarıldığı üzere Muhammed Fazıl Paşa bu durumu Erzurum'da görüştüğü Enver Paşa'ya da bildirmişti. Irak'taki birliklerin sevk edilmesinden sonra İngilizler 6 Kasım 1914 tarihinde Fav Boğazı'ndan saldırıya geçerek kısa sürede Bağdat yakınlarındaki Kutül-Amara bölgesine kadar ilerlemişlerdir ve 4 Ekim 1915 tarihinde Kut bölgesi tamamen İngilizlerin eline geçmiştir.[135] İngilizlerin bu ilerleyişi ve Kut bölgesinin düşmesi sırasında Muhammed Fazıl Paşa'dan üç gün süreyle haber alınamamıştır.

---

[132] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.164.
[133] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.164.
[134] Mehmet Emin Dinç, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1998, s. 42.
[135] Dinç, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri*, s. 44.

Kendisinin esir düştüğü sanılırken üç gün sonra ailesiyle birlikte Bağdat'a varmayı başarmıştır.[136]

İngilizlerin ilerleyişi karşısında Türk kuvvetleri ilk baştaki şaşkınlıklarını kısa sürede atmayı başararak karşı saldırıya geçmişlerdir. 21 Kasım 1915 tarihinde İngilizlerin ilerleyişi Selpanpak Savaşı ile durdurulmuş ve İngilizler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ardından yaşanan Delâbihâ Savaşı'nı da Türk ordusu kazanmış ve İngilizlerin Kut'a kadar geri çekilmesi devam etmiştir.[137] Bundan sonra Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa komutasında Kut kuşatması başlamıştır. Bu kuşatma sırasında *Muhammed Fazıl Paşa, emrindeki aşiret gönüllüleri ile Kut'un güneyinden Garaf Kanalı'na geçerek İngilizlerin çekilmelerine engel olmakla*[138] görevlendirilmiştir. Muhammed Fazıl Paşa bu görevi de başarıyla yerine getirmiştir.

5. Sabis Tepe Muharebeleri Ve Muhammed Fazıl Paşa'nın Şehadeti

Irak cephesinde birçok farklı bölgede görev alan Muhammed Fazıl Paşa son olarak Sabis Tepe muharebelerinde boy göstermiştir. General Townshend komutasındaki İngiliz birlikleri Kut'a sıkışmış kalmışlardır. Bu arada Kut'ta bulunan İngiliz birliklerini kurtarmak isteyen General Aylmer komutasındaki İngiliz birlikleri Dicle nehrinin sağ tarafından Türk birliklerine saldırmaya karar vermişlerdir. Bu sırada Muhammed Fazıl Paşa da Sabis Tepe savaşları içerisinde Ebter tepesinde görevlendirilmiştir. 8 Mart 1916 tarihinde sabah saat 7'de İngiliz saldırısı başlamıştır. İlk şaşkınlığı üzerinden atan Türk askerleri kısa sürede toparlanarak İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlamışlardır.[139] Ancak bu savaş sırasında Muhammed Fazıl Paşa Vende isimli atının üzerinde iken bir şarapnel parçasının isabet etmesi nedeniyle şehit olmuştur. İlerleyen yaşına rağmen savaşta her zaman ön planda olan Muhammed Fazıl Paşa'nın şehadet tarihi 11 Mart 1916 olarak tespit edilmiştir. Cenazesi ise Bağdat'ta İmam-ı Azam Mezarlığı'na defnedilmiştir.[140]

---

[136] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa,* s.179.
[137] Dinç, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri,* s. 47.
[138] Dinç, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri,* s. 48.
[139] Dinç, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri,* s. 59.
[140] Ahmet Katav- Bilgay Duman, "Irak Çerkesleri, (Çeçenler, Dağıstanlılar, Adigeler)", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi,* Ankara 2012, s.16.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Kurtuluş Savaşı'nda yararlılık gösteren kişilere veya yakınlarına daha sonraları maaş bağlamıştır. Bu doğrultuda Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın kızı Hadduç Dağıstanlı'ya da 1930 yılında TBMM tarafından maaş bağlanmıştır.[141]

[141] *https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__/d01/c016/b079/mm__010160790673.pdf.*

SONUÇ

Devlet adamları bütün bir tarih boyunca kendilerini koruma ihtiyacını hissetmişlerdir. Özellikle 20.yüzyıl öncesi mutlakıyet rejimlerinin daha ön planda olduğu yönetim anlayışında ülkeyi idare eden şahsın, yani mutlak hakimin korunma ihtiyacı daha da ağırlık kazanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Rikap Solaklarıyla başlayan bu süreç Bostancı bölüğüyle devam etmiş ve nihayet özel olarak kurulan muhafız birlikleriyle devam etmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında temelleri atılan bu muhafız birliklerinin Abdülhamid zamanında son şeklini aldığını söylemek doğru olacaktır. Söğütlü Bölüğü, Tüfekçi Bölüğü, Arnavut Alayı, Dağıstan Süvari Bölüğü gibi birliklerin kurulması bunun önemli göstergeleri olmuştur. Zaten Sultan II. Abdülhamid gibi kendi güvenliğine oldukça önem veren bir padişahın muhafız birliklerine de önem vermesi kaçınılmazdır. Bu noktada Abdülhamid özellikle muhacirlerden istifade etme lüzumu hissetmiştir. Bu durum sadece Osmanlı İmparatorluğu'na mahsus değildir. Zira devrin çağdaş devletlerinde de muhacirlerden bu noktada istifade edilme yoluna gidilmiştir. Sürekli toprak kayıplarının yaşandığı 19. ve 20. yüzyıllarda İstanbul ve Anadolu istikametine doğru bir göç hadisesi yaşanmıştır. Osmanlı Devleti de artık bir süreklilik arz eden bu göç dalgalarını bir kazanca çevirme yoluna gitmiştir. Göçmenleri gerek askeri gerekse mülki alanda istihdam etmek suretiyle onlardan en iyi derecede faydalanılmaya çalışılmıştır. Dağıstan Süvari Bölüğü, varlığını böyle bir amacın gerçekleştirilmesi yönünde atılan önemli bir adıma borçludur. Bu bölüğün ikinci komutanı olan Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa da Osmanlılara hizmet etme noktasında oldukça istekli bir görüntü ortaya koymuştur. Nitekim kısa bir zaman dilimi içerisinde II.Abdülhamid'in gözüne girmeyi başarmış ve onun yaverliğine kadar yükselmiştir. Ancak basit bir siyasî oyuna kurban gitmekten kurtulamamış ve kendisiyle birlikte Dağıstan Bölüğü de Osmanlı vitrininde çok uzun süre boy gösterebilme imkânı bulamamıştır. Bu durumun yaşanmasında gerek Muhammed Fazıl Paşa'nın gerekse kumandanlığını yapmakta olduğu bölük mensuplarının mizaçlarının siyasetten ziyade askerliğe daha uygun olması belirleyici bir rol oynamıştır. Yani Dağıstanlılar siyasi oyunların üstesinden gelebilecek bir politik tecrübeden yoksun olduklarından Osmanlı tarihinde pek fazla bir iz bırakamadan unutulup gitmişlerdir. Ancak kumandaları Muhammed Fazıl Paşa gerek sürgün yıllarında gerekse I. Dünya Savaşı döneminde

ilerlemiş yaşına rağmen sadakatle bağlı olduğu devletinin geleceği için canla başla mücadele etmiş ve Türk tarihinin müstesna şahsiyetleri arasına adını yazdırmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d), 10/5.

BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d), 23689.

BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d), 9/59.

BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d), 10/5.

BOA, Hazine-i Hassa Defterleri (H.H.d), 9/50.

BOA, Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arizaları, 2/21.

BOA, Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Arizaları, 2/23.

BOA, Dahiliye İradeleri (İDH), 867/69361.

Sabah Gazetesi, 16 Zilhicce 1293/20 Kanun- i Evvel 1876 Pazartesi, s. 255.

Sabah Gazetesi, 29 Rebiülahir 1293/11 Mayıs 1876 Salı, s. 76.

2- Hatıra

ARIF Mehmet, *Başımıza Gelenler*, Yay. Haz. Yahya Kemal Taştan, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

Nazif Süleyman, "Dağıstanî Mehmet Fazıl Paşa", *Harp Mecmuası*, Yıl 1, S. 7, İstanbul Cemaziyelahir 1334 (Nisan 1916).

ÖKE, Mim Kemal, *Saraydaki Casus Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery*, İrfan Yayınevi İstanbul 2005.

SAID Paşa, *Anılar,* Yay. Haz. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977.

TAHSIN Paşa, *Abdülhamit Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

3- Araştırma-İnceleme Eserleri

AKSUN Ziya Nur, *II. Abdülhamid Han,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

AYDIN Mehmet, *II. Abdülhamid'in Liderlik Sırları*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2002.

BARLAS Cafer, "Dağıstan'da İslamiyet, Ulema ve Mücahitler", *Yeni Türkiye, S. 79*, İstanbul 1995.

BATUR Afife, "Yıldız Sarayı", *Devr-i Hamid I*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011.

BİLGİN Bülent, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.

BUDAK Mustafa, "Şeyh Şamil", *TDVİA, 39*, İstanbul 2003.

DABAĞYAN Levon Panos, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2002.

DADYAN İzzet, *Göç, Kuzey Kafkasyalıların Göç Tarihi,* Gelişim Matbaası, Ankara 1988.

DADYAN Saro, "Dört Devre Şahitlik Etmiş Bir Osmanlı Paşası Müşir Deli Fuat Paşa", *Toplumsal Tarih S. 229*, İstanbul 2013.

DINÇ Mehmet Emin, *Halil (Kut) Paşa'nın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1998.

FAZIL Dağıstanlı Hadduç , *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.

GENCER Ali İhsan, "Hüseyin Avni Paşa", *TDVİA, C. XVIII*, İstanbul 1998.

GEORGEON Frençois, *Sultan Abdülhamid*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

GÜRÇAĞLAR Aykut, "Osmanlı Sarayının Son Ressamı Fausto Zauro", *Antik Dekor Dergisi*, Sayı 60, yıl İstanbul 2000.

HALAÇOĞLU Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

HANIOĞLU M. Şükrü, "Cemal Paşa", *TDVİA VII*. İstanbul 1993.

HÜLAGÜ Metin, "Bir İnsan Olarak Sultan II. Abdülhamid", *Devr-i Hamid III*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011.

KARACA Ali, "Saray'da/Mabeyn-i Hümâyûn'da Yaverlik Kurumu (1839-192)".

KATAV Ahmet - Duman Bilgay, "Irak Çerkesleri, (Çeçenler, Dağıstanlılar, Adigeler)", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi,* Ankara 2012.

KOÇU Reşat Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981.

KODAMAN Bayram - Ünal M. Ali, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi*, TTK Yayınları Ankara 1996.

KÖPRÜLÜ Orhan F., "Ferik", *TDVİA, XII*, İstanbul 1995.

KÜÇÜK Cevdet, "Çırağan Vak'ası", *TDV.İA. VIII*, İstanbul 1993.

KÜÇÜK Cevdet, "II. Abdülhamid", *TDVİA, C. X*, Ankara 1988.

OGAN M. Raif, *Sultan Abdülhamid İftiralara Cevaplar*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.

OSMANOĞLU Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZDEMIR Fehmi, *Dağıstan,* Lazer Ofset Matbaası, Ankara 1998

ÖZLÜ Nilay, "Merkezin Merkezi: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Yıldız Sarayı", *Toplumsal Tarih, S. 206*, İstanbul 2011.

SARIKÇIOĞLU Melike, *Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847–1913) ve 1913 İstanbul Protokolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2009.

SEVENGIL Refik Ahmet, *Saray Tiyatrosu*, MEB Yayınları, İstanbul 1962.

SHAW Stanford J. - Shaw Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, E Yayınları, İstanbul 2000.

STERN Edgardz, "Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa'nın İrtihali" (Çev. Habibe Erkan) *DasIllustrierteBlatt IV. Yıl, Cilt 14*, 2 Nisan 1916.

ŞEHSUVAROĞLU Haluk, *İstanbul Sarayları*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954.

TURHAL Abdullah, "Padişaha Suikast Girişimi ve Başarısız Olan Solaklar", *Askeri Tarih Notları I*, Aralık 2006.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, Acemi ve Yeniçeri Ocağı,* TTK Yayınları Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı,* TTK Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Sultan Abdülaziz Vakasına Dair Vakanüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi", *Belleten, TTK, 1943.C. 7, S.28.*

ÜNAL Uğur, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

YAŞAROĞLU Hasan, "Osmanlıda Bir Darbe: Sultan Abdülaziz'in Hal'i ve Yıldız Mahkemesi" *TURKISH STUDIES -International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic-, ISSN: 1308-2140,* Ankara 2016.

YILDIZ Murat, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

YILMAZ Asaf Atalay, *Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009.

YÜCER Hür Mahmut, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Devlet-Tarikat Münasebetleri", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Editör: Coşkun Yılmaz, İstanbul 2002.

YÜKSEL Mevlüt, *I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'un Rus İşgaline Düşüşü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006

4- İnternet Adresleri

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM__/d01/c016/b079/mm__010160790673.pdf.

http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385(TTK Tarih Çeviri Programı)

EKLER

Ek-1- Von Der Goltz Paşa'nın Muhammed Fazıl Paşa'ya Mektubu[142]

Kutelamara civarında7/Kânunusani/1332

Fâzıl Paşa Hazretleri

Kut'a geldim. Bu fırsatla dahi zatıalileri ile görüşmek ve şimdiye kadar vukubulan muhaberatta ibraz buyurulan hidematı can siperâneden dolayı size karşı kalbimde hasıl olan takdiratı hürmetkâraneyi bir kere daha bizzat izhar ve iblâğ etmek isterdim.

Cephe-i harpte düşmanla teması daimide bulunmamış ve binaenalyh vazife başından ayrılmamanız, bu arzumun fi'len husulünü gayri mümkün kıldı.

Vatana karşı medyun olduğunun hizmeti bu sin ve sâlinde kemali şehamet ve besaletle ve pek çok gençlerimize gıpta bahş olacak bir hummai faaliyetle, at sırtında, er meydanında ifa etmekte bulunan zati ali-i kumandanilereni kemali takdir ile selamlar ve takdim ettiğim hatıranın kabul buyurulmasını rica ederim.

Yâveri Hassı Hazreti Şehriyâri
6. Orduyu Hümayun Kumandanı
Müşir
GOLTZ

[142] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa,* s.177.

Ek-2- Zuhur Gazetesi Baş Makalesi "Muhammed Fazıl Paşa Şehit Oldular"[143]

Milletin vicdanı hassasını her gün yeni bir haberi matemle inciten şuun, bu kere yine ayni hedefe göz dikmiş, çalışır uğraşırken yazıklar olsun onu başka sahalarda da işletmek, evet, onu başka cihetçe de yormak, yazıklar olsun.

Toprak, satveti askeriyenin büyük bir kut bizi ihtişamı üstüne de kapandı. Demek tabiat, bu hay huy umumiyeden Erzurum'a daha sonra Irak Cephe-i Harbine hayvan üstünde koşa koşa gelen bu büyük askeri, bahil ve hasis göğsünde yaşatmak istiyor. Ah, öbür dünyaya göçürmek için gırbal intihabında şu zerratşuuni ayıklarken, dünyaya bu büyük insanı, ufak bir müddet için ihmal etseydi ne olurdu?

Âfak-ı Irak'ta daha misli görüşmemiş, boğulan bir sisle, bütün milletin ahengi hayatında bir sedayı muhip koptu.

Demi hayatında, at üstünde aramızdan geçerken, vücudimuhibi karşısında nasıl ki gönlümüzde bir lerze-i haras duyardık. Bu gün de böyledir. Şu farkla ki: O zamanlarda, nazarımızın önünde, onun hubub maddi ve maneviyesi yaşıyordu, bu gün kalbimizin dibinde merhum için, büyük bir harareti maneviye vardır.

Büyük vücudunu taşıyan büyük tabutunu takip ederken, hepimiz böyle düşünüyorduk. Fakat hayır; hayır bu gün Millet "cehennem de bir bahar" hayatı yaşıyor. Çünkü bu büyük vücut millete büyük bir şey, büyük bir zafer kazandırarak göçtü. Bu cihetçe vicdanı millete yalnız bir şey mevdu müteveccihtir: "Teselli"

1/Mart/1332

[143] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.183-184.

Ek-3- Başkumandan Vekili Ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Tarafından Orduya Verilen Resmi Tebliğ:[144]

Irak'ta teşkil kılınan mücahidin Kıtaat Kumandanı Birinci Ferik Muhammed Fazıl Paşa İngilizlerle ahiren vukubulan ve İngilizlerin hezimeti azimesi ile nihayetlenen muharebede şehit olmuştur.

Kırk bu kadar seneden beri Osmanlı Ordusunda ifai hizmet etmiş ve erkânı askeriye arasında pek yüksek bir mevkii ihtiram kazanmış olan müşarinileyhin ziyaı ordu için hakikaten müellimdir. Ancak bir asker için gaye-i emel ve şeref meydanı muharebe ihrazı rütbe-i şahadettir. Müşarinileyh dahi dünyada hayatınca haiz olduğu şeref ve haysiyeti ile nasıl temeyyüz etmişse ukbada dahi rütbe-i celile-i şahadetle naili aksal gaye-i imtisal olmuştur.

Osmanlı ordusu merhumun hatıra-i kıymettarını tebcil ve tevkir edecektir.

Vatan uğrunda fedai can etmiş olan bu muhterem şehidin ruhu muazzezine karşı medyun olduğumuz hürmet ve tazimin ifası için kıtaat ve mevakiiaskerideye Sure-i Yasin-Şerif tilavet olunarak mağfuru müşarünileyhin ruhuna ihda ve gufrani-ilâhi müşarünileyhamededkâr olması için arzı niyaz ve dua olunmasını tavsiye ederim.

5 Mart 1332

Baş Kumandan Vekili

Ve Harbiye Nazırı

Enver

[144] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa,* s.185-186.

Ek-4- Baş Kumandan Vekili Ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın Muhammed Fazıl Paşa'nın Refikasına Taziyet Mektubu[145]

Muhammed Fazıl Paşa Hazretlerinin Haremi Muhteremleri Hanımefendiye

Muhterem zevceniz Mehmet Fazıl Paşa'nın bu kere esnayı muhaberede şehit olduğunu kemali teessürle haber aldım. Kırk bu kadar seneden beri Osmanlı ordusunda ifayı hizmet etmiş ve erkânı askeriye arasında pek yüksek bir mevki'i ihtiram kazanmış olan müşarünileyhin ziyaî ordu için hakikaten müellimdir.

Ancak bir asker için gaye-i emel ve şeref meydanı muharebede ihrazı rütbe-i şehadettir. Müşarünileyh dahi dünyada hayatınca nasıl haiz olduğu şerefe ve haysiyetle temeyyüz etmiş ise de ukbada dahi rütbe-i celile-i şehadetle naili aksa'l gaye-i imtisal olmuştur. İşte bu ciheti hakiki bir medarı tesellidir. Osmanlı ordusunun merhumun hatıra-i kıymettarını ebediyyen tebcil ve tevkir edeceğini beyan ile teessüratınıza samimiyetle iştirak ederim, Efendim.

9 Mart 1332

Baş Kumandan Vekili

Ve Harbiye Nazırı

Enver

[145] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa*, s.187.

Ek-5- Irak'ın Büyük Şairi Cemil Sıtkı Elzehawi Tarafından Muhammed Fazıl Paşa'nın Şehadeti Münasebetiyle Yazılan Mersiyesi ve Tarihi Şehadeti Tercümesi[146]

Tercüme eden: Diş Doktoru Macit Yaşaroğlu

İzzeti nefs sahibi bir kimsenin vatanı düçarı tehdit olunca, ölüm bir mecdmüebbed veya ölmez bir ömür muhalleddir.

Muhammed harp sahasında ölmemiş, bilakis harp sahasında yaşamaktadır. Düşmanın yaklaştığı sabah öyle muazzam şeyler yaptı ki, ne kadar zaman geçse yine hatıraları tazelenmektedir.

Nereye baksak akan kandan ve yükselen dumandan başka bir şey görülmez.

Kurban olayım o kahramana ki, yere yıkıldığı zaman eli kılıcını sımsıkı tutuyordu.

Harp sahasında gösterdiğin varlıkların zikri hiç unutulamaz.

İki taraf arasında tutuşan harp ateşi yüzleri kavururken bu manzara seni ürkütmedi.

Harp sahasında savrulan tozlar gözlerinde sanki en kıymetli sürme gibi idi.

Düşman yaylım ateş açtığı zaman sen sanki ateşin içinde idin.

O zaman sen kılıcını çektin ve onu düşmanın göğsünden başka yere saplamamaya yemin ettin.

Onların muazzam orduları önünde sen tıpkı selleri durduran kayalar gibi durdun.

Ölüm sana korkunç dişleri ile sırıtıp uzun müddet baktığı zaman harp sahasında bombalar tamamen tükenmiş fakat senin azmin hiçbir zaman tükenmemiştir.

Onlar bizi öldürdükçe biz de onların önderlerini birbiri ardı sıra katleyledik.

Bu suretle onlardan öyle bir intikam aldık ki, bundan büyük bir intikam alınamaz

Kût El Amara de bulunan On üç bin kişiyi def eylemek seni hoşnut eyledi.

Bunlar helak olmayıp esir alındılar. Ve silahtan tecrit edildiler.

[146] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa,* s.189-192

O zaman ölüme bile bilâtereddüt atılan kahraman ordusu ile Halil geldi. Ve düşmana öyle bir saldırış saldırdı ki, Allah onu teyid ediyor, o da düşmana ölüm kâsesini tattırıyordu.

Selman günü düşman için büyük bir felâketti fakat Kût El Amara günü bundan da muazzam bir felaketti.

İngilizler her ne kadar Çanakkale'ye saldırdılar ise de onların cezası oradan kovulmak oldu.

Kût el Amara'da öyle bir cesarete maruz kaldılar ki, bu asiler için kafi bir ceza teşkil etti.

Zira o kadar şımarmışlardı ki, bu akıbete müncer olacaklarını tasavvur bile etmemişlerdi.

Bizim ise gözümüz öylesine dönmüştü ki, kılıcımızın önüne beyaz mı yoksa zenci mi geliyor ehemmiyet vermiyorduk, korkumuz da hiç yoktu ve onlar ne kadar tahşidatta bulunsalar biz daha fazlasını yapıyorduk.

Askerler ile Irak'ı istila etmek veya helâk olmak için gelen düşmana şöyle, öyle bir harp açtık ki, dehşetini akıl idrak etmez cebânın kanı korkudan donar.

Nihayet itiraf ettik ki, sabretmek en büyük efendiliktir. Fakat buna rağmen kaçtın.

O halde efendilik nerede? Ey Selman günü, sen milletimiz için bütün günler arasında en mesut olarak sayılırsın

O gün düşmanlar mevcutlarını toplayarak ayrıldılar savaş kızışınca dağılıverdiler.

Harpler ne kadar hukuken doğru ise de vatanın harimini korumak daha şayanı taktirdir.

Ya ölüm, veya hayatımızla kaim olan vatan, zira vatan giderse ben hiç durur muyum?

Savaş kızıştığı zaman öyle bir hal aldı ki, bundan hem Cenab-ı Hak hem de Muhammed mesrur oldu.

Her darbeye yalnız öğle sıcağı değil aynı zamanda kılıç ve toplar da şahit oluyorlardı.

Ey sevgili vatanım sana hayatım feda olsun, zira saadet ancak seninle kaimdir.

Eğer yaşamayı arzu ediyorsan bunun sebebi ancak ve ancak sensin.

Dicle kenarında bir sürü mezar var. Bunlar hep şehit kardeşlerimizin türbeleridir.

Onlar kanlarının aktığı toprak üzerinde uykuya daldılar ve aynı toprakla örtündüler.

Harp meydanına gülerek öyle bir daldılar ki, yüzlerinde hiçbir işmizaz görülmüyordu.

Ölüm onlara abûs çehresiyle öyle bir bakıyordu ki, sanki bu manzara elle tutulabilirdi.

Gam ve kederimiz hayatımızı param parça yapıyor ve rahat ve huzurumuzu ihlal ediyor.

Felaketler birbiri ardı sıra kanımı emmekte ve hayatımı törpü gibi kemirmektedir.

Bir felaket bitmeden bir diğeri daha şiddetli olarak takip ediyor.

Azalmak şöyle dursun ömrüm tükeniyor da felâketler hiç bitmiyor.

Nice geceler sabaha kadar yıldızlara bekçilik yaparım da yıldızlar yerlerinden kıpırdamaz.

Günlerce öyle acılar çektim ki tahammülümün fevkinde idi. Ve günlerin bitmeyeceğini ve yarının gelmeyeceğini zannederdim.

Ey bana hayat veren emellerim, siz ne kadar parçalanıyorsanız benim imanım o nispette artıyor.

Her gün bir aziz dostumun fıkdani beni kuvvetten düşürüyor ve cismimi parçalıyor.

Hayatım baştanbaşa bumburuşuk oldu hiç şüphe yok ki, her buruşan şeş kısalır.

Vallah artık bilmiyorum sabırlı mıyım yoksa meşakkate mütehammil miyim?

Bir vakitler her şeyden bigane olarak uykusuz sabahlardım, ama şimdi sıkıntı ve üzüntüden gözüme uyku girmiyor felaketler ancak teşehhüt miktarı peşimi bırakmıyor.

Muhammed'in faziletini herkes hamd ve sena ile karşılar, zira din ve iman gibi harp sahasındaki ef'almühimme dahi şükranla karşılanır.

Cihad ilan edince derhal icabet eyledi. Zira bunun yegâne çıkar yol olduğuna kani idi.

Harp başladı ve kendisi yaşlandığına rağmen savaştan geri kalmamaya ahd ve Peyman eyledi.

Bir el bombasına isabetine kadar ay yıldızlı bayrağın gölgesinde muharebeye devam etti.

Ona kılıcı da Atı da ağladı. Hatta iyilik ve cami bile ağladı.

Sanki atının sırtı buluşma yeri imiş gibi ölümü de onun sırtında karşıladı.

Ne mutlu böyle bir izzet-i nefs ve ahlak-ı hamideye malik olan kimseye

Telgraf ölüm haberini getirdiği zaman tarih olarak dedim ki:

Muhammed Irak'ta nail-i şehadet oldu.

Ek-6- Harb Mecmuasında Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa Hakkında Yazılan Yazı

صحیفه ۱۰۹ — حرب مجموعه‌سی — صایی ۷

طاغستانی محمد فاضل پاشا

برنجی فریق طاغستانی محمد فاضل پاشا (کوة الاماره) اوکنده شهید اولدی. هر کسك طانیدیغی، هر کسك سودیکی وحرمت ایتدیکی بر آدم... هر سمعه ملایم وهر قلبه مونس کلن بر اسم داها، وطنمزك سینهٔ خاکندن تاریخمزك قعریادینه انتقال ایدییور.

محمد فاضل پاشا حیات مجاهده‌یه اقرباسندن بیوك شیخ شاملك معیتنده داخل اولورکن هنوز یدی یاشنده ایدی. بر غیظ بی‌امان ایله قفقاسیه‌یه اللی سنه متوالیاً یاغان موسقوف کوللەلرینك صوك دانه‌لری، بونجیب قفقاسیه‌لینك بشیکی اطرافنه دوشمشدی. صوك وطن متخذی اولان عراقك قلبکاهنه آتیلان انکلیز مرمیلری‌ده کوکسی وتابوتی اوستنده پاطلادی. بو یریوزنده او معظم ابتدایه بوندن لائق برانتهای محتشم اوله‌ماز.

دنیانك اك ماهر جندیسی وسلاحشوری بولندیغی متفق علیه اولان محمد فاضل پاشانك رخش غزاسی اوکنه تقدیر ازلی، بری معصوم، دیکری مهیب، ایکی بینك طاشی وضع ایتمشدی: بشیکندن سوار اولدیغی سمند جلادتدن تابوتنك اوستنده ایندی!...

وطن اصلیسنك غریو عزم ورزمیله نسیس احتضار وانکسارینی عین عشق وایمان ایله دیکله‌مش، روسیه چارینك احتشام مشحون سرایلرنده‌کی آلتون تکه‌لی، صیرمه قوردونلی خدمتلری، خلیفه اردوسنك وضیع ومتواضع ضابطلکیله بالافتخار مبادله ایتدکدن صوکره، بودولتك خارجی، داخلی بر چوق وقایعی قارشیسنده کوکسنی تام قرق سنه قورشونلره آچه‌رق طولاشمش بر جانفدای دین و وطن ایدی. یدی یاشنده آرامغه باشلادیغی شهادتی نهایت یتمش یاشنده واك شرفلی برصحنهٔ مجادله‌ده بولدی. نعش مبارکی حضورنده هپمز با کمال احترام رکوع ایتملی‌یز!...

محمد فاضل پاشانك نامنی پك کنج یاشمدن بری ایشیدیردم. ماهیت افعال واخلاقنه واقف اولانلر، بواصیل طاغستانلی‌یی مردلکك، قهرمانلغك، علو جنابك برتمثال ذی‌حیاتی صورتنده کوستررلر وثنا ایدرلردی. شخصنی حرب عمومینك اعلانندن آز اول طانیدم. بغداددن قفقاس دارالجهادینه کیدرکن موصلدن کچمش وبرقاچ کون قالمشدی. بالآخره بغدادده آیلرجه برابر بولندق. اوزون بویندن، کنیش کوکسندن، ایری چهره‌سندن، آق و سیره‌ك صقالندن منتشر هیبتلر آراسنده، دائما مشفق باقان کوزلری، اومتین ومهیب جسم ایچنده حساس ورقیق برروحك کیزلندیکنی خبر ویرردی.

بیوك و یکپاره بر مرمر هیکل اوستنه قونمش بر آرسلان باشی تصور ایدیکز: ایشته محمد فاضل پاشانك طوررکن آلدیغی شکل خارجی!.. فقط او نوازشکار نظرلرك توالیٔ انعطافیله قونوشمغه وبحث، عائله‌سنك رئیس معظمی وحسیات وحرکاتنك مرشدی، ناظمی، پیری شیخ شامل ایله شیخك نجل نجیبی غازی محمد پاشایه ـ که محمد فاضل پاشایه انشته‌لکله‌ده بر قرابت منضمه‌سی واردی ـ انتقال ایدنجه اوخیر خواه باقشلی ماوی کوزلرینك طبقهٔ قرنیه‌سی بردن بره قیزارر و آغلار، آغلاردی. طاغلرینه روسلرك اللی سنه آتش وئولوم یاغدیردیغی قفقاسیه‌نك یاد هجرانی یولنده محمد فاضل پاشانك کوزلری آلتمش سنه یاشلر آقدی. پك آز قلب بشر واردرکه برتأثر نجیبی قدرت وشدت اولیه‌سیله بوقدر اوزون مدت محافظه ایده‌بیلمش اولسون!..

شهید محمد فاضل پاشا

او دائما قفقاسیه‌یی سویلمکله محظوظ و اویله ظن ایدرم که متسلی ایدی. شیخ شامل‌له برابر نصل حرب ایتدکلرینی و ینه برلکده اسیر دوشه‌رك اسارتده نصل پاشادقلرینی حکایه ایتدیکی زمان، ساده و بسیط سوزلردن متشکل افاده‌سی او قدر صمیمی و جانلی بر بلاغت آلیردی که عادتا او وقایع ومناظری کندی کوزلرمله کورر واو ولولهٔ وغایی کندی قولاقلرمله ایشیدیر کبی اولوردم. قفقاسیه‌نك برکون بهمه حال بزه عودت ایده‌جکنه قانع ومعتقد ایدی. چونکه سید و سندی شیخ شامل حضرتلری بو قناعتله یاشامش، بو اعتقاد ایله دوکوشمش و بو ایمان ایله ئولمشدی!..

محمد فاضل پاشا دیردی که:

— بز روسیه‌ده ایکن برکون شیخ شامل، اولاد و اقاربنی نزدینه دعوت ایتدی. و قفقاسیه‌یی روسلردن استرداد ایچون هر فرصتدن بالاستفاده و صوك فردمز قالنجه‌یه قدر هپمزك چالشمه‌مزی بزه وصیت صورتنده توصیه ایتدکدن صوکره، «قفقاسیه عثمانلی پادشاهنك‌در. موسقوفلردن قورتارر قورتارماز، ملکی صاحبنه

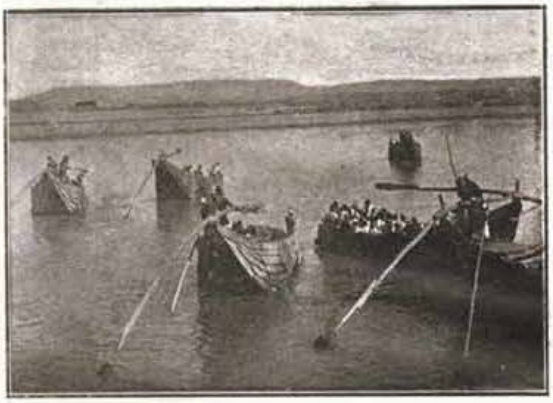

بیره‌جکده فرات نهرندن قایقلرنه ساحلدن سامله نقلیات عسکریه

کیان معدننده فرات نهرینك برساحلندن دیکرینه اغیراق نقلیاتی

تسلیم ایدیکز وسزده ممالك شاهانه‌نك بشقه طرفلرنده نصیبکزی آرایکز. قفقاسیه‌ده قالیرسه‌کز بلکه ایچکزدن ویا اولادکزدن بری شیطانه اویه‌رق، خلیفهٔ اسلامی دلکیر ایده‌جك و یا شبهه‌یه دوشوره‌جك بر حرکتده بولنور.» دیدی.

محمد فاضل پاشانك نظرنده قفقاسیه، اوستنده شیخ شاملك قاعد اولدیغی بر اریکهٔ قدسیت ایدی. اونك فوقنده خلیفهٔ اسلامی و آنك اوستنده‌ده معبود انامی کورردی.

شیخنك روحی، بو مرید همتنك عاقبت معظمه‌سیله البته مباهی، خلیفهٔ اسلامك قلبی، سلطنت وخلافتنك بوخدمتکار جان نثارندن البته ممنون ورب لم یزلده بو مجاهد و شهید قولندن البته والبته راضی‌در.

روان پاکنه الفاتحه!...

سلیمان نظیف

دیار بکرده دجله نهرنده کلکله نقلیات

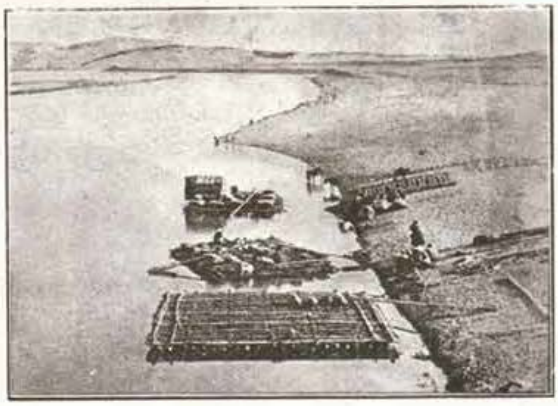

جزیره‌ده دجله نهرندن موصله کیدن کلکلر

۲۴ شباط ۳۲۱ تاریخنده رتبهٔ شهادتی احراز ایلمش اولان متقاعد سواری برنجی فریق محمد فاضل پاشا

شیخ (شامل) پاشانك قاین برادری، اولوب روسیه مکتبنده تحصیل ایدرك ایمپراطور سلاحشورلرندن ایکن درسعادته بالورود التجاسنه بناءً عهده‌سنه طوپچی صول قول آغالغی توجیهیله آناطولی حرب اردوسنه مأمور ایدلمش وصاغ قول آغاسی نصب ایدلمشدر (مایس ۱۲۹۰) [میرلوالغه قدر ترفیع مراتبی حربده و بعدالحرب معیت سنیه‌ده ایکن وقوعبولمشدر].

معیت سنیه‌ده یاور ایکن یاورلك عنوانك ایفاسیله آلتنجی اردو سواری آلایلرنده استخدام اولونمق اوزره میرلوا ایکن بغداده کوندرلمشدر (شباط ۹۸). اون آلتنجی سواری لواسی قوماندانلغنه تعیین اولونمشدر (حزیران ۹۹). عهده‌سنه فریقلق رتبه‌سی توجیهیله وزنه ولاهیجان قوماندانلغنه تعیین اولونمشدر (کانون اول ۳۲۰). پسوه ایشنك ختامنه قدر قالمق اوزره آلتنجی سواری فرقه‌سی قوماندانلغنه تعیین اولونمشدر (حزیران ۳۲۰). موصل حوالیسنده پسوه‌دکی قوای متحشده قوماندانلغنده بولوندقلری صره‌ده ابراز ایلدکلری آثار تجار و فداکاری‌یه بناءً رتبه‌لری برنجی فریقلکه ترفیع بیورلمشدر (کانون ثانی ۳۲۳) پسوه‌ده بولنان مشارالیه بغداده عودتله آلتنجی اردو مشیریتی وکالتی ایفایه مأمور بیورلمشدر (تموز ۳۲۴) موصل وحوالیسی قوماندانلغی انضمامیله موصل ولایتی والیلکنه تعیین بیورلمشدر (حزیران ۳۲۵). طلبلرینه بناءً تقاعدلری اجرا قلنمشدر (کانون ثانی ۳۲۶) ایلول ۳۳۰ده قفقاس جبههٔ حربنده اوچنجی اردوده سواری قوماندانلغنه و آلتی آی صکره عراق جبهه‌سنه تعیین اولونه‌رق درعهده بویوردقلری عشائر قوماندانلغیله سایس تپه محاربه‌سنده واصل مرتبهٔ شهادت اولمشلردر.

طالعستانی محمد فاضل پاشا مرحومك شهادتنه احیای فاضله‌سندن شاعر شهیر زهاوی زاده جمیل افندینك انشاد ایتدیکی تاریخ بلیغ تامدر:

الموت اذوطن الابی مهدد
مجد یشایع اوحیاة تخلد
لما نعاه البرق قلت مؤرخا
وفی الشهادة بالعراق محمد
۱۳۲۴

حرفیاً ترجمه‌سی:

عزت نفس صاحبی اولان وطن دوچار تهدید اولنجه موت، برمجد مؤید ویا بر عمر مخلددر. تلغراف اولوم خبرینی کتیردیکی زمان تاریخ اولمرق دیدم که:
محمد عراقده نائل شهادت اولدی!

Birinci Ferik Dağıstanî Muhammed Fazıl Paşa (Kutü'lAmare) önünde şehit oldu. Herkesin tanıdığı, herkesin sevdiği ve hürmet ettiği bir adam... Her semi'a mülayim ve her kalbe mûnis gelen bir isim daha, vatanımızın sine-i hâkından tarihimizin ka'riyâdına intikal ediyor. Muhammed Fazıl Paşa hayat-ı mücahedeye akrabasından büyük Şeyh Şamil'in maiyyetindedahil olurken henüz yedi yaşında idi. Bir gayz-ı bî-emân ile Kafkasya'ya elli sene mütevaliyen yağan Moskof güllelerinin son daneleri, bu necib Kafkasyalının beşiği etrafına düşmüştü. Son vatan müttehizi olan Irak'ın kalbgâhına atılan İngiliz mermileri de göğsü ve tabutu üstünde patladı. Bu yeryüzünde o muazzam ibtidaya bundan layık bir intiha-yı muhteşem olamaz. Dünyanın en mahir cündisi ve silahşörü bulunduğu müttefikun aleyh olan Muhammed Fazıl Paşa'nın rahş-ı gazası önüne takdir-i ezelî, biri masum, diğeri muhib, iki binek taşı vaz' etmişdi: Beşiğinden süvar olduğu semend-i celadetden tabutunun üstünde indi!... Vatan-ı aslîsinin gırîv-i azm u rezmiylenesîs-i ihtizar ve inkisarını aynı aşk ve iman ile dinlemiş, Rusya çarı- nın ihtişam-ı meşhun saraylarındaki altun düğmeli, sırma kordonlu hizmetleri, halife ordusunun vazî' ve mütevâzi' zabitliğiyle bi'l-iftihar mübadele etdikden sonra, bu devletin haricî,dahilî bir çok vekayi'i karşısında göğsünü tam kırk sene kurşunlara açarak dolaşmış bir canfedayı din ve vatan idi. Yedi yaşında aramaya başladığı şehadeti nihayet yetmiş yaşında ve en şerefli bir sahne-i mücadelede buldu. Na'aş-ı mübareki huzurunda hepimiz bâ-kemal ihtiram-ı rükû' etmeliyiz!... Muhammed Fazıl Paşa'nın namını pek genç yaşımdan beri işitirdim. Mahiyet-i ef'âl ve ahlakına vâkıf olanlar, bu asil Dağıstanlıyı mertliğin, kahramanlığın, ulû cenabın bir timsal-i zî-hayatı suretinde gösterirler ve sena ederlerdi. Şahsını harb-i umuminin ilanından az evvel tanıdım. Bağdat'tan Kafkas daru'l-cihadına giderken Musul'dan geçmiş ve bir kaç gün kalmıştı. Bilahire Bağdat'ta aylarca beraber bulunduk. Uzun boyundan, geniş göğsünden, iri çehresinden, ak ve seyrek sakalından münteşir heybetler arasında, daima müşfik bakan gözleri, o metin ve muhîb cismin içinde hassâs ve rakîk bir rûhun gizlendiğini haber verirdi. Büyük ve yekpare bir mermer heykel üstüne konmuş bir arslan başı tasavvur ediniz: İşte Muhammed Fazıl Paşa'nın dururken aldığı şekl-i haricî!.. Fakat o nüvaz-şikâr nazarların tevali-i in'itafıyla konuşmaya ve bahs, ailesinin reis-i muazzamı ve hissiyat ve harekatının mürşidi, nazımı, pîri Şeyh Şamil ile şeyhin necl-i necibi Gazi Muhammed Paşa'ya -ki Muhammed Fazıl

Paşa'ya enişteliklе de bir karabet-i munzammesi vardı- intikal edince o hayırhâh bakışlı mavi gözlerinin tabaka-i karniyyesi birden bire kızarır ve ağlar, ağlardı. Dağlarına Rusların elli sene ateş ve ölüm yağdırdığı Kafkasya'nın yâd-ı hicranı yolunda Muhammed Fazıl Paşa'nın gözleri altmış sene yaşlar akıttı. Pek az kalb-i beşer vardır ki bir teessür-i necibi kudret ve şiddet-i evveliyesiyle bu kadar uzun müddet muhafaza edebilmiş olsun!...

O daima Kafkasya'yı söylemekle mahzuz ve öyle zann ederim ki mütesellî idi. Şeyh Şamil'le beraber nasıl harpettiklerini ve yine birlikte esir düşerek esarette nasıl yaşadıklarını hikayeettiği zaman, sade ve basit sözlerden müteşekkil ifadesi o kadar samimi ve canlı bir belagat alırdı ki adeta o vekayi' ve menazırı kendi gözlerimle görür ve o velvele-i vegayı kendi kulaklarımla işidir gibi olurdum. Kafkasya'nın birgün behemehal bize avdet edeceğine kani' ve mu'tekid idi. Çünkü seyyid ve senedi Şeyh Şamil hazretleri bu kanaatle yaşamış, bu itikad ile döğüşmüş ve bu iman ile ölmüştü!.. Muhammed Fazıl Paşa derdi ki: — Biz Rusya'da iken bir gün Şeyh Şamil, evlat ve ekaribini nezdine davet etti. Ve Kafkasya'yı Ruslardan istirdad için her fırsatdanbi'l-istifade ve son ferdimiz kalıncaya kadar hepimizin çalışmamızı bize vasiyet suretinde tavsiye ettikten sonra, "Kafkasya Osmanlı padişahınındır. Moskoflardan kurtarır kurtarmaz, mülkü sahibine teslim ediniz ve siz de memalik-i şahanenin başka taraflarında nasibinizi arayınız. Kafkasya'da kalırsanız belki içinizden veya evladınızdan biri şeytana uyarak, halife-i İslamı dil-gîr edecek veya şüpheye düşürecek bir harekette bulunur." dedi. Muhammed Fazıl Paşa'nın nazarında Kafkasya, üstünde Şeyh Şamil'in kâid olduğu bir erike-i kudsiyet idi. Onun fevkinde halife-i İslamı ânın üstünde de ma'bud-ı inâmı görürdü. Şeyhinin ruhu, bu mürid-i himmetinin akibet-i muazzamasıyla elbette mübahî, halife-i İslam'ın kalbi, saltanat ve hilafetinin bu hizmetkarından elbette memnun ve Rabb-i lem-yezelde bu mücahid ve şehit kulundan elbette ve elbette razıdır. Revan-ı pakına el-Fatiha!...[147]

[147] Süleyman Nazif, "Dağıstanî Mehmet Fazıl Paşa", *Harp Mecmuası*, Yıl 1, S. 7, İstanbul Cemaziyelahir 1334 (Nisan 1916), s. 106-107

Ek-7- Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın İrtihali[148]

Avrupalıların koloniyal şapkalarıyla yüzlerini sakındıkları Mezopotamya'nın kızgın güneşi altında, başında Çerkeslerin ateş gibi yakan astrakan beyaz kalpağıyla yaşlı bir zat dimdik dolaşmakta; bu muntazam vücutta ve mağrur yürüyüşte büyük adamlara has tarif edilemeyen bir olgunluk havası olmasa, arkasından görünüşte çevik hareketli bir genç zannedilebilir. Esasen, kendisine verilen hürmetkar selamlardan da, bu zatın selam verenler için mühim bir şahsiyet olduğu aşikar. Fazıl Paşa'yı ilk defa böyle gördüm.

Herkese karşı nazik, kendini sevdiren tebessümü, yanık yüzünü kaplayan bembeyaz sakalı ile bana unutulmaz haşmetli bir tabloyu hatırlattı. Maahaza, parlak mavi gözlere malik idi, bu gözler icabında düşmanı ve yabanı evvelden sezerek şimşekler çakardı. Şimdi ise bu gözler artık ebediyen kapandı. Bu berrak gözlerin sahibi Fazıl Paşa şahinle ava çıkmayacak; kıymetinin 100.000 mark olduğunu bana söylediği cins "Sağlavi" kısrağına binmeyecek: henüz dört yaşında olan oğlu Gazi babasını selamlamayacak.

Şöhretlerle dolu olarak bu kahramanın hayatı sona erdi.

Tanrım onu rahmetlere gark eyleye.

Muhammed Fazıl Paşa senelerce Rus ordularını hezimetlere uğratan ve nihayet bir Tatarın ihaneti yüzünden (1859)'da GOUNİB muhasarası neticesi PrinsBariatinsky'ye esir düşen Kafkas mücahidi Şeyh Şamil'in oğlunun kayınbiraderidir. 10 yaşında Rusya'ya giden Muhammed Fazıl oradaki Harbiye Mektebinde tahsil görerek, 30 sene zarfında askerlik şanını yükseltmiştir. Fakaz asıl yerini Osmanlı topraklarında bulmuş ve Türk-Rus harbinden önce Çarın Cenah Yaveri olmasına rağmen, bu mevkii terk edip, Türk ordusuna iltihak etmiştir. Sırasıyla Liva, Fırka ve Kolordu kumandanlıkları mevkilerini işgal ederek, 1890 senesinde tekaüde sevk edilmiştir.Tigris ve Aziziyede bulunan muazzam çiftliklerin başına geçip burada bilhassa at yetiştirmekle meşgul oldu. Aşiretleri sık sık dolaşıp isyanları önler, ve Bağdat'taki malikanesinde dinlenirdi.

[148] Edgard Stern, "Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa'nın İrtihali" (Çev: Habibe Erkan) *DasIllustrierteBlatt IV. Yıl, Cilt 14*, 2 Nisan 1916, s. 7

Cihan Harbinde 74 yaşında olduğu halde tekrar vazife isteyip Irak ordusunun sol kanadı Muhammed Fazıl Paşa'nın emrine verilmiştir.

Bu yaşlı aslan, İngilizlere pençesini adamakıllı hissettirmişti; geçen Mart ve Nisan aylarında, İran topraklarında "Karun'da" onlara ağız zayiatlar verdirdi. Askerleri onun emrinde ateşten geçerler, efradı ile yaptığı yürüyüşlerde belki de akıllara hayret verecek derecededir; ve fakat onları mükâfatlandırmasını Fazıl Paşa gibi kimse bilmezdi.

Başka başka illerde, din ve dillere mensup olmakla beraber bizler Almanlarla olan dostane münasebetleri çok samimi idi. Mevcut Türk-Alman dostluk bağlarını bir kat daha kuvvetlendirmiştir. İçki aleyhtarı olmasına rağmen bir sofrada bizimle yemek yemeyi kabul etmesinden iftihar ve bahtiyarlık duyardık. Sayısız kahve ve sigaralar arasında, hatıralarını bize nakleder, Avrupa'daki harp durumu hakkında fikirler beyan eder iktisadi olaylar üzerinde düşüncelerini söylerdi.

Varşova hadisesi kendisine tebşir edildiği zaman, sevincinden müjdeciyi kendi hususi damızlık ahırına götürüp kendisine bir at seçmesini emretti. Kendi bahçesinde terbiye ettiği iki arslan beslerdi. Ben bizzat, paşanın evinde muhteşem yabani bir leoparı gözlerimle gördüm. Bunlardan başka, çiftlikte de bir hayli vahşi hayvan beslediği bilinirdi.

Muhammed Fazıl Paşa cesareti, ahlak ve fazileti ile ruhen ve haricen bir şövalye devri seçkin insanlarını hatırlatırdı. Bu asırda bu vasıfta insanlara pek nadiren tesadüf edilir ve şöhretleri uzak memleketlerden ta bizlere kadar ulaşır. Dostluğunu kazandığımdan dolayı gurur duyarım. Esasen kendisiyle yakından temas eden her fert bu şahsiyetin ihtişam ve cazibe tesiri altında kalır.

Şimdi o, elinde – bir türlü yeni modaya uyup değiştirmediği kıymetli gümüş kaplı Kafkas kılıcı ile askerlerinin başında kumanda verirken "Kut'elamara" savaş meydanında şehit düştü.

Cennetin hurileri öbür tarafta tekrar açılacak olan parlak mavi gözlere tebessüm edecekler; Tanrı cengâverler ve kahramanlar sofrasında ona layık olduğu makamı verecektir.

Ek-8- Muhammed Fazıl Paşa[149]

Birinci Dünya Harbi'nin çok önemli mevkilerinden biri olan ve az kuvvetle korunması gereken Irak cephesi sol cenahına, altıncı orduda mertlik ve kahramanlığıyla şöhret bulan cesur ve kahraman bir kumandan gönderilmişti: Birinci Ferik Muhammed Fazıl Paşa…

Bugünkü neslin de çok iyi tanıması icap eden bu millet fedaisi yetmiş beşlik asker kimdir?

93 muharebesinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yanında Erzurum cephesinde süvari kolağası olarak çok mühim hizmet ve yararlılıkları görülmüştür. Aziziye tabyası çarpışmaları sırasında Ruslara karşı tertip ettiği cüretkârane süvari hücumlarında kahraman askerlerinin başında ve en ilerisinde bulunmak suretiyle büyük fedakarlığını ispat ederek binbaşılığa terfi etmiştir. Cüretkârane müthiş hücumlarıyla meşhur Rus Kazak müfrezesini bile dehşete düşüren korkusuz süvari kumandanı sırasıyla alay, tugay, tümen ve kolordu kumandanlıkları ile altındı ordu müşiriyeti vekaletini yaptıktan sonra 1910 senesinde yaşı yetmişe yaklaştığı için, kendi arzusu ile emekliye ayrılarak Musul valiliğine getirilmiştir.

Musul'da Vali bulunduğu sıralarda Türk-İran hudutlarımızda vuku bulan hadiseleri tamamen izale ile, emniyet ve asayişi tam bir surette temine muvaffak olmuştu.

Devlete karşı senelerden beri isyan halinde bulunan ve bir çok askeri müfrezelerimiz tarafından takip edilmekte bulunan belalı bir aşiret reisini yalnız başına üç süvari askeriyle gidip yakalaması hadisesi meşhurdur.

Osmanlı İmparatorluğunun en namdar binicilerinden biri olan Muhammed Fazıl Paşa'nın maruf cins atları, Bağdat ve Hindistan yarışlarında, ekseriya birinciliği kazanırlardı.

Birinci Cihan Harbi patlak verince, bütün ömrünü muharebelerde geçiren bu ihtiyar, fakat dinç asker tekrar gönüllü olarak orduya iltihak etti. Önce, Erzurum cephesinde kolordu kumandanı olarak Sarıkamış ve Köprüköy muharebelerine iştirak etti ve fevkalade yararlılıklar gösterdi.

[149] Dağıstanlı, *Bir Kahramanın Hayatı Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa,* s.201-204

Sonradan Irak ordusunun ani bir süvari baskınıyla bir düşman tugayını mağlup ve perişan etmişti.

Muhammed Fazıl Paşa, ata binmekte, silah kullanmakta ve cesarette eski masal kahramanlarını andıracak kadar yüksekti.

Onun orduya iltihakı, yukarıda söylediğimiz gibi, cepheden cepheye koşması ve günlerce at üzerinden inmeksizin hayat ve sıhhatini yıpratması kanuni mecburiyetten münbais değildi.

O, yalnız kininin, dini akidesinin ve milli terbiyesinin sevkiyle bir genç gibi koşuyor, harp ediyordu.

İmam-ı Azam kapısı civarındaki büyük konağın avlusunda iki arslan ve birkaç kaplan beslerdi. Bu arslanlardan birisinin bir gün sırtında bir çıban çıkar, Operatör Binbaşı İzzet Bey'in demir kafesin içine girip müdahaleden çekindiğini gören Paşa, bizzat kendisi girip arslanın yarasını açar ve temizler. Bu çok tehlikeli ameliyat az kalsın Muhammed Fazıl Paşa'nın hayatına mal oluyordu. Bu vakayı bilmeyen yoktur. Paşa, aynı zamanda çok av meraklısı idi, Şahin ile ava çıkışlarını, hâlâ görür gibi oluyorum.

Büyük oğlu Süvari binbaşısı Davut Bey av partilerinde eksik olmazdı. Kızlarının hepsi de bilhassa Hadduç Hanım da iyi ata binerdi.

Muhammed Fazıl Paşa ile temas etmiş olan her fert onun büyük insan cazibesinden ve temiz şahsiyetinin azametinden kurtulamazlardı. O, öyle mütevazi bir insandı ki, hayatı şöhretlerle dolu olduğu halde hatıralarını ve menkıbelerini pek çok uğraştığımız halde, bir türlü kendisine söyletememiştik, daimi lafı karıştırıyor, sözü başka mevzulara getiriyordu.

Muhammed Fazıl Paşa tanıdıkları içinde en çok sevdiği ve taktir ettiği kimselerden biri de Hamidiye kahramanı Rauf Beydi.

Birinci Cihan harbinde intişar eden bazı Alman ve İngiliz gazete ve mecmualarında bu kahramanın hayatına dair uzun yazılar ve resimler çıkmıştı. Bağdat'taki evi daima geceli gündüzlü misafirlerle dolu olan bu mert ve çok misafirperver kumandan, son derece nazik ve zayıflara karşı merhametli bir zattı.

Yanık yüzünü kaplayan seyrek ve heybetli bembeyaz sakalı ile yapı bakımından da tam bir arslana benziyordu. Mavi ve müşfik gözlerinden icabında kötü niyetli bir insanı evvelden sezerek şimşekler çıkardı. İran, Nacid, Arabistan ve

bütün Irak'ta mahalli ahali ve kabileler arasında çok büyük bir sevgi toplamış olan Muhammed Fazıl Paşa, bir vakitler bu çöl dünyasının adeta bir nevi taçsız hükümdarıydı.

O, elinde bir türlü yeni modaya uyarak değiştirmediği gümüş saplı, Moskoflarla yaptığı muharebe günlerinden kalma şerefli kılıcı 1916'da Kut'ülamare önünde Sabit Tepe muharebesinde nihayet emilene kavuştu: Şehit oldu.

Kahraman bir kumandanın hayatı, şöhretleriyle dolu olarak böylece sona ermişti.

Ne kadar yazık ki, bir kendi büyüklerimizi Muhammed Fazıl Paşa'nın şehadeti akabinde onun hayatını, hizmetlerini ve menkıbelerini en muazzam bir şehname gibi yâd eden Almanlar kadar olsun tanımak ve tanıtmak zahmetini ihtiyara lüzum görmedik.

Ben, o binlerce şehitlerin başında ak sakalı ile nurani bir mürşit gibi Muhammed Fazıl Paşa ile silah arkadaşları ile iftihar eder ve onların mübarek ruhlarının şâd olmasını Allah'tan dilerim.

Hamza Osman Erkan

Ek-9- Dağıstanlı Muhammed Fazıl Paşa'nın Kızı Hadduç Dağıstanlı'ya TBMM Tarafından Maaş Verilmesi

Dönem : 1
Toplantı: 1

MİLLET MECLİSİ S. Sayısı : 310

Şehit Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşanın kızı Hadduç Dağıstanlı'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı ve Maliye ve Bütçe komisyonları raporları (1/229)

T. C.
Başbakanlık
Kanunlar ve Kararlar
Tetkik Dairesi
Sayı : 71-1656/1930

15 . 6 . 1962

MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Milli Savunma Bakanlığınca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisine arzı Bakanlar Kurulunca 29 . 5 . 1962 tarihinde kararlaştırılan «Şehit Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşanın kızı Hadduç Dağıstanlı'ya vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmasına dair kanun tasarısı» gerekçesiyle birlikte ilişik olarak sunulmuştur.

Gereğinin yapılmasını rica ederim.

Başbakan
İsmet İnönü

GEREKÇE

Şehit Dağıstanlı Mehmet Fazıl Paşa 1882 senesinde Abdülhamit tarafından Suvari Tümeni Tugay Kumandanı olarak Irak'a sürgün edilmiş; buralarda çıkan çeşitli isyanları bastırmaya muvaffak olmuş, uzun zaman bu havalide vali ve kumandan olarak vazife ifa etmiş, 1 nci Cihan Harbinin başlaması üzerine Erzurum ve Sarıkamış muharebelerine iştirak etmiş; Irak'ın taarruza uğraması üzerine Sol Cenah Kumandanlığına tâyin edilmiş ve cephede 1 nci Ferik rütbelerinde bir general olmasına rağmen, bir er gibi dövüşerek kıtası başında şehit düşmüştür.

Harb Tarihi vesikalarınca tevsik edilen bütün hizmetlerine karşılık geride bıraktığı ailesine «50» altın maaş bağlanmışsa da; Bağdat'ın istilâsı üzerine bu maaş kesilmiştir. Şehit Mehmet Fazıl Paşanın kızlarının hemen hemen hepsi, bugün Irakhlarla evli bulunmakta, bir tek kızı Hadduç Dağıstanlı Irak tebaası iken Bakanlar Kurulunun 14 . 9 . 1956 tarihli kararı ile Türk vatandaşlığına kabul edilmiş bulunmaktadır.

İstanbul Valiliğine gizli olarak yaptırılan tahkikat neticesinde muhtaç bir durumda bulunduğu ve Bağdat'ta bulunan akrabalarının yardımı ile geçinmekte olduğu anlaşılan 1897 doğumlu Hadduç Dağıstanlı'ya hayatta bulunduğu müddetçe vatani hizmet tertibinden aylık bağlanması gayesi ile ilişikteki kanun tasarısı hazırlanmıştır

Ek-10- Dağıstan Süvari Bölüğü'nün Kışla Tamiratına Ait Hazine-İ Hassa Kaydı

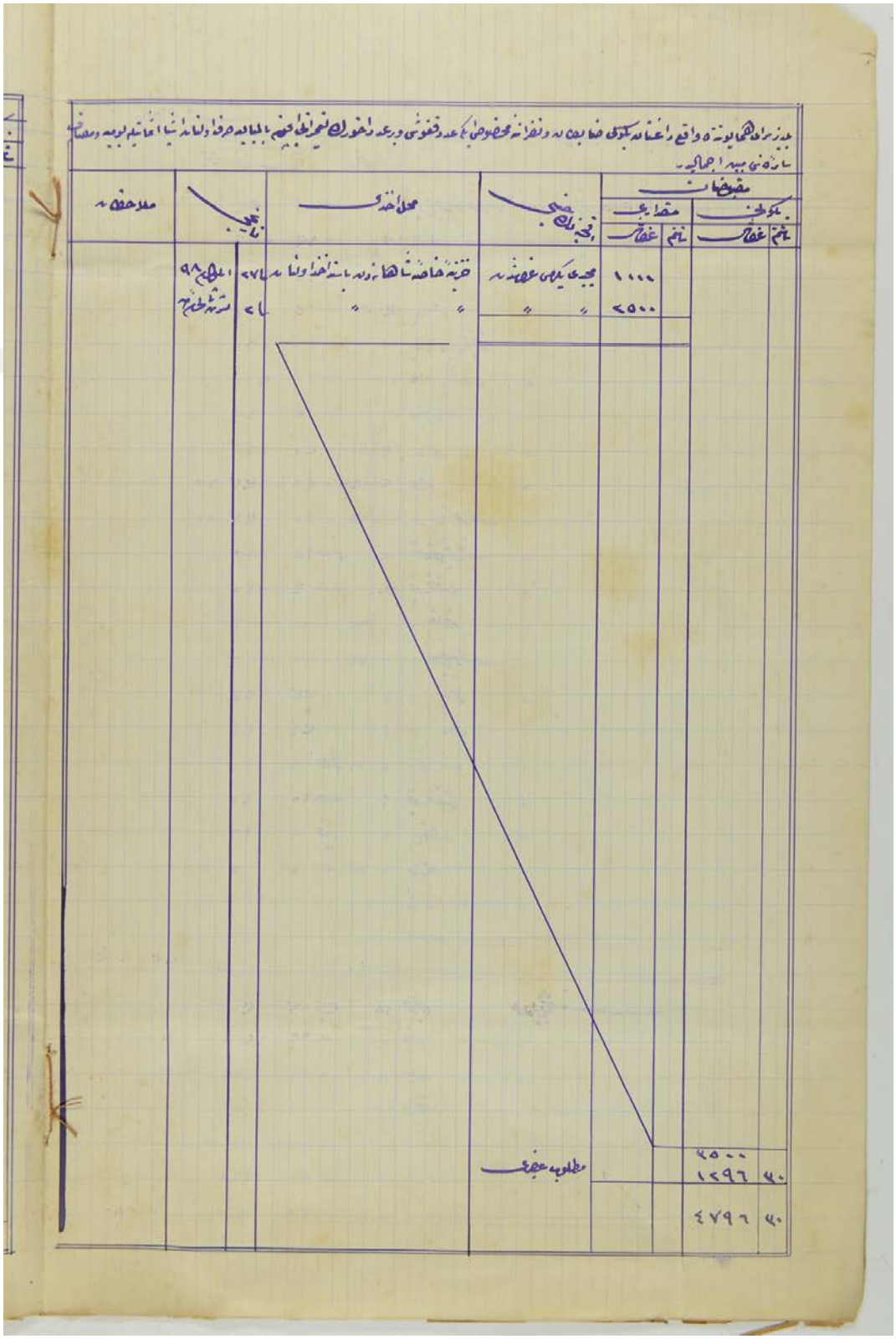

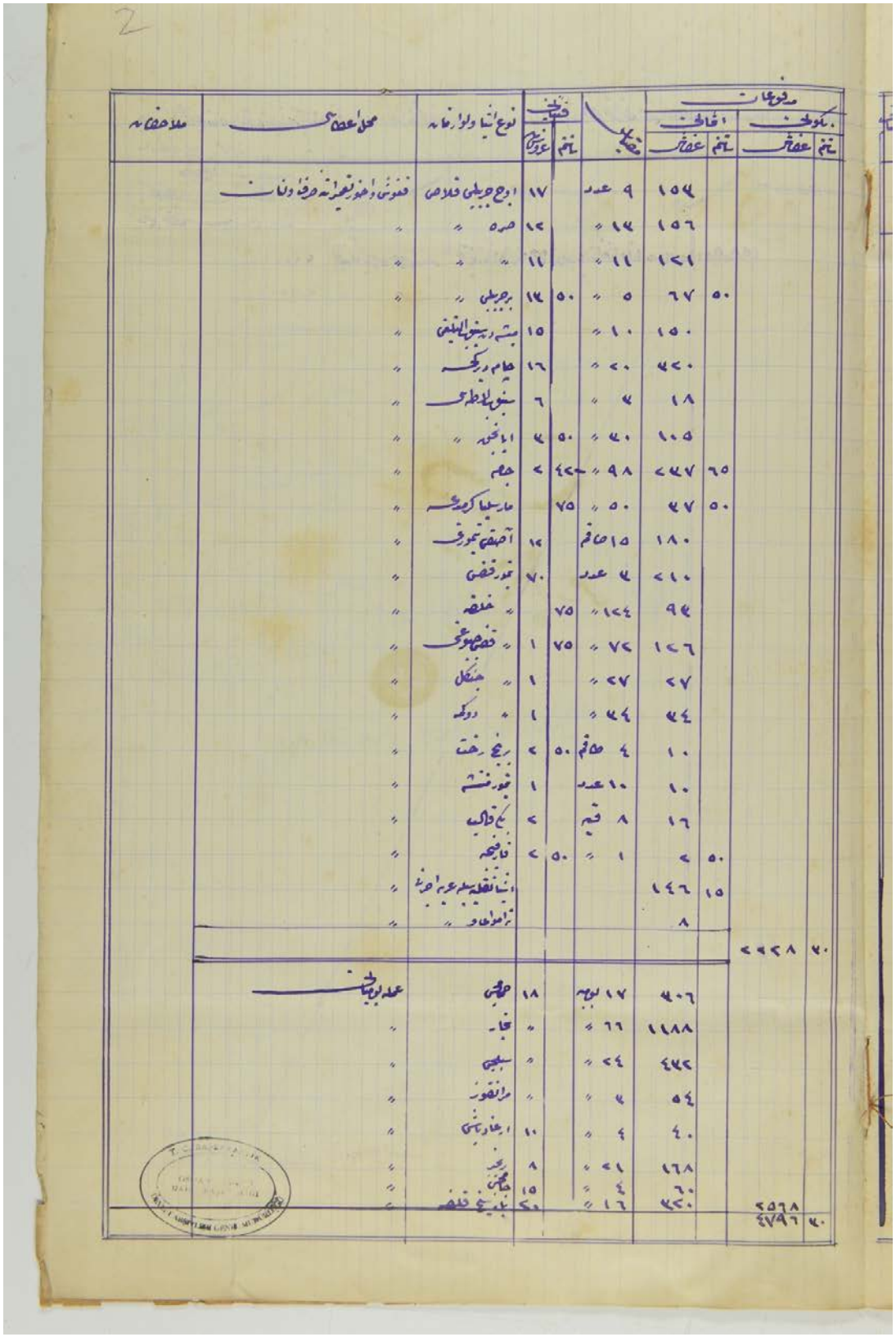

ملاحظات	محل عقد	نوع اشیاء ولوازمات	قیمت			مدفوعات			
			عدد یا کیلو			باقی		باقی	
				تنم	عشر	تنم	عشر	تنم	عشر
	فروش واهوز نعیمه ورفاه ونان	اوچ چربلی فلاص	۱۷		۹ عدد		۱۵۴		
	"	صره "	۱۴		۱۴ "		۱۵۶		
	"	" "	۱۱		۱۱ "		۱۷۱		
	"	برچربلی "	۱۴	۵۰	۵ "	۵۰	۶۷		
	"	بسته ریشوالبلغی	۱۵		۱۰ "		۱۵۰		
	"	طام ریکه	۱۶		۲۰ "		۴۲۰		
	"	سفوالاطه ی	۶		۴ "		۱۸		
	"	اباخوه "	۴	۵۰	۴۰ "		۱۰۵		
	"	حلم	۲	۴۲۰	۹۸ "		۲۴۷	۶۵	
	"	مارسیاکرمشه		۷۵	۵۰ "		۴۷	۵۰	
	"	آصفی تورغ	۱۶		۱۵ صاقم		۱۸۰		
	"	تورقضی	۷۰		۴ عدد		۲۱۰		
	"	غلفه "		۷۵	۱۲۴ "		۹۴		
	"	قضیصوغ "	۱	۷۵	۷۲ "		۱۲۶		
	"	جنگل "	۱		۲۷ "		۲۷		
	"	دوکه "	۱		۴۴ "		۴۴		
	"	رنج رخت	۲	۵۰	۴ صاقم		۱۰		
	"	تورنشم	۱		۱۰ عدد		۱۰		
	"	یک ذاک	۲		۸ قیم		۱۶		
	"	فایفه	۲	۵۰	۱ "		۲	۵۰	
	"	اشانقلیه سلم عربه اوغلی					۱۴۶	۱۵	
	"	تراموای "					۸		
									۲۲۲۸ ۴۰
	عقد بیعانامه	حلمی	۱۸		۱۷ لیره		۴۰۶		
	"	جا			۶۶ "		۱۴۸۸		
	"	سلجی			۲۴ "		۴۴۷		
	"	مرانقوز			۴ "		۵۴		
	"	اغاربشی	۱۰		۴ "		۴۰		
	"	رجب			۲۱ "		۱۶۸		
	"	حاجی	۱۵		۴ "		۶۰		
	"	بیع فضه			۱۶ "		۲۷۰		۲۵۶۸
									۴۷۹۶ ۴۰

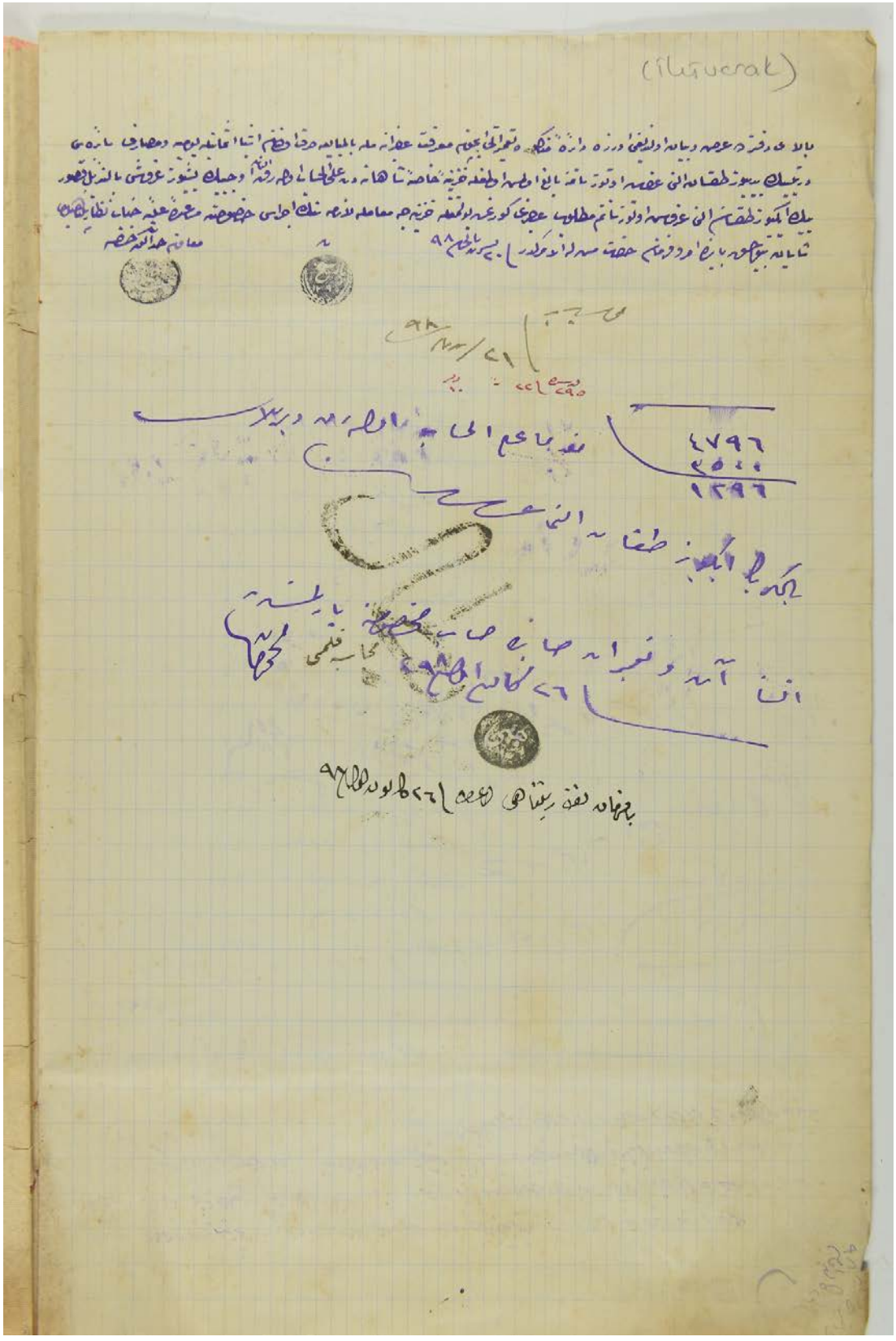

Ek-11- Dağıstan Süvari Bölüğü'nün Elbise Ve Eyer Takımı Hakkında Layiha

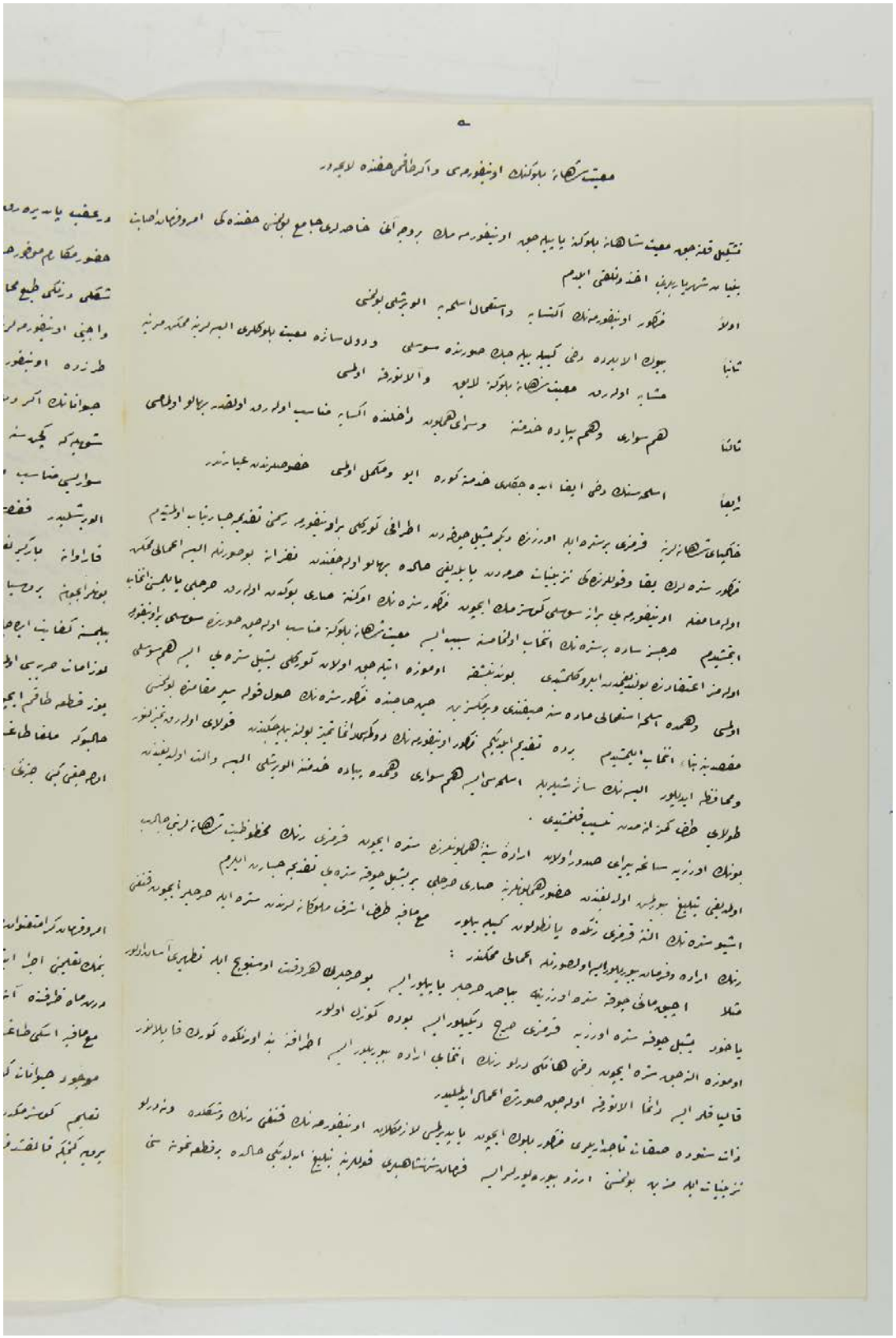

Y. PRK. SGF 1301. S. 13 (ilki vrk)
2/23

حیوانات ایله اچیقده تعلیم ایدیلورکن کلوب کچنلری کوره رك اورکمکه اولدقلرندن نفراتی راحتسز ایتمکده در
فقط مائز داخلنده اولدرایسه بونلرك هیچ بریسی اولمیه جغندن حیوانلر اولقدر اورکمیوب سواریسنه دخی اکر اوزرنده
راحتسزلك ویرمیه جکندن مطلوب وجهله اوکره دیله بیلورکه بو حالده اولقدر زیاده وقت ضایع ایدلمز وسواری
اولمیه جق نفر دخی حیوانه بنمکدن جسارتی ضایع ایتمیه رك قولایجه بنمکه الشمش اولور
هوا بوزوق اولدیغی زمان ایسه تعلیم ممکن اولمیه جقدر زیرا حیوانلر ترلیوب صقوق الدرق خسته لغه اوغرارلر
وهرکون تعلیم اولنمیه جغندن زیاده وقت غائب ایدلمش اولور
تعلیمکاهلرکی اراضی طاش وسازه ایله بوزلمش اولمیه جغندن مائز داخلنده دها کوزل صورتده حیوانات استراحتله
بورولیوب حرکت ایدرلر
ایشته بروجه بالا معروضات کمترانه مدن طولایی آته بنمك اصولنی اوکره نه جك عجمی نفراته آچیقده تعلیم ایدلدیکی
حالده مائز داخلنده اولدیغی زمانده ایوجه اوکره نه بیلمیلری ایچون صرف اولنه جق مدتك انجق ایکی مثلی بر
وقتده معلم اولمیه جقلری اکلاشلمش اولور . یعنی شمدیکی حالده مائز داخلنده کی مدتك ایکی مثلی مدتده نفرات
اته بنمکی اوکره نه بیلورلر ٨ کانون ثانی ٩٩

قوللری

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Serkan AKINCI
Uyruğu	: T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	: 15.08.1981 / Kangal
e-posta	:serkanak58@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi	2007
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2016

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	**Kurum**	**Görev**
2007	Sivas Özel Zafer Dershanesi	Öğretmen
2009	Sivas Gürün Özel Azim Dershanesi	Öğretmen
2010	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı **KPDS ( ) ÜDS ( ) TOEFL ( ) EILTS ( )**